

Förord

Med verkligheten som kraftkälla

Syftet med denna skrift är att redovisa några av de många olika insatser som görs på landsbygden. Förhoppningsvis kan dessa också ge inspiration till fortsatt utvecklingsarbete. I Landsbygdskommitténs slutbetänkande finns hänvisning till vissa av exemplen. Till detta läggs erfarenheter från arbetet med landsbygdsfrågor i våra grannländer Finland, Norge och Danmark.

De lokala exemplen visar att det inte finns någon enhetlig modell för hur lokalt utvecklingsarbete uppstår. Initiativ kan komma från många olika håll i syfte att undanröja problem och/eller ta tillvara möjligheter. Verksamheter kan bedrivas på många olika sätt. Den gemensamma nämnaren utgörs dock av att initiativen tas av människor som enskilt eller i samverkan vill åstadkomma någonting för sin bygd. Lokalt utvecklingsarbete kan inte kommenderas fram. Däremot kan förutsättningarna vara hindrande eller stödjande.

För att underlätta läsningen följer redovisningen av de olika exemplen så långt möjligt en enhetlig struktur utifrån Landsbygdskommitténs slutbetänkande. Följande punkter/frågeställningar belyses i exemplen:

- Kort om den aktuella bygden.
- Den utlösande faktorn – problemet/möjligheten/idén/omständigheterna.
- Vilken framtidslösning ville man åstadkomma – syfte och mål.
- Hur mobiliserades deltagande och hur organiserades arbetet?
- Vilka samarbetsparter/partners medverkade, deras roll eller roller?
- Hur finansierades arbetet – bygdens egna insatser, bidrag m.m.
- Hur löstes uppgiften – verksamhetsinnehåll och organisation.
- Ekonomin – investeringar och framtida driftsekonomi/kommersiell bärkraft.
- Vad hade hänt om projektet inte genomförts?

- Vilka långsiktiga utvecklingsförutsättningar har projektet givit?
- Hinder på vägen och hur de kan undanröjas.
- Viktiga vunna erfarenheter.

Innehållet i första delen av texterna bygger på intervjuer. Textförfattare är Torbjörn Wennebro, Kvarnsmedjan AB. I den andra delen beskrivs landsbygdspolitiken i våra grannländer. Detta avsnitt är beskrivet av Landsbygdskommitténs expert, forskare Ronny Svensson.

Författarna svarar själva för innehållet i rapporterna.

Stockholm i december 2006

Karl-Erik Nilsson
Ordförande

Kerstin Oremark
Huvudsekreterare

Innehåll

1	Lokalt perspektiv på ansvar och roller	9
1.1	Områdesstyrelsen i Kall, Åre kommun	9
1.2	Svågadalsnämnden – representativ demokrati utan partier	11
1.3	Kosternämnden, Strömstads kommun	13
1.4	Demokratiutvecklingsarbete i Hedemora kommun	14
2	Landsbygdens företagande och arbetsmarknad	17
2.1	Gemenskapsföretag blev modellen för Byske Laxdal	17
2.2	Kerstins Udde Spa och Turism ekonomisk förening, bykooperativ i Trehörningsjö	19
2.3	Trångsviksbolaget, bygdeförening med ekonomiska muskler	21
2.4	Passion för sten bakom Kristallen AB i Lannavaara	23
2.5	Bolagsbolaget Klarälven AB, utmanar gammaldags samhällssystem	25
2.6	Kraftigt ökad lokal upphandling med samordnad transportlösning	27
2.7	Lokal upphandling till småkök i Arvika kommun	28
2.8	Kreditgarantiförening Värmland trycker på knappen	30
2.9	Bättre potatisaffärer genom Bjäre Hembygd	32

2.10	Gotlandsstugor, nytt koncept för lantbrukare i samverkan	34
2.11	Svenska Vedgruppen AB först med brasved i stor skala.....	36
2.12	Lekebergs Bioenergi AB värmer billigast.....	38
2.13	Jämtland sticker ut genom Mer Vård Mat	40
2.14	Fisketurism Sydost fick många att ta steget	42
3	Landskapets förändring – de areella näringarna, natur- och kulturmiljön	45
3.1	Vindelälvens Naturbeten på väg att stå på egna ben	45
3.2	Naturbeteskött i Närke får stort genomslag.....	47
3.3	Gårdsförsäljning i samverkan – Gröna Hagars ekonomisk förening	49
3.4	Öströö fårfarm drar 30 000 besökare.....	50
3.5	Markägaravtal undanröjer turistkonflikter i Årjäng och Bengtsfors	52
4	Utmaningar för en fungerande vardag – livsvillkoren på landsbygden	55
4.1	Stora Skedvi lockar med stora tomter.....	55
4.2	Generationsboende i Klöverträsk, Luleå kommun	56
4.3	Eget fastighetsbolag byggde 16 hyreslägenheter på Ingmarsö	58
4.4	Entreprenörsinvandring från Holland till Värmland	59
4.5	Samordnad service i Öje, Malungs kommun.....	61
4.6	Äldreomsorg i Borgvattnet, Ragunda kommun	63
4.7	Servicecentrum i Övre Bygden, Kalix kommun.....	65
4.8	Pajala först med fjärrundervisning	67
4.9	Signebyns friskola i Värmland	69

4.10	Fler turer och lägre kostnader med flextrafik i Bollnäs kommun	71
4.11	Tavelsjö ByaNät – bygdens eget bredband, Umeå kommun	72
4.12	Envis kamp gav vägsamverkan i Öxabäck	74
4.13	Cykelväg i Långserud.....	76
4.14	Skaftö kommer loss med ”nya” Folketshusföreningen som nav.....	78
4.15	Ledstjärnans Aktivitetshus i Lynäs väcker respekt.....	80
4.16	Otterbäckens Bandyklubb lyser upp vinterhalvåret	82
4.17	Mo Bygdegårdsförening	84
5	Kompetens, lärande och forskning	87
5.1	Entreprenörsskolan i Leksand satsar på människorna.....	87
5.2	Forskarstation Östra Norrbotten.....	89
5.3	Naturbruksgymnasiet Dingle, nav för samordning och utveckling	91
5.4	Närlärcentra i Vingåker och Katrineholm.....	93
5.5	Minilärcentra i Vilhelmina kommuns fjällbygd	94
6	Finland – först med uttalat landsbygdsprogram <i>Författare Ronny Svensson</i>	97
7	Norges landsbygdsolitik Mest en bred och ambitiös distriktspolitik <i>Författare Ronny Svensson</i>	101
8	Danmark – landsbygden alltid i fokus <i>Författare Ronny Svensson</i>	115

1 Lokalt perspektiv på ansvar och roller

I kapitel ett tas det lokala utvecklingsarbetet ur demokratiperspektiv upp och därmed vad tillgång till lokala demokratiska fora betyder för lokal utveckling.

1.1 Områdesstyrelsen i Kall, Åre kommun

Kallbygden utgörs av ett antal byar nordväst om Åre kommuns centralort Järpen med en yta lika stor som Blekinge. Den 156 km² stora Kallsjön är Jämtlands läns tredje största sjö. I Kalls församling finns ca 500 invånare. Enligt bygdens egen hemsida www.kallbygden.com finns över 80 företag verksamma i bygden.

I slutet av 1990-talet erbjöd Åre kommun lokala utvecklingsgrupper en möjlighet att under en försöksperiod på 2 år ingå i en områdesstyrelse för den kommunala verksamheten i bygden. Kalls Intresseförening anmälde sitt intresse och utsågs till försöksområde.

Till områdesstyrelsen utsågs 5 partipolitiskt valda ledamöter med suppleanter och Kall fick utse lika många. Det första valet av Kalls ledamöter genomfördes den 15 november 1998 i samband med ordinarie val. Valet föregicks av ett nomineringsförfarande där samtliga mantalsskrivna i bygden fick lämna förslag på lämpliga personer. De föreslagna tillfrågades därefter om de stod till förfogande. Alla som sa ja uppsattes på en lista i bokstavsordning som utgjorde valsedel. Väljarna fick sedan kryssa för fem namn. De fem personer som fick flest röster utsågs sedan formellt av kommunfullmäktige att ingå i områdesstyrelsen.

Efter utvärdering 2001 beslutade kommunfullmäktige att permanenta verksamheten varvid nytt val genomfördes 2002. Samtidigt minskades antalet ledamöter i de kommunala nämnderna vilket innebär att områdesstyrelsen nu utgörs av 3 partipolitiskt valda ledamöter och 3 ledamöter valda direkt av Kallborna på det sätt som beskrivits ovan.

För områdesstyrelsen finns ett reglemente antagit av fullmäktige som innebär att den har ansvar för förskola, skola upp till årskurs 6 och hemvård i bygden. Områdesstyrelsen är sedan 2003 en del av kommunens verksamhetsförvaltning. Budgeten ligger på drygt 10 miljoner per år och verksamheten leds av en områdeschef med kontor i Kall.

– Områdesstyrelsen innebär kortare, snabbare och smidigare beslutsvägar och vi har kommit närmare personalen, menar områdeschefen Eva Olsson.

Områdesstyrelsen arbetar i nära samverkan med Kalls Intresseförening. Konkret innebär det att man har representation i varandras styrelser med en stående punkt på dagordningen vilket innebär att man hela tiden håller varandra informerade om vad som är på gång i bygden.

– Anledningen till att vi gick med i försöket var att vi såg det som en möjlighet att påverka och det har vi fått, säger Egon Wikström som är vice ordförande i Intresseföreningen. Utan områdesstyrelse hade ex vis äldreboendet med 6 lägenheter knappast kommit till stånd.

Samverkan har också gått smidigare på andra sätt. Intresseföreningens fastighetsbolag har bl.a. kunnat uppföra en ny lokal för affären genom en påbyggnad på skolan vilket gjort bygget billigare. Till bilden hör att Intresseföreningen också äger ett vindkraftsbolag och ett bredbandsbolag. Det sistnämnda har bidragit med trådlöst Internet i bygden med 2 MB in- och ut.

– Bredband är en nödvändighet om vi ska få folk att flytta hit, säger Egon Wikström som trots att många genom åren har lämnat Kallbygden känner en försiktig optimism för framtiden. Ett rallycenter är på gång i samverkan mellan ett Stockholmsföretag och lokala intressenter. En privatperson har gjort stora investeringar i Fävikens där Fävikens Game Fair i somras lockade 30 000 besökare.

Kontakt

Eva Olsson, områdeschef, tfn 0647-411 37, 070-313 01 64

E-post: eva.olsson@are.se

Hemsida: www.are.se/kommun

1.2 Svågadalsnämnden – representativ demokrati utan partier

Svågadalen med ca 600 invånare och en yta på ca 300 km² ligger i den nordvästra kilen av Hudiksvalls kommun och utgör en del av den s.k. Dellenbygden. Från områdets centrum är det 7 mil till Hudiksvall medan närmaste större ort Ljusdal i grannkommunen ligger 3 mil bort.

Hudiksvalls kommun har sedan 1987 en kommunaldelsorganisation för barnomsorg, skola, fritid, kultur och socialtjänst. Från och med 2007 ändras dock organisationen till en traditionell med programnämnder. Svågadalsnämnden blir dock kvar som lokal nämnd.

Kommunens satsning på Svågadalen inleddes efter ett lokalt politiskt initiativ med uppförande av en anläggning för samordnad service – Svågagården – i byn Ångebo. Svågagården invigdes 1990. Anläggningen på 3 119 kvm kom att innehålla nya skollokaler, kök, matsal, kyrksal, bibliotek, byverkstad, kultur- och idrottshall, barnstuga samt lokaler för distriktssköterska/hemtjänst och en bostadsenhet. För Svågagården utsågs en ledningsgrupp bestående av verksamhetsansvariga och fackliga representanter. Vidare inrättades ett förvaltningsråd på nio personer som representerade olika organisationer samt personalrepresentanter. I platschefens delegationsföreläggning ingick att förvaltningsrådet skulle höras innan beslut fattades.

Efter förslag från självförvaltningsrådet fattade fullmäktige 1996 beslut om att på försök inrätta en partipolitiskt neutral nämnd för styrning och ledning av den kommunala verksamheten i dalen, en verksamhet som efter två försöksperioder fram till 2002 nu har permanentas. Syftet kan enkelt uttryckas som en strävan efter ökat lokal makt över den kommunala verksamheten i området.

Valet till Svågadalsnämnden sker på hösten efter ordinarie val. Det genomförs på så sätt att kommunledningskontoret sänder ett brev till samtliga personer över 18 år i området som fritt får föreslå kandidater till nämnden. Därefter sänds förfrågan till samtliga föreslagna varav huvuddelen säger nej. De som återstår sätts upp på en valsedel med namn i bokstavsordning. I valet som sker i november i den ordinarie vallokalen får väljarna kryssa för högst sju namn på nämnda valsedel. Kommunfullmäktige fattar sedan det formella beslutet om att de sju personer som får flest röster utses att utgöra Svågadalsnämnden. De sju följande personerna blir ersättare i nämnden.

I Svågadalsnämndens mandat ingår att hantera barnomsorg, skola, hemtjänst, bibliotek och fritidsfrågor i dalen med en budget som

f.n. uppgår till ca 10 miljoner kronor per år. Enligt Hudiksvalls kommuns planeringschef, Bengt Gill, är man bra på att hålla i pengarna och brukar regelmässigt leverera ett litet överskott. Nämnden är i formell mening att betrakta som en kommundelsnämnd som har att verka utifrån ett av kommunen antaget reglemente. Uppdraget har senare kompletterats så att nämnden också kan bedriva viss verksamhet för att utveckla det lokala näringslivet. Det som hittills kommit ut av detta är ett företagsregister, bättre skyltning och påtryckningar (med starkt stöd av kommunen centralt) som kan ha bidragit till att Svartsjövägen blivit upprustat vilket underlättar pendling till jobb till grannkommunen Ljusdal.

Enligt Bengt Gill är den mest påtagliga effekten ett något ökat engagemang för samhällsfrågor i den aktuella bygden. Deltagandet i valet till nämnden visar dock en neråtgående tendens från 69,7 procent 1996 till 58,8 procent 2002. Genom att de som valts in i nämnden inte tidigare varit politiskt aktiva har nya människor blivit delaktiga i beslutsfattande. Valdeltagandet i de allmänna valen ligger ca fem procentenheter under riksgenomsnittet.

Svågagården som tillkom före Svågadalsnämnden ses dock som den viktigaste insatsen för bygden. Där jobbar nu drygt 20 personer och det anses sannolikt att en del av de verksamheter som där finns, den satsningen förutan, hade hamnat i någon av tätorterna utanför Svågadalen.

– Svågadalsnämnden har fört bygden närmare kommunen, nu finns vårt område på kartan på ett annat sätt än tidigare, menar nämndens nuvarande ordförande Arne Edström.

Svågadalsprojektet har utvärderats av docent Dan Olsson och doktorand Ann-Sofie Lennqvist-Lindén vid Örebro Universitet. Arbetets namn är Representativ demokrati utan partiet – vad kan vi lära från Svågadalsnämnden?

Kontakt

Bengt Gill, planeringschef Hudiksvalls kommun, tfn 0650-191 21

E-post: bengt.gill@hudiksvall.se

Arne Edström, ordförande, tfn 0653-302 44

E-post: arne-e@edstromsel.se

Hemsida: www.svagadalen.se

1.3 Kosternämnden, Strömstads kommun

Kosteröarna Nordkoster (4 km²) och Sydkoster (8 km²) ligger i Strömstads kommun. Runt öarna finns Kosterarkipelagen med en mängd skär och holmar. På öarna finns ca 200 fastigheter med 320 fastboende och ca 500 fritidsfastigheter. Fritidshusen, campingen och båtarna genererar sommartid 6 000–8 000 övernattningar per dygn plus ca 2 000 dagsturister. På öarna finns 60 företag varav de flesta inom service & hantverk.

I mitten av 1990-talet gjordes tillsammans med ALMI en SWOT-analys för öarna som engagerade ett 70-tal av öarnas invånare. För att hantera det man kommit fram till bestämdes att man måste träffas igen vilket ledde till det öråd som inrättades 1997. Örådet utgörs av ett stormöte två gånger per år. Där växte tanken fram att skapa ett representativt forum för att hantera övergripande frågor och kontakter med myndigheter. På öarna finns 11–12 föreningar som hanterar olika frågor som i kontakter med myndigheter ofta spelar ut sina intressen mot varandra.

Lösningen blev en direktvald nämnd med nio ledamöter till vilken det första valet skedde år 2000. Valet som är helt frikopplat från det allmänna valet går så till att en lista med samtliga mantalsskrivna på ön från 16 år sätts upp på en lista i åldersordning som distribueras till samtliga hushåll. Ingen nomineringslista förekommer och inte heller någon personvalskampanj. På valdagen går man till vallokalen och lämnar sin lista med 9 förkryssade namn. De nio personer som fått flest röster utgör sedan nämnden. De som valts har möjlighet att säga nej men det har bara skett i ett fåtal fall. Notabelt är att de partipolitiskt aktiva på öarna fick relativt få röster i det första valet till Kosternämnden.

Genom Kosternämnden har man fått ett representativt organ för kontakter med olika myndigheter, kontakter som numera tas utan att gå via kommunen. Verksamheten bedrivs också helt utan kommunala medel. Man har dock fått tillgång till EU-medel genom projektet "Lokal mobilisering" på ca 100 000 kronor som används till trycksaker, porto, information och datortjänster etc.

Kosternämnden håller i örådet som lever vidare med stormöten höst och vår. Inte minst har Kosternämnden lyckats driva fram en satsning på 7 miljoner kronor till en obemannad linfärja mellan öarna som varit i drift i två år. Ett annat viktigt framsteg är att man lyckats enas om att förordna en satsning på landets första marina nationalpark – Kosterhavets Nationalpark – som ska stå klar 2009.

För detta är hela 12 arbetsgrupper igång för att hänga med och kunna påverka så att inte nationalparken lägger en död hand över fisket och andra verksamheter på öarna. En arkitekttävling om det Naturum som blir en viktig del av nationalparken skall avgöras i höst.

Vidare arbetar arbetsgrupperna med olika utvecklingsfrågor på öarna bl.a. satsning på kvalitetsturism, skola och boende. Man försöker bl.a. skaffa mark för att bygga bostäder i stiftelseform för att ge ungdomar möjlighet till bostad och undvika spekulation. Låg- och mellanstadieskolan som i dag är hotad vill man rädda genom att få hit fler barnfamiljer och genom att ge skolan en unik skärgårdsprofil som även kan locka elever från andra håll.

– Den mest påtagliga effekten av Kosternämnden är att den har överbryggat sociala gränser och skapat ett öppnare samhälle så att vi talar med en röst i våra myndighetskontakter, säger nämndens vice ordförande Göran Lyth.

– Utan detta representativa organ hade inte nationalparksprojektet kommit igång, åtminstone inte med öbornas tillskyndan. Genom insyn i och påverkan av projektet kan vi nu se till att helårssamhället Koster stärks i sin utveckling, säger Göran Lyth som berättar att nämndens långsiktiga vision är 500 fastboende.

Kontakt

Göran Lyth, ordförande, tfn 0256-204 66, 070-79 35 54

E-post: reservatet@swipnet.se

Hemsida: www.kosteroarna.com

1.4 Demokratiutvecklingsarbete i Hedemora kommun

Hedemora kommun i södra Dalarna har ca 15 000 invånare varav hälften finns i Hedemora stad. Resten betraktas som landsbygd dit också de tre bruksorterna Långshyttan, Garpenberg och Vikmanshyttan räknas.

Kommunens vision är ”en bygd med framtidstro där människor och näringsliv utvecklas”. I förverkligandet av den visionen betraktas landsbygden som en av de främsta tillgångarna. Målet är en stabil befolkningsutveckling med en levande landsbygd med livskvalité, verksamheter och öppet landskap. Därför arbetar kommunen med att utveckla ett arbetssätt för att inte minst landsbygdens människor ska komma till tals.

Ulla Burell som är utvecklingssekreterare på näringslivsenheten med bl.a. ansvar för landsbygdsfrågor beskriver det hela som en lärande process för alla parter, landsbygdsborna själva och kommunens förvaltningar och bolag, där inget är givet från början.

En viktig utgångspunkt för arbetet är att det finns mycket aktiva bygdegrupper ex vis i byar som Stjärnsund och Dala-Husby. Viktigt i det kommunala arbetet är öppenhet för nya idéer och medvetenhet om samspelet med det parlamentariska systemet.

För att ge stadga åt arbetet har ett kommunbygderåd bildats. Medlemmar är ett 20-tal föreningar som i olika avseenden arbetar med att utveckla landsbygden. Medlemsavgiften är endast 200 kronor. Rådet har en ideellt arbetande styrelse på 5 ledamöter. Ulla Burell är adjungerade ledamot och fungerar som en länk till de kommunala förvaltningarna. Bland medlemmarna finns 6 lokala utvecklingsgrupper som de senaste åren fått 15 000 kronor per år i s.k. bygdepeng som man fritt fått förvalta över. Under perioden 2003–2005 lade Länsstyrelsen i Dalarna in ca 200 000 kronor och kommunen 100 000 till olika projekt. I år har kommunen avsatt 75 000, medel som fördelas efter ansökan inte minst från nya grupper med utvecklingsidéer.

Det viktigaste resultatet är, enligt Ulla Burell, fler engagerade människor och en breddad diskussion både utåt mot medborgarna och inåt mot kommunens förvaltningar och bolag. Dessutom finns ett antal fysiska resultat i form av nya samlingsplatser m.m.

Ett hinder i arbetet är av naturliga skäl att alla inte vill samma sak. Det är därför en balansgång i hur mycket kommunen ska styra. Olika befolkningsstruktur gör att utvecklingsinsatser ibland krockar med att skolor måste läggas ner på grund av sviktande elevunderlag. Andra hinder kan vara att klara kostnader för infrastruktur vid etablering av nya företag.

En viktig erfarenhet är att mixade grupper berikar diskussionen och bidrar till att man förstår varandras roller. Vidare gäller det att hitta former för hur kommunen ska visa uppskattning för de insatser som görs.

Kontakt

Ulla Burell, utvecklingssekreterare, Hedemora kommun,
tfn 0225-340 00
E-post: ulla.burell@hedemora.se

2 Landsbygdens företagande och arbetsmarknad

I område två är det näringspolitiska perspektivet och arbetsmarknaden i fokus.

2.1 Gemenskapsföretag blev modellen för Byske Laxdal

Byske Laxdal marknadsförs som ett område mellan Skellefteå och Piteå på ungefär 100 x 120 km som innefattar ca 30 sjöar, tre laxförande älvar och 10 mil havskust. Inom området finns ca 5 000 invånare fördelade på över 25 byar. I politiskt/administrativt hänseende utgörs området av norra delen av Skellefteå kommun med Byske 3 mil norr om Skellefteå som centrum.

Under 1990-talet genomfördes ett flertal projekt med offentligt finansierade projekt – Skellefteå kommun och Länsstyrelsen – i syfte att främja turismen i området. Då byggdes laxobservatorium, laxrappor etc. Det senaste projektet Destination Byske Laxdal drevs av en ekonomisk förening på uppdrag av Skellefteå kommun. Ett stort misstroende från entreprenörerna/medlemmarna i föreningen mot den ekonomiska föreningens styrelse grundat på stora förväntningar och ett magert resultat gjorde att projektet gick i stå vid årsskiftet 2003/2004. En ny styrelse tillsattes som tog ett omtag bl.a. genom att tillsätta en projektledare utifrån.

Det magra resultatet handlade om att det fanns för lite turistprodukter att sälja. Projektledaren och den nya styrelsen fann att man för att råda bot på detta måste bli sin egen aktör. Campingen som stod utan entreprenör togs om hand av föreningen. Med hjälp av intäkter från campingen, företagsstöd från Länsstyrelsen på 438 000 kronor och ideellt arbete byggdes ett fiskecentrum. Med tre sorters kapital – driftsintäkter, offentliga pengar och ideellt arbete – lades grunden till det som nu har utvecklats till ett gemenskapsföretag.

Den ekonomiska föreningen omorganiserades till en ideell förening med ett 20-tal föreningar som medlemmar som betalar en symbolisk avgift på 200 kronor. För att driva den kommersiella verksamheten har föreningen i sin tur bildat aktiebolaget Byske Laxdal Community Company AB. Förebilden är hämtad från Skottland där gemenskapsföretag (Community Business) är allmännyttiga, affärsdrivande företag som främjar ett gemensamt intresse och strävar efter både ekonomiska och samhälleliga vinster.

I den ideella föreningen har varje medlem en röst och medlemmarnas ekonomiska ansvar är begränsat till medlemsinsatsen i den ideella föreningen. Föreningens syfte är att utgöra ett forum och en samlande kraft för utveckling av bygden till en livskraftig region. Föreningen är öppen för alla som vill verka för detta mål.

Byske Laxdal Community Company AB bedriver turistverksamhet under formell självständighet men på uppdrag och inflytande från den ideella föreningen. Aktiebolaget agerar på kommersiella villkor och skriver avtal med andra företag, markägare och fiskevårdsområden och producerar, utvecklar, marknadsför och säljer egna och andras turistprodukter. Det är företagets förmåga att producera och ta betalt för tjänster och produkter som genererar intäkter. Bolaget driver Laxdalens Camping och Byske Laxdals Fiske- och aktivitetscentrum. Modellen tryggar samtliga parter. När fiskevårdsområden, byaföreningar och företag skriver avtal med turistbolaget vet de att de genom medlemskapet i den ideella föreningen som äger turistbolaget har full insyn och att pengarna går till ett gott ändamål, den egna bygdens utveckling.

En enkät bland medlemmarna 2005 gav besked om att arbetet ska inriktas på turism, upprustning av campingen och hotet mot bygdens livsmedelsbutiker. Det sistnämnde har lett till att den ideella föreningen fått i uppdrag av Konsumentverket att driva ett projekt som syftar till att utveckla förutsättningarna för omvandling av de fyra livsmedelsbutikerna i området till servicepunkter för privata och offentliga tjänster. Då en av dessa butiker, den i Fällfors lades ned, övertogs den av bolaget och är nu i drift igen sedan den 1 juni 2006. Föreningen har också fått i uppdrag av Skellefteå kommun att leda ett kortvarigt Interreg-projekt tillsammans med tre finska bygdeföretag som syftar till att ta fram nya turistprodukter.

Det EU-finansierade projektet Destination Byske Laxdal avslutades vid årsskiftet 2005/2006 och verksamheten i Gemenskapsföretaget står nu på egna ben. För närvarande drivs campingen, fiske-

centret, en livsmedelsbutik, frisör, bibliotek och café och mer är på gång. Företaget sysselsätter nu 6 personer, 4 i bolaget och 2 i den ideella föreningen. Till detta kommer jobb hos företag och entreprenörer med vilka bolaget har avtal.

Gemenskapsföretagets ledare, GF-ledaren, Love Lappalainen ser möjligheterna att komma över investeringskapital som ett stort problem i all bygdeutveckling. I ett försök att gynna socialt motiverad affärsverksamhet i glesbygden har därför Skellefteå kommun, som första kommun i landet, i nästan total politisk enighet över blockgränserna, satt in pengar på s.k. JAK-konto med statlig insättningsgaranti. Det innebär lån utan ränta för båda parter. Bolaget räknar med ett investeringsbehov på 5–10 miljoner de närmaste åren bl.a. för att bygga ett naturturismhotell.

Enligt Love Lappalainen är långsiktiga utvecklingsförutsättningarna helt beroende av engagemanget från bygdens människor. Offentlig sektor behöver lokala medspelare för att fullfölja sina åtaganden gentemot sina kommuninvånare. I Skellefteå har man visat att man är intresserad av att pröva nya former för samarbete för att upprätthålla en bra servicenivå i glesbygden. Det handlar om en mental övergång hos samtliga parter, från bidrag till uppdrags-tänkande.

Ett annat problem i arbetet är behovet av tillstånd från olika förvaltningar dvs. att man är positiv i stort medan praktiken krånglar till det. Önskemålet är en enda kontakt med myndigheterna.

Kontakt

Love Lappalainen, Byske Laxdal, tfn 0912-610 22, 070-
E-post: love.lappalainen@byskelaxdal.com
Hemsida: www.byskelaxdal.com

2.2 Kerstins Udde Spa och Turism ekonomisk förening, bykooperativ i Trehörningsjö

Trehörningsjö ligger i Örnsköldsviks kommun 6,5 mil norr om Örnsköldsvik. Järnvägen som kom i slutet av 1800-talet och industrins behov av skogsråvara tredubblade befolkningen fram till 1950. Genom rationaliseringen i skogsbruket har antalet invånare i församlingen sjunkit till 550 personer dvs. till samma nivå som i mitten av 1800-talet.

1990 bildade ett antal kvinnor på orten ett nätverk med syfte att utveckla Trehörningsjö. En första idé var att fira stationssamhällets 100-årsjubileum. Man inbjöd till stormöte för att samla ihop idéer. Hela byn engagerade sig och jubileet 1991 blev en succé. Stärkta av framgången bildade byborna ett kooperativ med syfte att rädda vårdcentralen, 1994 ändrade man inriktning och satsade på hälsa och rehabilitering. Lokaler hyrdes i ett tomt industrihus som med hjälp av medlemsinsatser, sponsorbidrag och landsbygdsstöd på sammantaget ca 1 miljon kronor byggdes om till Trehörningsjö Hälsopool som invigdes hösten 1995.

Från 1997 deltog Trehörningsjö i det s.k. fembyaprojektet, ett turism- och utvecklingsprojekt, tillsammans med 3 byar i Västerbotten och 2 i Västernorrland. Ett delprojekt i Fembyarprojektet var att göra en förstudie för att utveckla Trehörningsjöns kvinnors "Vision om det ekologiska hälsohuset" till ett fullskaligt projekt.

För förverkligandet söktes år 2000 Mål 1-pengar men det kom att dröja 2 år innan beslutet kom. En tjänsteman på länsstyrelsen bedömde möjligheterna lika stora som "en snöbolls chans i helvetet". Investeringen inklusive kringkostnader på drygt 6 miljoner kronor finansierades med drygt 3 miljoner av EU-medel, 1,4 miljoner från Örnsköldsviks kommun, 400 000 från AMS, 115 000 från Arbetslivsinstitutet, 75 000 i direktfinansiering från Trehörningsjö IF som skänkte byggnaderna, kontanta medlemsinsatser från medlemmarna och egna medel på 757 000 som togs upp i form av lån i bank. Under bygget gjorde ett 100-tal medlemmar från något tiotal till flera tusen arbetstimmar var utan ersättning. Den gamla dansbanan är nu ombyggd till konferens- och Spa-anläggning med milsvid sjöutsikt där man kan få varma bad, ångbastu, massage och fotvård. Lokalerna invigdes 2004 och fungerar också som företagskuvös där företag i behov av lokaler kan hyra in sig.

De rehabiliteringsprogram som kooperativet erbjuder har dock varit svårsålda. Medverkan i ett Equal-partnerskap resulterade i konferensen "Hela människan" som banade vägen för ett ramavtal med Försäkringskassan som gett ökad legitimitet men detta avtal har än så länge inte lett till någon större tillströmning av kunder. Intresse och behov finns men få vill betala.

Kooperativet som har 200 medlemmar driver nu Kerstins Udde Spa och Turism med f.n. ca 4 anställda. Verksamheten bygger i hög grad på ideella insatser. Medlemmarna bidrar årligen med 40 timmar var, med allt från städning, tvätt, bakning, serveringshjälp vid stora konferenser, gräs och slyröjning, vedhuggning, snickerier, målning

och att leda vattengympa samt jobba i café och reception på Drop In öppet på söndagar, vilket i praktiken innebär att en del gör mer och andra mindre.

Hela idén med satsningen är att man ska Må bra i Trehörningsjö och att profilera bygden. Ortsbornas ”betalning” utgörs av att man har tillgång till anläggningen till en billig penning och att man bor på en ort som finns på kartan. En påtaglig effekt är att över 20 procent av Trehörningsjöns befolkning deltar i vattengympa en gång/vecka och att ett flertal unga familjer köpt hus i området som man håller på att renovera.

Vad hade då hänt om inte Kerstins Udde Spa och Turism hade blivit verklighet?

– Förmodligen något annat, säger Anna-Karin Gidlund, som leder verksamheten. Byborna är föreningsaktiva och företagsamma människor. Med satsningen på Kerstins Udde har vi dock för första gången på länge fått ett massivt stöd från kommunen.

Som nästa utvecklingssteg ser hon fram mot en koppling mellan må bra-aktiviteter och naturturism genom ett utökat samarbete med olika aktörer i Gideå älvdal.

Kontakt

Anna-Karin Gidlund, tfn 0662-210 43, 070-362 10 42

Kerstins Udde Spa & Turism, tfn 0662-204 05, fax. 0662-204 10

E-post: kerstinsudde@trehorningsjo.se, anna-karin@gideget.se

Hemsida: www.trehorningsjo.se, www.gidealvdal.se

2.3 Trångsviksbolaget, bygdeförening med ekonomiska muskler

Trångsviken ligger i Krokoms kommun 45 km nordväst Östersund efter vägen mot Åre/Storlien och är den största av fem byar i Trångsviksbygden.

Utvecklingsarbetet i bygden startade i början av 1980-talet med att Företagarföreningen och Bygdegårdsföreningen började verka aktivt för att säkerställa bygdens framtid. Man tittade på befolkningsunderlaget, räknade på hur många barn som skulle finnas i skolan om 10 år, hur boendemiljön skulle kunna göras mer attraktiv för att locka fler att flytta hit etc.

Den första frågan de båda föreningarna tog tag i gällde renovering av bygdegården. Projektet växte och resulterade att invånarna byggde en helt ny fastighet som kunde inrymma ett flertal verksamheter för att ge ekonomisk bärighet. Den nya bygdegården, som invigdes den 29 februari 1992, blev en social knutpunkt i bygden med många viktiga samhällsfunktioner som skolmatsal, gymnastiksal, restaurang, post, bank, bibliotek, förskola, fritids, konferenslokaler, lärcentra och kyrksal. Servicekontoret i bygdegården är också ombud för apotek, systembolag och försäkringsbolag.

För att gå vidare i utvecklingsarbetet fann byborna att det behövdes en ekonomisk stark aktör. Detta ledde till att Trångsviksbolaget bildades den 19 mars år 2000 som ”en bygdeförening till själen, med ett aktiebolags finansiella styrka”. 65 privatpersoner och 24 företag har tillsammans satsat 2,7 miljoner kronor i aktiekapital. Företagarföreningen konverterades helt enkelt till ett aktiebolag.

I början var bolagets inriktning att driva utvecklingsprojekt. En andra viktig uppgift har varit att bygga infrastruktur där man bl.a. satsat på bredband och byggande av två nya industrihus. Det tredje som nu i huvudsak upptar bolagets verksamhet är att fungera som support till företagen i bygden. Det handlar om att bistå i förhandlingar, gå in med aktiekapital, gå i borgen för lån, sitta i styrelsen, utöva mentorskap, förmedla kontakter och hjälpa till med lokaler.

Trångsviksbolaget har vid flera tillfällen ställt upp med borgen för företag där bolaget bedömt affärsidén som bärkraftigt men där man har haft svårt att få banklån på rimliga villkor. Motprestationen är att bolaget får 11 procent av aktiekapitalet i företaget i fråga och en ledamot i styrelsen. Som ledamot tillsätts en person från styrelsen eller någon som rekryteras externt som har den kunskap som behövs. På detta sätt har Trångsviksbolaget ett flertal intressebolag bl.a. Isodoor, Trångsvikens Bröd, Jämtlands Snickerier och Ulleri.

Trångsviksbolaget driver i dag bygdegården och äger sex fastigheter som hyrs ut till företag vilket ger en vinst som återinvesteras i bygden. Trångsviksbolaget har också tagit initiativ till bildande av en kreditgarantiförening i Jämtland. Hösten 2005 inbjöds ett 20-tal aktörer från länets näringsliv och organisationer i länet för att realisera tankarna. En arbetsgrupp tillsattes och i april i år hölls konstituerande stämma. Medlemmarna kan nu söka säkerheter för banklån och verksamheten syftar till att generera tillväxt i jämtländska företag.

Andra verksamheter som bolaget bedriver är entreprenörskollo och snilleblyxmässa för barn. Man tillämpar också en lokal variant av ”bolagsbolaget” genom att personer kan vara anställda och få hjälp med administration medan man testar en företagsidé.

Bygdegårdssatsningen och senare Trångsviksbolaget har gett påtagliga resultat. När utvecklingsarbetet startade på 1980-talet fanns i de fem byarna knappt 600 invånare och ca 50 företag. I dag finns här ca 700 invånare och ett 80-tal företag vilket gör bygden till en av de företagstätaste i landet, ett Jämtländskt Gnosjö om man så vill.

Kontakt

Carina Asplund, tfn 070-645 99 88
E-post: info@trangsviksbolaget.se
Hemsida: www.trangsviksbolaget.se

2.4 Passion för sten bakom Kristallen AB i Lannavaara

Lannavaara ligger i Kiruna kommun, 13 mil från Kiruna och 6 mil från Karesuando. Trots att Lannavaara ligger i extrem glesbygd har befolkningen ökat från 90 invånare 1986 till i dag 126 invånare. Förklaringen är familjen Söderström och deras företag Kristallen AB.

I början av 1980-talet arbetade Agne Söderström på Televerket och hustru Barbro på skolkansliet i Kiruna. Agne hade hört att en anfader hittat guld i bäcken i Lannavaara. Stenar och ädla metaller var makarnas gemensamma passion och de tillbringade all sin fritid i byn där Agne till sist fann guld. Det blev startpunkten för bildande av Kristallen HB 1981. De köpte en slipmaskin och Barbro började bearbeta de stenar som Agne hittade. I mitten av 1980-talet erbjöds Agne att leda en stenutbildning vid Utbildning Nord i Övertorneå. Han ställde upp under förutsättning att den skulle förläggas till Lannavaara. Så blev det och utbildningen startade med elever från Sverige, Norge och Finland som trivdes bra.

Samtidigt tog makarna tag i byns övriga utveckling. Barbro jobbade envetet med att uppvakta riksdag, regering och myndigheter i olika frågor vilket satta bygden på kartan. På så sätt kunde både sameskolan och affären räddas från nedläggning. För att säkra bygdens framtid krävdes investeringar både för utbildningarnas behov

och för att få intäkter och jobb från en växande turistnäring. Investeringar som Kristallen, i avsaknad av andra aktörer, har fått stå för. I flera etapper har Kristallen byggt bostäder och servicelokaler. Detta innefattar nu ett hyreshus med 8 lägenheter, 13 stugor med plats för 2–4 personer vardera och 17 rum i den nya boendedelen.

– Men de skulle behövas minst 10 rum till för att vi ska kunna ta emot turister på ett bra sätt, säger dottern Jenny Söderström, 29 år, som sedan 9 år tillbaka är VD i företaget.

En särskild historia är det s.k. Kunskapshuset som finns i byn. Det började med en grupp hantverkare som utbildat sig i Kristallen och ville stanna kvar och ha sin produktion och försäljning i Lannavaara. De bildade en förening för att bygga ett hantverkshus med ett 10-tal produktionslokaler och en gemensam butik. Det visade sig dock omöjligt att låna pengar. Resultatet blev till sist en mindre byggnad där Kristallen fick gå i borgen för 1,1 miljoner kronor för föreningen och dessutom bekosta husets inredning. Kommunen har byggt huset med hjälp av arbetsmarknadspolitiska medel.

Tidsutdräkten gjorde att en del av hantverkarna hann etablera sig på andra ställen. Hyran är också rätt hög – 2 500 kronor i månaden per rum. Än så länge står Hantverksföreningen som ägare och ansvarig för huset men det lutar åt att Kristallen AB får ta hela ansvaret. I huset finns i dag bibliotek och lärum som LTU hyr, monteringsrum för lamptillverkning, rum för lasergravyr, ett för diamantslipning, en verkstad för grovbearbetning, ett rum som Kiruna Kommun hyr för att bedriva minilärcentra i, två butiker och en samlingsal. Direkt i anslutning finns också en restaurang.

Kristallen, som 1996 ombildades till aktiebolag, med Jenny, hennes bror Hasse och Agne som ägare omsätter i dag ca 5 miljoner kronor. Lönsamheten är än så länge dålig vilket till stor del sammanhänger med att man tvingats ta så stort ansvar för infrastruktur i form av bostäder etc. som är nödvändigt för att huvudverksamheten, utbildningen, ska fungera.

Jenny tycker att det funnits många tjänstemän med fel attityd men är förhoppningsfull inför framtiden. Det faktum att kommunen inrättat en företagslots ser hon som en förbättring av företagsklimatet. Regelverket ser hon inte som något stort problem men däremot att samma papper ska skickas till olika myndigheter.

– De borde kunna samordna sig sinsemellan. Det tar mycket tid för en liten företagare att fylla i blanketter. Det vilar dessutom ett stort ansvar på små företag att känna till allt i regelverken.

Jenny pekar också på att trygghetssystemen för företagare är sämre än för de anställda. Små företag tvingas ofta ta ut så liten del i lön som möjligt – åtminstone den första tiden – för att få verksamheten att rulla på. Då blir ersättningsnivån också låg om man blir sjuk. Att få tag på investeringskapital är ett annat problem.

– För att investera och växa behöver vi låna och det kan vi enbart göra på grund av de förtroende som vi byggt upp. Byggnaderna har ju inte något värde i Lannavaara.

Kontakt

Jenny Söderström, VD Kristallen AB, tfn 0981-310 60

E-post: jenny@kristallen.com

Hemsida: www.kristallen.com

2.5 Bolagsbolaget Klarälven AB, utmanar gammaldags samhällssystem

Bolagsbolaget har sitt ursprung i bygderna runt Klarälven i norra delen av Värmland. Här bildade Bengt Gustavsson m.fl. 1991 den ideella föreningen Republiken Klarälvdal'n med handlaren Peter Larsson i Höljes (Petter i Boa) som president. Man ville göra något annat än det "kommunalgrå" för att få fart på utvecklingen i området.

– Vår avsikt var att arbeta på "stöttigt allvar" dvs. med glädjen som drivkraft skapa vår egen framtid, säger Bengt Gustafsson. Vi ställde till med en mängd olika saker som gjorde att föreningen 1995 utsågs till mottagare av tidningen Lands landsbygdspris.

Aktiviteterna, bl.a. en revy på Konserthuset i Göteborg, ledde till att föreningen expanderade till hela 650 medlemmar. Det som så småningom ledde till idén med BolagsBolaget var att föreningen köpte den nedlagda lantbruksskolan Nygård med byggnader om hela 3 500 kvm som stod tom. Föreningen renoverade skolan och fyllde den med verksamheter och lyckades senare sälja den med en liten vinst. Bl.a. drev man där ett ALU-projekt med EU-medel och fann att de 15 personer som deltog var ett fantastiskt gäng, men för att inte hamna i bidragsberoende bestämde föreningen att i fortsättningen säga nej till EU-medel och tog istället ett lån på 1 miljon kronor för vilket Bengt och ytterligare två personer gick i borgen.

– Vi ville göra något åt den "inlärda hjälplöshet" som präglar dagens samhälle. Det krävs alltid personer som vågar ta risk – moto-

rer – om någonting ska hända. Det hjälper inte att sparka på dem som sitter vid ratten, säger Bengt Gustavsson.

Föreningen fann mycket snart att det inte är ont om arbete i norra Klarälvsdalen men däremot ont om arbetsgivare. Det behövdes arbetsgivare som vågade kliva fram och ta risk. Så tillkom BolagsBolaget Klarälvdalen AB 1999. Bolaget står formellt som arbetsgivare och sköter all administration medan de som är ”självanställda” i bolaget uppträder mot marknaden som enskilda företagare som säljer sina varor och tjänster som vilka andra som helst. Att ha BolagsBolaget i ryggen ger samtidigt stadga och trovärdighet gentemot kunderna. De som på detta sätt är anställda i BolagsBolaget betalar 15 procent av sin omsättning för att täcka kostnaderna för administration och risk, ”hyra sin arbetsgivare”.

– Det hela bygger på att tro gott om folk, på ett vuxen-vuxen förhållande där den viktigaste faktorn är respekt. Vi vägrar därför att betrakta våra anställda som motparter, säger Bengt.

Konstruktionen ledde dock till en långvarig konflikt med skattemyndigheterna som menade att de anställda fick för stor självständighet. Först efter 2,5 år, i juni 2004, fick man klartecken och sedan dess har det rasslat på. I dag är 300 personer självanställda i BolagsBolaget varav ca 30 procent i Värmland och resten runt om i landet, både på landsbygden och i storstäderna. 20 procent av omsättningen går på export.

BolagsBolaget omsätter f.n. ca 10 miljoner kronor på årsbasis vilket genererar ca en miljon för att hantera administrationen av de självanställda. Administrationen sköts av VD Anne Hellstedt-Petersson och ytterligare en person. Omsättningen bland självanställda företagarna varierar från 20 000 till 1 miljon kronor per år. Ett 20-tal anställda, som på detta sätt fått pröva sina vingar, har gått vidare och startat eget företag med egen F-skattsedel.

BolagsBolaget har en ständig ström av folk som vill bli självanställda varav VD tvingas säga nej till cirka hälften. Detta grundas på att de bedöms sitta fast i ”inlärld hjälplöshet” och därmed inte är beredda att ta sitt ansvar under frihet. Bengt Gustavsson bedömer att antalet anställda och därmed omsättning kommer att öka kraftigt de närmaste åren. Då ”brukarna” som man kallar de anställda är utspridda över hela landet hoppas man kunna hitta professionella vänner som kan samla dem lokalt för att bl.a. delta i utbildning och utgöra nätverk för att sprida konceptet. Man ser också fram mot att intressera övrigt näringsliv att använda BolagsBolaget som ”mentalt

gym” för anställda som vill förverkliga idéer och ta steget till eget företag.

– Vi vill uppmuntra folk att ta initiativ till sin egen försörjning. På så vis utmanar vi det gammeldags samhällssystem som fortfarande lever kvar på många håll, ett system som säger att vi ska vara och förbli anställda under hela vårt yrkesverksamma liv, säger Bengt Gustavsson.

Kontakt

Bengt Gustafsson, ordförande, tfn 054-54 54 23, 070-548 46 05

E-post: bengt@bolagsbolaget.se

Hemsida: www.bolagsbolaget.se

2.6 Kraftigt ökad lokal upphandling med samordnad transportlösning

Initiativet till den logistiklösning som kraftigt utökade lokal- och regional upphandling av livsmedel i fyra kommuner i Dalarna togs på inköpsavdelningen i Borlänge kommun.

– Vi tröttnade på att inte kunna nyttja lokala leverantörer, säger inköpschefen Anders Bringborn.

Skälet var att knappast något lokalt företag hade resurser att transportera sina varor till de 150 mottagande enheterna i Borlänge, Gagnef och Säter som sedan tidigare haft samordnad upphandling. Dessutom genererade transportererna en omfattande trafik på dagis-, skolgårdar och äldreboenden som man bl.a. av säkerhetsskäl ville komma bort ifrån.

Man bestämde sig därför att nyttja möjligheterna i Lagen om Offentlig Upphandling, LOU, att genom s.k. separatupphandling ställa krav på hur transportererna skulle ordnas. Efter noggrann utredning erbjöd kommunerna anbudsgivarna en logistiklösning med en enda leveransplats som blev hos Maserfrakt i Borlänge som sedan distribuerar till de olika enheterna 1–4 gånger i veckan beroende på behoven.

Den nya ordningen trädde i kraft den 1 augusti 1999 samtidigt med en ny upphandlingsomgång. Då lämnades också en option till landstinget och övriga kommuner i Dalarna att delta. Endast Smedjebacken nappade och deltar i samverkan sedan år 2000. Varför fler inte tog chansen kan Anders Bringborn inte riktigt förstå.

De positiva effekterna är påtagliga. Från 4–7 bilar från olika leverantörer till 1 bil med samlad leverans till de olika enheterna har minskat trafikarbetet till enheterna till åtminstone en femtedel. Leverantörerna har att lämna sina varor till Maserfrakt senast 22.00 dagen innan distribution. Utkörningen till skolorna startar redan 05.30 på morgnarna vilket gör att bilarna oftast är borta innan både elever och skolkökspersonal är på plats. Chaufförerna har nycklar och koder så de kan larma av och ställa in varorna i kylrum och förråd och sedan larma på igen. Samma sak gäller på eftermiddagarna då man kör ut även färdigmat för kommande dag från kommunens centralkök till ett antal enheter.

De fyra dalakommunernas gemensamma upphandling av livsmedel uppgår till ca 40 miljoner kronor per år. Upphandlingen från lokala och regionala leverantörer har med den samordnade transportlösningen ökat från mindre än en procent till ca 25 procent av volymen vilket motsvarar ca 10 miljoner kronor. Anders Bringborn bedömer att detta motsvarar 10–15 arbetstillfällen i länet.

För kommunerna är det kostnadsmässigt ett nollsummespel eller möjligen en liten vinst då man kommit bort från beställningsavgifter på små volymer. Vinsten handlar om minskad miljöpåverkan, ökad trafiksäkerhet och fler jobb i länet. Verksamheten kräver alltså inga extra pengar. För utredningsarbetet har man dock haft stöd från NUTEK och Energimyndigheten samt Naturresurscentrum i Dalarna.

– Jag tror att den här typen av lösningar kommer på fler håll, säger Anders Bringborn som berättar att man haft studiebesök från flera andra kommuner.

Kontakt

Anders Bringborn, inköpschef i Borlänge kommun, tfn 0243-740 00
E-post: anders.bringborn@borlange.se
Hemsida: www.borlange.se/ Rubriken Hållbart samhälle, Hållbar trafik, Samordnad livsmedelsdistribution

2.7 Lokal upphandling till småkök i Arvika kommun

En omorganisation i Arvika kommun i mitten av 1990-talet resulterade i att ett 60-tal mottagningskök som skulle ha leveranser av livsmedel. Vid flertalet av dessa enheter fanns inte utrymmen att ta

emot stora förpackningar från grossisterna och inte heller en lämplig trafikmiljö för att ta emot deras bilar.

Kommunens inköpsavdelning försökte därför i samråd med kökscheferna att hitta en lösning på problemet. I den diskussionen såg man detaljhandeln som ett möjligt alternativ. Problemet var att få handlarna intresserade. Ett första försök gjordes 1998 men man fick då inget gehör.

Ett nytt och mer genomtänkt försök gjordes inför upphandlingen för perioden 2002–2006. Handlarna kallades till ett möte där man presenterade idéerna och lyssnade på deras synpunkter. I förfrågningsunderlaget som sedan gick ut gjordes små förpackningar till s.k. ”skallkrav” samtidigt som man inte ställde krav på att priserna skulle gälla under hela den 4-åriga avtalsperioden. Kommunen indelades i åtta geografiska områden eller block med möjlighet för handlarna att lämna offert för ett eller flera block.

Antalet varor i förfrågan reducerades till de 50 mest frekventa och en tidigare volymbonus på en procent slopades. Kommunen erbjöd också att mot en viss kostnad själva transportera varorna för handlare som inte hade den möjligheten. För att förenkla ytterligare gavs också möjlighet att lämna pris inklusive moms. För att inte komma i konflikt med reglerna om diskriminerande behandling i LOU (Lagen om Offentlig Upphandling) delades upphandlingen upp i två delar – storkök och småkök.

Detta nya upplägg gav resultat. Ingen av de två grossister som lämnade offert klarade skallkravet på små förpackningar samtidigt som man fick in offerter från den lokala detaljhandeln i samtliga 8 block och avtal tecknades från maj 2002 för kommande 4-årsperiod.

– Erfarenheterna är överlag goda, säger Lennart Halvarsson, inköpare på Arvika kommun. Detta trots att en butik under den första perioden gick i konkurs och en annan visade sig ha för begränsat sortiment.

Inför den avtalsperiod som nu gäller ställdes därför krav på att butikerna ska ha ett sortiment på minst 2 000 artiklar. Samtidigt utökades antalet offerterade produkter från 50 till 100. Under innevarande period har kommunen avtal med 6 butiker varav två butiker levererar till 2 block vardera.

Avtalen med detaljhandlarna är värda ca 4 miljoner kronor per år plus moms. Det har ökat omsättningen i butikerna med 1,7 procent och bidragit till 1,25 nya jobb. Framför allt har omsättningen ökat på frukt och grönt.

– Avtalen med kommunen verkar också bidra till att ge butikerna i fråga ökad status som drar fler privatkunder, menar Lennart Halvarsson.

För kommunen är den nya ordningen ett nollsummespel. Upphandlingen blir något dyrare men i gengäld har man sluppit investera i större utrymmen i mottagningsköken och pengarna stannar i kommunen.

Kommunen har fått många förfrågningar om sitt upplägg och flera kommuner är nu intresserade av att följa exemplet. I Värmland är Torsby och Årjäng på väg att införa en liknande modell.

Kontakt

Lennart Halvarsson, inköpare, tfn 0570-817 03, 070-607 06 66
E-post: lennart.halvarsson@arvika.se

2.8 Kreditgarantiförening Värmland trycker på knappen

Fackförbundet Metall i Värmland hade från sina kollegor i Dalarna hört talas om idén med kreditgarantiförening. Man testade tanken med olika aktörer i länet vilket så småningom ledde fram till ett möte med ett antal företag, Region Värmland, Värmlandskooperativen, Westra Wermlands Sparbank, Metall och Sif. Man enades om att gå vidare och tanken på att bilda en kreditgarantiförening skrevs 2004 in i det regionala tillväxtprogrammet. Bakom låg en verklighet med för få företag och lågt nyföretagande i länet mycket beroende på brist på riskvilligt kapital.

Parterna kallade till konstituerande styrelsemöte och bildade Värmlands Kreditgarantiförening ekonomisk förening och sökte därefter bankkโตร from Finansinspektionen (FI). Då FI krävde större eget kapital än vad föreningen kunde uppvisa tog man initiativ till att tillsammans med motsvarande föreningar i Dalarna, Örnköldsvik och Norra Småland bilda paraplyorganisationen Sveriges Kreditgarantiföreningar. Med föreningarnas gemensamma kapital kunde Sveriges KGF få bankkโตร.

Med den gemensamma bankkโตร kunde Värmlands KGF lämna den första kreditgarantin i början av 2005. Mycket arbete har de första åren lagts ner på att bygga upp en väl fungerande lokal organisation och samtidigt utöka det egna kapitalet. När detta

skrivs (september 2006) uppgår det egna kapitalet till 11 miljoner kronor. Bakom detta står länets samtliga 23 kommuner, länets samtliga 55 bankkontor, alla näringslivsorganisationer, 5 fackliga organisationer samt ett antal företag och privatpersoner. Kommunernas åtagande är en miljon kronor vardera varav 8 hittills har betalats in sina pengar. Det egna kapitalet har nu kommit upp en sådan nivå att KGF Värmland nu ansöker om egen bankkontroll så att kreditbesluten kan fattas i länet.

KGF Värmlands fokus ligger helt och hållet på lokal och regional företagsutveckling. Man har därför byggt upp 13 lokala kommittéer runt om i länet bemannade med folk med god lokalkännedom med uppgift att fungera som första instans i alla garantiärenden. Som andra och beslutande instans finns en regionkommitté bestående av bankfolk. Föreningens anställda består f.n. av VD Lena Bäcker och ytterligare två medarbetare.

Idén med kreditgarantiföreningar är att garantera kredit från i första hand de vanliga bankerna. Om garantin faller ut blir banken befriat från betalningsansvar för ett lämnat lån. Det möjliggör för många företag att låna pengar i bank som inte annars skulle vara möjligt. Den första kreditgarantiföreningen bildades i Belgien 1842 och runt om i Europa finns nästan 1700 KGF. I de flesta länder stödjer staten föreningarna aktivt men inte i Sverige. Det är alltså först på de allra senaste åren som idén fått fotfäste i vårt land. Varför först nu kan Lena Bäcker inte riktigt förstå.

– Möjligen beror det på att våra banker tidigare hade en lokal förankring som i dag till stor del är borta vilket gör att behovet av KGF uppstått först nu.

Samtidigt tror hon att avsaknaden av KGF i Sverige kan förklara att vi har en mycket lägre andel små- och medelstora företag än i andra europeiska länder. KGF Värmland har därför tittat utomlands för att ta med sig de bästa idéerna till den egna föreningen. Till detta hör att man inte bara lämnar kreditgaranti utan också går in aktivt i som coach eller med styrelseledamot i de företag som man beviljar kreditgaranti. Vidare agerar man för att skapa ett nätverk av privata investerare som är beredda att bistå med riskkapital.

– Vårt koncept bygger på en kombination av kapital och kompetens, säger Lena Bäcker.

Hittills har föreningen lämnat kreditgaranti till 12 företag som därefter har anställt mellan 2 och 20 nya medarbetare. Verksamheten har hittills resulterat i 60 nya jobb i Värmland men det är bara början.

– Det är först nu när vi fått in tillräckligt med eget kapital och fått den lokala organisationen på plats som vi trycker på knappen, säger Lena Bäcker som berättar att man i dagsläget har ett 60-tal förfrågningar bearbeta.

I Sverige finns nu 9 regionala KGF och ytterligare en handfull är på gång.

Kontakt

Lena Bäcker, VD KGF Värmland, tfn 054-21 59 90

E-post: lena.backer@kgf.se

Hemsida: www.kgf.se

2.9 Bättre potatisaffärer genom Bjäre Hembygd

Bjärehalvön i nord-västra Skåne har ca 15 000 invånare. De största tätorterna är Båstad, Förslöv och Torekov. I området finns sannolikt den tätaste odlingen av färskpotatis i hela Europa. Gårdarna är genomgående små med 15–50 hektar odlad jord.

2001 blev det sämsta potatisåret i mannaminne, inte på grund av dåliga skördar utan genom att botten gick ur marknaden. Alla odlare gick med förlust. Då inbjöds bönderna till brainstorming på initiativ av LRF Konsults chef i Båstad, Lars-Erik Jansson och Bertil Gunnarsson, tidigare LRF-ordförande i Skåne. Till mötet inbjöds en av böndernas grannar Peter Ekelund, som på 1980-talet arbetade med utveckling av marknadsföring av Absolut Vodka.

Vid mötet väcktes idén om att göra Europas bästa färskpotatis samt använda de stora potatisarna till att producera världens första Vodka baserad på färskpotatis. Tanken var att bygga ett platsvarumärke, Bjäre Hembygd, i likhet med Toscana och Bordeaux.

Först diskuterades huruvida man skulle bilda en ekonomisk förening eller ett aktiebolag för att förverkliga idéerna men kom fram till det senare eftersom man knappast skulle kunna få fram färskpotatis med hög och jämn kvalitet med mottagningsplikt.

I inledningen satsade 8 bönder 50 000 var och Peter Ekelund det dubbla varför man kunde starta med ett aktiekapital på 0,5 miljon kronor. Därefter gjordes en mycket genomarbetad affärsplan, på hela 80 sidor, med vars hjälp man kunde få en halv miljon kronor i projektpengar från LBU bl.a. för marknadsundersökning. Det gjorde

man främst genom att besöka kundernas kunder dvs. grossisternas kunder.

Genom kontakter med slutkunderna fick man reda på vilka sorter som var intressanta, att potatisen skulle tvättas och storleks-sorteras och hur den skulle förpackas för att falla krögare och handel i smaken. Detta resulterade i att antalet färskpotatissorter utökades från 3 till 7. Man fann också ett stort behov av att förlängd säsong vilket innebär att man numera sätter potatis under 3,5 månader och kan erbjuda färskpotatis från juni in i oktober.

I dag har bolaget 80 andelsägare, varav 44 bönder och 32 potatisodlare, med ett aktiekapital på ca 10 miljoner kronor. Den största investeringen utgörs av en förpackningsmaskin för ca 2 miljoner kronor. Omsättning beräknas i år landa på 10–12 miljoner kronor och Anders Hugosson, själv odlare och VD i bolaget sedan 2 år tillbaka, räknar med det dubbla redan nästa år. Man har också påbörjat försäljning på export, först till Tallin i Estland och i dagarna går den andra av två containrar med 30 ton till Kanarieöarna.

På Bjärehalvön odlas årligen ca 35 000 ton potatis varav odlarna i Bjäre Hembygd står för 15 000–18 000 ton potatis där 1 800 ton i dag säljs via BHAB, vilket betyder att bara ca en tiondel än så länge går ut som färskpotatis via Bjäre Hembygd. Det ger en betydande potential för tillväxt. Det gäller därför för odlarna att klara kvalitetskraven för att få bättre betalning genom leverans till Bjäre Hembygd.

– Vi har fått lära oss att odla på ett annat sätt så det är en skola för oss alla, säger Anders Hugosson, som ser att odlingen går bättre och bättre.

– Vår filosofi är enkel – bara det bäst är gott nog. Genom att helt avstå från att täcka potatisplantorna och minska gödslingen låter vi bli att stressa potatisen. Istället får den mogna och växa i sin egen takt. Vi skördar först när potatisen är mogen. Allt för att få bästa smak och kvalitet.

Arbetet med Vodkan, som fått namnet Karlsson's och Karlsson New, har man nu lagt i ett separat bolag. I år produceras 35 000 liter och man räknar med att det tar 5 år innan man får pay-off på den satsningen. Bolagets VD sitter nu i Bangkok och säljare har rekryterats både i Moskva och USA.

Vad betyder då detta för den egna bygden?

– För egen del handlar det om långsiktighet dvs. om möjligheterna att vara bonde om 20 år. Dessutom har det bidragit till att sätta Bjäre på kartan, säger Anders Hugosson.

Några större hinder på vägen har bolaget inte stött på. Den lokala sparbanken har ställt upp med lån och alla har varit positiva. Däremot kan myndigheterna vara lite fyrkantiga, ex vis ställdes krav på jordprov vid en provleverans till Norge trots att det handlade om tvättad potatis.

En viktig erfarenhet är, enligt Anders Hugosson, att inte vara rädd för samarbete med folk med andra kompetenser. Bjäre Hembygd har från start haft god nytta av att samarbeta med namnkunnigt folk från andra branscher.

Kontak

Anders Hugosson, VD, tfn 0431-754 20, 0705-75 74 85
E-post: anders.hugosson@bjarehembygd.se
Hemsida: www.bjarehembygd.se

2.10 Gotlandsstugor, nytt koncept för lantbrukare i samverkan

När regementet KA3 I Fårösund på norra Gotland lades ner gällde det att hitta nya arbetstillfällen. Björn Dahlström i Lärbro bjöd in LRF-avdelningarnas ordföranden och förtroendevalda i de ekonomiska föreningarna till diskussion. En del projekt var redan på gång inom animalieproduktionen så man började fundera på att göra något mer av skogen. Det ledde till ett LBU-projekt där man jobbade i s.k. skogsringar med ca 10 markägare i varje med syfte att både utöka skogsproduktionen och öka lokal förädling.

I samma veva fick LRF:s länsförbund en förfrågan från Gotlandsresor om böndernas intresse att satsa på turism. Gotlandsresor efterfrågade stugor med hög standard som kunde nyttjas året runt och garanterade en hyresintäkt på 50 000 kronor per stuga och år, vilket motsvarar 13–15 veckors beläggning.

Ett nytt möte resulterade i en arbetsgrupp som fick namnet Norrstugor. En förstudie över projektets förutsättningar finansierades med projektstöd. Projektgruppen tog fram ritningar på stugor enligt Gotlandsresors krav och uppvaktade alla myndigheter som har med byggande att göra bl.a. Läns museet då Gotland ”kryllar” av fornminnen.

Dessa kontakter resulterade i ett mycket gott samarbete med byggnadskontoret vilket gjorde att lantbrukarnas kunde gå in med

en gemensam förfrågan om förhandsbesked för byggande på ett antal alternativa platser på respektive fastighet. För de platser som man fick klartecken kunde var och en sedan få byggnadslov.

De första stugorna började byggas hösten 2003 och den första invigdes i maj 2004. Sex stugor var klara på försommaren, alla byggda i egen regi med material från egen skog och med gemensam upphandling från lokala leverantörer. Investeringen på ca halv miljon per stuga gjordes som en del i respektive lantbruksföretag. För den som behövde låna pengar har det inte varit några problem då marknadsvärdet är högre än byggkostnaden.

Lantbrukarna bildade Bondestugor Ekonomisk Förening för att göra det möjligt att söka projektstöd för att bl.a. marknadsföra idén till kollegor på andra delar av ön. Denna sommar är 15 stugor klara och ytterligare några är på gång till nästa sommar. Gotlandsresor har talat om en marknad för ett 50-tal stugor så det finns förutsättningar för fortsatt expansion. Stugorna är byggda i Gotlandsstil och varje stuga är försedd med en pärm med aktuella kontaktuppgifter till landsbygdsföretag med turistaktiviteter. Det är särskilt viktigt vintertid då gårdsbutiker m fl. inte har öppet.

Under resans gång har man fått ca en halv miljon kronor i projektstöd med finansiering från LBU, LRF och Gotlandsresor.

Man har tagit emot flera studiebesök från fastlandet men ännu har konceptet inte fått någon efterföljare. Detta beror sannolikt på att man på andra håll ännu inte hitta någon researrangör som likt Gotlandsresor är beredda att garantera en viss beläggning. Avtalet som gäller i fem år kan sägas utgöra nyckeln till satsningen.

Genom satsningen på Gotlandsstugor har ett antal lantbrukare fått ytterligare ett ben att stå på. Man kan förlänga säsongen genom att anordna mer aktiviteter och då få en ännu bättre ekonomi på varje stuga.

– Stugorna öppnar också möjligheter för den som vill sluta med animalieproduktion att satsa på aktiviteter ex vis kräftfiske som vi kan marknadsföra genom det nätverk som den ekonomiska föreningen utgör, säger Björn Dahlström.

Kontakt

Björn Dahlström, tfn 0498-22 56 52, 070-534 05 44

E-post: bjorn.dahlstrom@i.lrf.se

Hemsida: bondestugan@gotlandsresor.se

2.11 Svenska Vedgruppen AB först med brasved i stor skala

Som en del i LRF:s projekt Skog och Design i Syd-Sverige, var tanken att ca 95 vedproducenter i Småland och Blekinge skulle gå samman för att i kooperativ form utveckla produktion och försäljning av brasved baserad på i första hand råvara från egen skog. En interimstyrelse för den Ekonomiska Föreningen Svenska Vedgruppen tillsattes 2003.

Redan vid föreningens första ordinarie årsmöte i april 2004 beslutades enhälligt att lägga ner densamma. Anledningen var att bankerna ställde sådana krav på eget kapital att det skulle bli omöjligt att fortsätta. Kravet var ett insatskapital på 75 000 kronor per medlem.

Fyra av medlemmarna – Jakob Stark, Stefan Axelsson, Ronny Johansson och Jimi Airosto – gav inte upp utan bestämde sig för att gå vidare och bilda Svenska Vedgruppen AB. Senare har ytterligare en delägare tillkommit, Ulrik Lanka. De övriga 90 intresserade lovade att efter förmåga stötta deras satsning. Till gruppen anslöt sig tidigt ”vedentusiasterna” Sven Bokstedt som nu är anställd med ansvar för marknadsföring och försäljning.

Affärsidén går ut på att i Sverige producera och sälja brasved i stor skala. Den ved som i dag säljs på bensinstationer och stormarknader kommer i huvudsak från Baltikum med allt vad det innebär i form av kostnader för transporter och logistik.

Första steget var att hitta bra lokaler för verksamheten. Man fann en lämplig fastighet i Stockaryd men bankerna vägrade låna pengar till ett förvärv. Så småningom kunde man istället hyra lokaler av Södra Skogsägarna i det nedlagda sågverket i Marhult i Lenhovda. Där är verksamheten nu igång där man förutom eget arbete har 3 anställda för att packa veden som man hyr in av ett utländskt bemanningsföretag.

– Vi är tvungna till detta så länge bankerna, trots goda kalkyler, är ovilliga att låna oss pengar för att klara likviditeten, säger Sven Bokstedt. Så fort vi har pengar kommer vi att satsa på fast anställda.

Nyckeln i anläggningen är en virkestork som byggts om för ändamålet. Den fungerar dock inte enligt leverantörens löften vilket gör att man ännu inte kommit upp i full kapacitet. I år räknar man med att producera närmare 10 000 m³ vilket motsvarar en omsättning på ca 5 miljoner kronor. När torken fungerar som tänkt

skall man kunna torka 400–600 m³ per vecka vilket fördubblar produktionen.

Råvaran köps i 3-meters längder från bl.a. Vida timmer och direkt från skogsägare i närområdet. Svenska Vedgruppen har även köpt in upparbetad ved från småskaliga producenter för att på det sätt komma upp i tillräcklig volym för de kontrakt som har tecknats.

Veden förpackas i kartonger om 15 kilo, motsvarande 42–45 liter, med ett rekommenderat butikspris på 79 kronor för björkved och 69 kronor för blandved. Det produceras även ved i 40 l nätsäck. I fjol fick man ett avtal med Granngården och OK/Q8 och nu har man leveranser på gång till både Coop Norden AB och Statoil.

– De kunder som vi haft hittills är nöjda och har kommit tillbaka, säger Sven Bokstedt som berättar om en förfrågan från Plantagen på 2,6 miljoner förpackningar. Ett tecken på att marknaden är mycket stor.

Spillet från produktionen flisas med jämna mellanrum vilket gör att man i stort sett är självförsörjande på energi till torken. Just nu har man en ny bärvänlig förpackning på gång som ska förena lådans och nätsäckens fördelar.

Sven Bokstedt är lika besviken på bankerna som han är glad över det starka stöd som man hela tiden haft från LRF Strategiska Investeringar. Inom kort ska man träffa LRF igen för att försöka hitta ett sätt att få fram mera rörelsekapital så att man kan fortsätta att växa.

Genom Svenska Vedgruppen AB har skogsägarna i närområdet fått ytterligare en köpare av skogsråvara och/eller av upparbetad ved. Det jobb som därmed skapas både i skogen och i förädlingen ger intäkter till bygden.

– Med närhet till kunderna och bra kvalitet har vi alla möjligheter att växa, säger Sven Bokstedt.

Kontakt

Sven Bokstedt, tfn 0706-11 25 82
E-post: sven.bokstedt@svenskavedgruppen.se
Hemsida: www.svenskavedgruppen.se

2.12 Lekebergs Bioenergi AB värmer billigast

Lekeberg med 7 000 invånare bröt sig 1995 ut från Örebro och bildade egen kommun. En satsning på fjärrvärme i kommuncentrat Fjugesta stod högt på den nya kommunens agenda. Offerter för en sådan satsning togs in från Bro Energi och Gullspångs Energi. Samtidigt gick en förfrågan till LRF Konsult om bönderna i området kunde vara med i leken. Gunnar Carlsson, som då var ordförande i LRF:s kommungrupp, kallade medlemmarna och inbjöd offentligt till ett möte för att ta reda på om det fanns intresse för en sådan satsning. 13 lantbrukare anmälde sitt intresse varav 12 alltså är med. Gruppen startade med att bilda ett 100 000-kronors bolag för att hantera den konsultutredning som krävdes för att kunna lämna offert.

Genom att Gullspång avstod från att lämna offert hade kommunen offerter från Bro Energi (numera Eon) och böndernas att ta ställning till. Kommunens tekniske chef anlätade en konsult för utvärdering. Denne förordade, trots 10 procent lägre pris från lantbrukarna, den andra anbudsgivaren. Anbudsgivarna var till en början hemliga men informationen läckte så småningom ut vilket gav upphov till en omfattande lokal debatt. De båda anbudsgivarna kallades vid två tillfällen till möten med utfrågningar. Till sist fattade kommun beslut om att anta lantbrukarnas offert, processen hade då tagit två år, från december 1994 till december 1996.

För att få avtalet lämnade lantbrukarna en garanti på att bolaget skulle ha ett aktiekapital på 100 000 per delägare vilket man själva höjde till 200 000 och därmed kunde starta med ett eget kapital på 2,4 miljoner.

– Det var en stor styrka när vi skulle gå till bankerna, säger Gunnar Carlsson som är ordförande i Lekebergs Bioenergi AB. Vi behövde i en första omgång låna 9 miljoner kronor för att bygga värmecentral och kulvertar.

Anläggning stod klar hösten 1997 och första året uppgick värmeleveranserna till 1 500 MWh för att år tre vara upp i 9 000 MWh.

– Då hade vi ett bra kapacitetsutnyttjande men samtidigt ett tryck från fler fastighetsägare som ville bli värmekunder, berättar Gunnar Carlsson.

För att klara kundtrycket investerade man i en rökgaskondensator som gav 25 procent mer energi från samma mängd bränsle men det var inte tillräckligt så man tvingades också sätta in en oljepanna för att klara topparna. Den sammanlagda kapaciteten ligger i dag på

13 500 KWh. 83 procent av värmen går till större kunder som kommunhus, skolor, butiker och industrier. Resterande 17 procent går till 106 villor.

Bolaget tittar nu på att sätta in en ytterligare fastbränslepanna men det handlar om en investering på 12 miljoner kronor varför man söker en lösning med en mindre begagnad panna för ca 1,5 miljoner.

Den totala investeringen ligger i dag på 32 miljoner kronor och inkluderar panncentral, drygt 1 mil kulvertnät och undercentraler. Detta har finansierats genom lån och 10 miljoner kronor i anslutningsavgifter. Då de senare skattemässigt betraktas som intäkter har man gjort överavskrivning på motsvarande belopp. Ekonomin har därutöver tillåtit avskrivningar enligt plan samt en avkastning till delägarna på 7 procent per år. Lånen uppgår i dag till ca 15 miljoner.

Bolaget har varje år gått med vinst trots att man har Örebro läns i särklass lägsta pris på fjärrvärme. De stora kunderna betalar i dag 54,6 öre/KWh inklusive moms. Motsvarande priser är 63 öre hos Eon i Örebro, 74 öre hos Fortum och 77 öre hos Vattenfall i Askersund. Inledningsvis tecknades 10-åriga avtal vilket innebär att nya avtal skall tecknas 1/1 respektive 1/7 nästa år.

– Då kommer vi att höja priserna och teckna tillsvidareavtal men vi kommer fortfarande att erbjuda lägre priser än andra fjärrvärmebolag. Vi bor ju i bygden, säger Gunnar Carlsson.

Ca 25 procent av råvaran till flisen kommer från delägarnas egen skog men det finns inget leveranstvång. Resten köps in i huvudsak av lokal virkeshandlare, en stor del som rundvirke. För flisningen anlitas entreprenör. Skogsägare som vill leverera färdig flis får i dag 14,5 öre/KWh fritt värmeverket.

Skötsel av anläggningen kräver ca 1 500 arbetstimmar per år dvs. mindre än en heltid, ett arbete som 5 delägare delar på enligt ett jourssystem.

Effekterna för bygden består i lägre uppvärmningskostnader och att delägarna och andra skogsägare fått ytterligare en köpare för sitt virke och att vinsterna stannar i den egna bygden.

För att inte riskera att tvingas sälja bolaget till någon av de stora energijättarna har man släppt in två av delägarnas barn i styrelsen och ett tredje är på gång. Detta för att skapa intresse och lägga grund för ett generationsskifte.

Gunnar Carlsson tycker att de funnit en modell som många fler borde satsa på så att vinsterna från bioenergin stannar där de hör hemma, dvs. på landsbygden. Här ser dock ett stort bekymmer i att

kommunerna i dag får 30 procents bidrag om man gör egna energiinvesteringar men inte för anslutning till fjärrvärme.

– Detta är rent ut sagt idiotiskt och hämmar möjligheterna till lokala företagsinsatser inom ett växande område.

Kontakt

Gunnar Carlsson, ordförande, tfn 0585-271 24, 070-670 14 54

E-post: harvesta@telia.com

Hemsida: lekebergsbioenergi.com

2.13 Jämtland sticker ut genom Mer Vård Mat

Under den första perioden efter EU-inträdet 1996–1999 genomfördes i Jämtland, liksom på andra håll, en lång rad småprojekt delfinansierade med EU-medel. Det krävde omfattande administration samtidigt som resultatet i många fall var magert. Många olika intressen skulle tillgodoses och helheten riskerade att gå förlorad.

Inför den projektperioden som startade år 2000 väckte därför Länsstyrelsen idén om att samla olika utvecklingsidéer inom de gröna näringarna under ett paraply eller storprojekt. Man samlade ihop näringen och olika organisationer till diskussion vilket resulterade i projektet Mat, marknad, mervärde som sedermera fick namnet Mer Vård Mat.

Ett stort projekt kräver tillgång till betydande likviditet eftersom pengar ofta betalas ut i efterhand. Det behövdes därför en projektägare med tillräckliga ekonomiska muskler och valet föll naturligt på LRF i Jämtland.

Syftet med ”storprojektet” som genomfördes i en första etapp 2000–2002 var att öka konkurrenskraft, lönsamhet och tillväxt i länets livsmedelsnäring, såväl inom primärproduktionen som i förädlingsledet. Till syftet fogades en lång rad effektmål bl.a. i form bevarade och nya arbetstillfällen och ett antal nya företag. Projektet riktade sig uteslutande till företag och inte till hobbyverksamhet.

Det första halvåret gick trögt. De magra resultaten från tidigare år gav viss projekttrötthet. Projektledningen bestämde därför att inledningsvis satsa på marknadsåtgärder. Det gav resultat direkt. Efterfrågan på de berörda företagens produkter ökade och därmed intresset för projektet. En viktig faktor var att länets största livsmedelsproducent Milko anslöt sig vilket bidrog till ökad legitimi-

tet. Det gav en signal om att de småskaliga livsmedelsproducenterna inte vara ett hot utan ett komplement till den storskaliga produktionen som kunde göra alla till vinnare.

Den ökade efterfrågan krävde investeringar bakåt. Referensgårdar för nötkött skapades, lammringar bildades, seminarier kring miljö och livsmedelssäkerhet arrangerades samt ett antal studieresor inom och utom landet för att inspirera till utveckling.

– Och inte minst viktigt fick vi pressen med oss som hjälpte till att göra Mer Vård Mat till ett varumärke och något av en positiv maktfaktor, berättar projektledaren Birger Backlund.

Den första etappen avslutades 2002 och fick sedan en fortsättning 2002–2005. Den sammanlagda insatsen i pengar är ca 56 miljoner kronor varav 13 miljoner är egen insats från deltagande företag och organisationer. Den offentliga finansieringen uppgår därmed till 43 miljoner kronor varav 25 miljoner från EU och 18 miljoner från Länsstyrelse och andra offentliga organ.

Projektet som avslutades 31/12 2005 har utvärderats och måluppfyllelsen överträffar på väsentliga punkter uppställda effektmål. Genom projektet har 87 nya arbetstillfällen skapats (mål 48), 114 arbetstillfällen bevarats (mål 147) och 27 nya företag startats (mål 19). Inte minst framstår nu Jämtland som det ledande länet när det gäller småskalig och lokal livsmedelsproduktion, med kunniga företagare som har stor framtidstro.

– Den lilla skalan är dock inget självändamål. Vi hoppas nu att en del av dessa företag kan växa och bli större, säger Birger Backlund som betonar att det handlar om företag där människor har sin försörjning som företagare eller anställda.

Mer Vård Mat ha nu fått en uppföljning i ett mindre projekt som handlar om att förstärka bilden av Jämtland som mat och turistlän. Ett annat projekt handlar om att behålla jordbruksproduktion i de fjällnära landskapen där även Älvdalen och Malung är med där det handlar om mycket mer än bara fäbodbruk.

Birger Backlund tycker att samverkan med myndigheterna har gått bra men känner oro för att de slår sig ro när projektet är över.

– Tvärtom gäller det nu för Länsstyrelse och kommuner m.fl. att ta tillvara det som är upparbetat och underlätta för nya och växande företag inom de gröna näringarna.

Birger Backlund ser stora fördelar med att kunna jobba generellt. Samtidigt betonar han att det måste finnas utrymme för enskild rådgivning. Det är ofta där det avgörs om folk kommer till skott.

Kontakt

Birger Backlund, tfn 063-55 10 90, 070-238 22 28

E-post: birger.backlund@lrf.se

Hemsida: www.mervardmat.nu

2.14 Fisketurism Sydost fick många att ta steget

1997–1999 genomfördes inom mål 5b i Sydöstra Sverige ett projekt med syfte att utveckla fisketurism med landsbygdsföretag som bas. 39 företag anslöt sig till projektet varav de flesta var lantbrukare. I projektet utvecklades ett koncept med entreprenörsutbildning, produktutveckling och individuell utvecklingsplan. De senare startade med en nulägesanalys följt av mycket konkreta åtgärder om vad var och en måste göra från kontakt med grannar och precisering av det fiske man kunde erbjuda till service i olika former. Det hela följdes upp med regelbundna avstämningar. När detta var klart vidtog marknadsföring som ett sista steg.

Vid projektets slut samlades företagen till diskussion vilket ledde till ett 4:e projektår under vilket man bildade Det Naturliga Fisket Ekonomisk Förening och såg till att få äganderätt till varumärket Det Naturliga Fisket.

Företagen inom Det Naturliga Fisket gav upphov till nyfikenhet vilket ledde till att LRF och Fiskevattenägarna tog initiativ till ett liknande projekt i Småland och Östergötland 2001. En förstudie resulterade i ett 40-tal intresserade företag som var villiga att gå in med de ca 6 000 kronor som krävdes i egeninsats. På så vis sållades ”agnarna från vetet”. Det ledde fram till projektet Fisketurism Sydost som indelades i två grupper, en i norr och en i söder och genomfördes enligt samma koncept som Det Naturliga Fisket med samma projektledare, Thomas Lennartsson, vid Hushållningssällskapet i Halland. Den generella marknadsföringen tonades dock ner. I stället fick företagen hjälp med att producera produktblad att använda i ordinarie säljkanaler som turistbyråer etc. De gick också in som medlemmar i Det Naturliga Fisket ekonomisk förening. Projektet ledde också till motsvarande satsningar, om än i mindre omfattning i Skåne respektive Halland.

Fisketurism Sydost genomfördes under endast 1,5 år och avslutades 2003. Det finansierades genom 325 000 kronor från LBU

och vardera 50 000 kronor från LRF och Fiskevattenägarna samt 225 000 i egeninsats från de deltagande företagen.

Utvärderingen som var klar i augusti 2003 visar på 2,2 nya årsarbeten i företagen, 1,4 planerade nyanställningar och 2,4 nya årsarbeten i angränsande service som mat och logi. Omsättningen i företagets fisketurism ökade från en låg nivå till med 1,4 miljoner kronor eller med 150 procent. Samtidigt ökade antalet gästnätter med 100 procent.

Thomas Lennartsson har behållit kontakten med Det Naturliga Fisket och kan konstatera många företag utvecklas väldigt positivt och arbetar med gott självförtroende. Föreningen har i dag 40 medlemmar som betalar 6 000 kronor per år för att få vara med. Verksamheten utgörs av marknadsföring, fortbildning, samordnade inköp och nätverksbyggande.

Thomas menar att LBU fungerar ganska smidigt men att det var vissa problem med att projektet omfattade två län. Däremot är det bökigt för många företag, inte minst när det gäller att få tillstånd att bygga en eller annan stuga nära vatten. Livsmedelsbestämmelserna som är utformade för stora företag utgör också ett hinder. För företag vid kusten är det fria handredskapsfisket en påtaglig hämsko.

Thomas Lennartsson menar att de olika fisketurismprojekten har haft en påtaglig effekt.

– Det finns i dag en helt annan syn på fiskevatten som resurs än för 10 år sedan.

Kontakt

Thomas Lennartsson, tfn 0470-265 07, 070-576 06 38

E-post: thomas.lennartsson@hush.se

Hemsida: detnaturligafisket.com

3 Landskapets förändring – de areella näringarna, natur- och kulturmiljön

Nedan följer ett antal exempel på projekt som direkt eller indirekt har betydelse för landskapet och natur- och kulturmiljön.

3.1 Vindelälvens Naturbeten på väg att stå på egna ben

Området sträcker sig från Ammarnäs i Sorsele kommun till Vännäsby i Vännäs kommun dvs. samma sträcka som lagen i Vindelsälvsloppet en gång hade att avverka.

WWF, Världsnaturfonden, började på 1990-talet att intressera sig för Ammarnäsdeltats fortbestånd sedan samtliga bönder i området hade upphört med sin verksamhet. Det började med att man sponsrade en ung bonde som startade med betande köttdjur i Ammarnäs. Därefter startades en förstudie för bevarande av naturbetesmarker efter hela Vindelälven. Det hela ledde fram till ett 6-årigt projekt om totalt 15 miljoner kronor varav hälften finansierat med Mål 1-medel och den andra hälften med medel från WWF, Naturvårdsverket, AMS och Länsstyrelsen samt från LRF och Swedish Meats som enda privata bidragsgivare.

Projektet handlar både om restaurering av betesmarker och om att skapa förutsättningar för ett lönsamt jordbruk genom produktion av naturvård och naturbeteskött. I ett första skede gällde det att restaurera igenvuxna betesmarker genom skogsavverkning, röjning och gallring. En stor del av pengarna har vidare gått till investeringar i betesputsare, transportvagnar och tält som vindskydd för de betande djuren. Till investeringarna hör också inköp och iordningsställande av en justerverksbyggnad vid ett nedlagt sågverk i Sorsele som omvandlades till gemensamhetsanläggning för lantbrukarnas djur i Sorsele.

– Vi mobiliserade deltagarna dels genom träffar efter älvdalen men många intresserade tog också kontakt med oss, berättare projektledaren Ingemar Johansson, Sorsele.

Informationsarbetet ledde till att ett 25-tal lantbrukare deltar i projektet med sammantaget 200 ha åkermark som beräknas utgöra 35 procent av de mest värdefulla naturbeten som finns i Västerbottens län. Den största enskilda deltagaren är ett ungt lantbrukarpar vars djur betar hela 80 hektar i Ammarnäsdeltat, Sorsele hembygdsområde och Övre Saxnäs.

Cirka 150 djur slaktas nu årligen vid Nyhléns/Hugossons i Skellefteå. År 2008 beräknar man vara uppe i 250 naturbetesdjur till slakt. I dagsläget säljs Vindelälvens Naturbeteskött på ICA Maxis butik i Umeå och en mindre del på ICA Maxi i Skellefteå. För naturbetesköttet får lantbrukarna 12 kronor mer per kilo för styckade detaljer men då endast ca 75 av 300 kilo per djur blir styckningsdetaljer blir det ca 3 kronor mer per kilo räknat på helfall eller ca 900 kronor per djur.

– Att få ut mer styckningsdetaljer som naturbeteskött är en högt prioriterad fråga. Lantbrukarna skulle behöva 6 kronor mer per kilo helfall för att få hygglig lönsamhet, säger Ingemar Johansson.

Projektet slutar i år dvs. 2006. För att hantera verksamhetens fortlevnad på kommersiell basis bildade de deltagande lantbrukarna 2005 Vindelälvens Naturbeten ekonomisk förening. Avsikten är att verksamheten framöver ska kunna stå på egna ben genom försäljningsintäkter och ordinärt EU-stöd för naturbeten.

Projektet har rönt stor uppskattning både bland lantbrukare och allmänhet och har uppmärksammats flitigt i både lokal- och riksmidia. De olika objekten efter Vindelälven är tydligt skyltade med ”Vindelälvens Naturbeten” vilket bidragit till igenkänning i ICA-butikerna i Umeå och Skellefteå.

De aktiva lantbrukarna efter Vindelälven har sedan många år minskat i antal men sedan projektet drog igång har ingen slutat samtidigt som 2 nya har tillkommit vilket förutom de bevarade naturbetesmarkerna är en påtaglig och positiv effekt av projektet. Förhoppningen är nu att verksamheten kan leva vidare på kommersiella villkor i minst nuvarande omfattning.

Kontakt

Ingemar Johansson, projektledare, tfn 0952-140 00, 070-217 74 03

E-post: ingemar.johansson@sorsele.se

Hemsida: www.sorsele.se/vindelalvensnaturbeten

3.2 Naturbeteskött i Närke får stort genomslag

Världsnaturfonden, WWF, har under många år varit engagerade i våtmarksrenoveringar i Örebro kommun, med början i Kvismaren under 1980-talet. I början av 2000-talet var dock området väster om sjön Kvismaren fortfarande igenvuxet. Efter en diskussion med länsstyrelsen och Örebro kommun fick man fram resurser för att ställa i ordning drygt 100 ha. För att det hela skulle fungera behövdes det betande djur och man började därför diskutera den frågan med folk i bygden.

– Till en början fick vi inget riktigt napp, säger Sven-Olov Borgegård som jobbar som projektledare för Naturbeteskött i Närke.

Det hela lossnade när Torbjörn Eriksson och hans bror Stefan, som driver lantbruk vid sjön Tysslingen, kom in i bilden. De hade erfarenhet av köttdjur och kunde visa sina kollegor att det var ekonomiskt intressant. De tog fram bra djur men hade inte fått ut något mervärde och så nu en chans att få lön för mödan.

En annan viktig person i sammanhanget är handlaren Benny Frengen som driver tre ICA-butiker i Örebro. Han blev tillskyndare till projektet i sin jakt på smakrikt kött med lokalt ursprung. Vidare involverades Närkes Slakteris ägare och VD Peder Johansson med stor lokalkännedom och genuin känsla för djur vilket haft stor betydelse för verksamheten.

Med dessa personer som viktiga resurser bildades två grupper för projektets genomförande. Den första med inriktning på landskapet med representanter för Länsstyrelsen, Örebro kommun, WWF och ett par lantbrukare. Den andra med fokus på Naturbeteskött med representanter för ICA, slakteriet, styckningsföretaget Två Styckare, WWF och Torbjörn Eriksson. Torbjörn tog på sig den viktiga rollen att samordna utplockning av lämpliga slaktdjur.

Redan tidigare har Örebro kommun lagt ner betydande summor, 15–20 miljoner kronor, för att sanera sin ”bakgård” mot Oset och Ryningen som innehöll soptipp, oljehamn och ett militärområde. Det är kommunekologen Mats Rosenberg som är drivande.

– Här har kommunen byggt om landskapet ner till ett jättelikt rekreativområde ner mot Hjälmaran med våtmarker och många andra fina kvaliteter. Vad som nu behövs är att integrera lantbruket i den fortsatta skötseln, säger Sven-Olov Borgegård.

Projektet Naturbeten i Närke omfattar nu 12 lantbrukare kring vattnen Tysslingen, Rynnigeviken, Oset, Boglundsängen och Kvismaren med sammantaget 1 000 kor. Bland dem finns en tidigare

VD för stort mjölkföretag som omvandlat sin egen gård från spannmål och grisar till en stor besättning köttrasdjur. Det gamla svinstallet är ombyggt till ligghall för 250 djur.

Projektet är nu inne på fjärde året. Projektkostnaden är beräknad till 12 miljoner kronor. Örebro kommun har bidragit med 6 miljoner, Naturvårdsverket med 3,2 miljoner, WWF med en miljon och en del är ännu ofinansierat. LBU-medel utgick för en förstudie. Men inga större EU-medel har hittills utgått men man kommer att söka sådana senare.

Det mesta av pengarna har använts till restaurering av Oset, Rynnigeviken, sjön Kvismaren och byggande av ligghallar. Ligghallarna avskrivs på 20 år varefter ägandet övergår till lantbrukarna dock med en option från samhället att de kan övergå till annan brukare om lantbrukaren ifråga slutar.

Naturbetesköttet började säljas för två år sedan. Av ca 1 000 betesdjur som f.n. slaktas per år går ca 250 djur, ca 4 per vecka, ut som naturbeteskött, resten säljs på normalt sätt. För naturbetesköttet får bonden ett pris som ligger mellan 3–4 kronor högre per kilo beroende på kvalitet och styckningsutfall.

Förutom försäljning i de tre ICA-butikerna upphandlas också en del kött av Örebro kommun bl.a. för två gymnasieskolor med vardera 1 000 elever. En ändring i regelverket i december ifjol gör det numera möjligt att ange naturbeteskött som ett kriterium vid upphandling. Ett antal äldreboenden har dessutom fått provleveranser denna sommar och kökscheferna är mycket nöjda. Köttet har hållit sådan kvalitet att man har kunnat använda bogstek som råvara för rostbiff.

Naturbetesköttet omsätter f.n. ca 2 miljoner kronor. Alla djuraffärer går via lantbrukaren Torbjörn Eriksson som köper djur av sina kollegor, legoslaktar, legostyckar och säljer.

– Det är en stor fördel som ger kontroll på utfallet av varje enskilt djur, säger Sven-Olov Borgegård.

Det som var trögt i början har nu vänts till motsatsen.

– Intresset är i dag enormt. Naturbetesköttet har fått ett genomslag som jag inte trodde var möjligt, säger Sven-Olov som tror att omsättningen kan fördubblas från de marker som ingår i projektet.

Fem slaktade djur per vecka har man bedömt som minimum för att verksamheten skall vara självgående. Sven-Olov håller nu inte för otroligt att det kan bli det dubbla.

– Nyckeln ligger i ett koncept där naturvård och ekonomi går hand i hand. Utan en kommersiell ådra går det inte, säger Sven-

Olov som berättar att liknande naturbetesprojekt, förutom det efter Vindelälven, är på gång i Roslagen och östra Småland, Öland och Gotland.

Kontakt

Sven-Olov Borgegård, tfn 021-35 01 88, 070-555 14 02
E-post: ekologiplan@tele2.se
Hemsida: www.wwf.se

3.3 Gårdsförsäljning i samverkan – Gröna Hagars ekonomisk förening

Exemplet handlar om lantbrukarfamiljer i samverkan i Svartådalen som ligger efter Svartån ett par mil väster om Sala i Sala kommun.

Det hela började med lantbrukaren Lennart Vesterdahl som i liten skala sålde styckat kött i kartong direkt till kund. Vid ett möte med ICA där flera lantbrukare var närvarande erbjöds de 3 kronor mer per kilo om man kunde leverera naturbeteskött. Lantbrukarna tyckte att det var alldeles för dåligt betalt och sa nej. Vid ett möte i Färnebo i januari 2005 kom en ny förfrågan, denna gång inför Lanthandelns Dag om man kunde delta med direktförsäljning av kött.

– Vi insåg snart att det skulle krävas alldeles för mycket för att hantera färskt kött på marknader. För att ha något att sälja växte tanken på att ta fram en korv vilket vi gjorde med hjälp av Carlströms Chark i Västerås. En unik korv som vi kallade Gröna Hagars gårdskorv, berättar Erik Andersson på Per-Ols Gård som är en av delägarna.

Detta blev början till det samarbete som utvecklats mellan 6 lantbrukarfamiljer i Svartådalen. För att hantera verksamheten bildade man Gröna Hagars Kött Ekonomisk Förening. Den huvudsakligen verksamheten består av försäljning av styckningsdetaljer och köttfärs i lådor direkt till slutkund.

För slakt och styckning anlitas Bertil Erikssons kontrollslakteri i Dalarna som slaktar, hängmörar, styckar, mal och förpackar köttet i 8 lådor per djur. Lantbrukarna transporterar själva sina djur dit liksom hämtar de färdiga lådorna som kunderna i de flesta fall sedan hämtar hos delägarna. För ändamålet har man investerat i en

kärra för djurtransport samt en kylvagn. Investeringarna har i huvudsak finansierats med försäljning av korv och hamburgare vid marknader bl.a. Bondens Egen Marknad.

På detta sätt får lantbrukarna ut ett betydligt bättre pris per kilo kött men det innebär också betydligt mera arbete. I stort sett all slakt sker först sedan man vet vilka kunder som ska ha köttet. Kunderna försöker man i första hand hålla reda på genom en mail-lista i datorn. Det handlar alltså om en verksamhet i liten skala. Verksamheten som startade i juni 2005 omsatte första halvåret drygt 200 000 kronor. Första halvåret i år har omsättningen sjunkit något men man tror att de flesta är intresserade att köpa kött på hösten.

Det mesta har lantbrukarna gjort själva. Man har dock haft konsult hjälp med stadgarna för den ekonomiska föreningen och för produktion av den egna hemsidan. Ett utlovat LBU-stöd till kylvagnen, som för övrigt var mycket krångligt att söka, har ännu inte utbetalats.

Den mest påtagliga effekten av samarbetet är att två av delägarna som innan hade tänkt upphöra med köttproduktion har valt att fortsätta.

– Dessutom ger verksamheten många nya kontakter. Det är både roligt och lite skrämmande att träffa kunder, tänk om de inte är nöjda med produkterna, säger Erik Andersson.

Erik Andersson räknar med att man kommer att fortsätta och utveckla verksamheten. Idéer finns. Det första de nu har att ta itu med är ett nytt kontrakt med Länsstyrelsen för skötsel av betesmarker under den kommande femårsperioden.

Kontakt

Erik Andersson, Per-Ols Gård, tfn 0224-74 50 27, 070-663 90 77
E-post: erik.andersson@vrenninge.se
Hemsida: www.gronahagarskott.se

3.4 Öströö fårfarm drar 30 000 besökare

Öströö ligger två mil från Varberg och 8 km från Tvååker i Hallands län. Öströö är egentligen ett säteri som i folkmun kallas för slottet. Själva "slottet" dvs. huvudbyggnaden ingår dock inte i Öströös Fårfarm.

Makarna Kristian och Jeanette Carlsson tog över arrendet av jordbruket när det blev ledigt 1987. Produktionen på Öströö utgjordes då av spannmål och grisar. Kristian som var uppväxt med får såg genast att markerna var mer lämpade för beten och man växlade därför inriktning. Att priserna på skinn var bra hjälpte till. 1990 gick man över till ekologisk drift vilket var ett litet steg i praktiken.

– Det var dessutom bra för ekonomin och kändes i övrigt rätt, säger Kristian Carlsson.

1992 öppnade familjen köttbod i ett gammalt svinhus som byggdes om och blev godkänt för styckning och försäljning. Syftet var att få bättre betalt för köttet. I köttboden såldes man först enbart helfall från egna får och från kalvar som man köpte in men efterhand blev det allt mer styckningsdetaljer. Djuren slaktades i Varberg och styckades hemma på gården. Vid den tiden fanns 150 tackor och 200 lamm på gården och allt såldes i den egna butiken.

För att även kunna sälja skinnen direkt till kund öppnade familjen en hantverksstuga på temat får. Den stora produkten är skinnen från de egna Gotlandsfåren men sortimentet har efterhand kompletterats med förädlade detaljer och andra fårgrejer, varav en del köps in. Detta passar Jeanette som hand i handske då hon är utbildad skräddare. Skinnen sänds till Tranås för beredning och tas sedan tillbaka till den egna butiken.

Den ökade ström av människor som kom för att handla i köttboden och hantverksboden ville gärna också ha något att äta och dricka. Då byggde man ett restaurangkök och ett gammalt brännvinsförråd renoverades till serveringslokal för 50 personer.

1998 lades slakteriet i Varberg ner. Under en tid slaktades fåren på annat håll men man fick problem med kvaliteten och bestämde sig därför att bygga ett eget slakteri. Ihop med slakteriet, som stod klart i oktober 2001, byggdes konferenslokaler för 50 personer.

Det senaste tillskottet är ett nytt fårhus som byggdes i fjol. I planerna framöver ingår att bygga om den gamla ladugården som därmed frigjorts till ett Fårets Hus med olika aktiviteter i anknytning till får som besökare kan ta del av eller själv prova på.

I dag finns på Öströös fårfarm 450 tackor av rasen Gotlandsfår och sedan 1996 en besättning amkor av rasen Highland Cattle. Inklusivt sidoarrenden brukas 140 ha mark som hålls öppen med betande djur och görs tillgänglig för besökare.

Med en stor fårbesättning, eget slakteri, köttbod, hantverksbod och restaurang finns nu på gården hela kedjan från uppfödning till

färdiga produkter och tjänster. Öströös fårfarm har i dag mellan 25 000 och 30 000 besökare per år. Förutom att handla och äta erbjuder företaget också ”lammsafari” i form av en guidad tur på gården. Kunderna till köttboden kommer från ett område inom 10 mil som inkluderar Göteborg, Borås och Halmstad. Sommartid kommer också många långväga turister.

Öströös Fårfarm omsätter i dag ca 4,5 miljoner kronor per år och har 5 årsanställda – tre på heltid och resten som extra personal under arbetstoppar. Utbyggnaderna har i huvudsak kunnat ske med överskott från verksamheten varför företaget är lågt belånat.

Kristian och Jeanette har inte stött på några oöverstigliga hinder när det gäller att navigera i regelverk och hantera myndigheter.

– Men genom vår komplexa verksamhet är det många regler att hålla reda på och många tillstånd som krävs från olika myndigheter men vi har hittills lyckats med att inte hamna på kollisionskurs, säger Kristian Carlsson.

Kontakt

Kristian Carlsson, tfn 0340-450 36, 070-570 20 26

E-post: ostroofarfarm.com

Hemsida: www.ostroofarfarm.com

3.5 Markägarevital undanröjer turistkonflikter i Årjäng och Bengtsfors

Årjäng i Västra Värmland är ett attraktivt turistområde, särskilt genom det stora sjösystem som i årtionden lockat kanotälskare. I början av kanotboomen uppstod en hel del slitningar mellan kommun, kanotföretag och markägare kring lägerplatserna.

– Det hela var inte hållbart, vi hade inte tillräcklig kontroll på lägerplatserna, säger Elenor Karlsson, turistintendent i Årjängs kommun.

– Vi ville göra det tryggare för markägarna genom att kunna erbjuda bättre skötsel och ge en viss ersättning för upplåtelse av mark.

En sådan ordning behövde dock finansieras på något sätt och diskussionen mellan kommun, kanotföretag och markägare ledde fram till en överenskommelse med kanotföretagen om att ta ut en frivillig avgift av kunderna att slussas vidare för tillsyn och mark-

ersättning. Först ut var Nordmarkens Kanotcenter som tog ut en tia per besökstillfälle.

Tanken gav till en början upphov till ett visst motstånd med hänvisning till allemansrätten. Länsstyrelse och Naturvårdsverk etc. gav dock efterhand klartecken att det för arrangemang för grupper om 6 personer eller fler gäller andra regler. Allemansrätten gäller i första hand enskilda personers vistelse i skog och mark.

– Lägerplatserna handlar om att ge våra besökare en service som även skyddar området och minimerar slitaget på övriga ytor. För markägarna är det mycket viktigt att vi försöker styra upp besökarna till iordningställda lägerplatser, säger Elenor Karlsson.

I dag har verksamheten utvecklats till att omfatta avtal med ett 100 markägare varav ett 30-tal i grannkommunen Bengtsfors. Till detta bidrog ett stort EU-projekt i mitten av 1990-talet som resulterade att antalet lägerplatser byggdes ut och försågs med bl.a. miljötoaletter. Avgiften som fortfarande tas ut på frivillig bas ligger nu på 30 kronor per dygn för enskilda besökare som besöker området.

– De lokala kanotuthyrarna har med tanke på att vi har kännedom om deras verksamhet och att de informerar sina gäster om rättigheter och skyldigheter i naturen möjlighet att sälja kortet för 20 kronor per dygn, säger Elenor Karlsson

Avgifterna inbringar runt en miljon kronor per år varav 340 000 f.n. utbetalas som ersättning till markägarna. Sedan ett år tillbaka finns en heltidsanställd tillsyningsman och sommartid är ytterligare ett antal personer anställda för att sköta lägerplatserna. Inte minst handlar det om att försörja platserna med ved och därmed hindra åverkan på markägarnas skog. Inte mindre än 600 kbm ved krävs under en säsong, varav en del köps in från berörda markägare.

För att hantera organisation och ekonomi finns nu ett gemensamt organ för Årjäng och Bengtsfors kallad DANO, Dalsland Nordmarkernas Sjösystem. I DANO är kommuner, turistföretag och markägare representerade. Elenor Karlsson ser en stor fördel med att det finns ett forum där all får vara med och där de olika aktörernas roller har blivit tydliga.

En viss oro har funnits för att avgiften skulle leda till färre besökare i området men turismen har fortsatt att öka. I dag har man över 50 000 gästnätter per år i sjösystemet. Upplägget i Årjäng och Bengtsfors har rönt stort intresse från andra håll. En hel del folk har varit på besök, inte minst från Norge.

– Jag tror att det krävs någon liknande modell som vår för verksamheter i skog och mark som får stor omfattning, säger Elenor Karlsson och tar ridleder och skidturer som tänkbara exempel.

Kontakt

Elenor Karlsson, turistintendent Årjäng, tfn 0573-141 31
E-post: elenor.karlsson@arjang.se

4 Utmaningar för en fungerande vardag – livsvillkoren på landsbygden

Bostäder, service, föreningsliv och en väl fungerande infrastruktur är nyckelfrågor för goda livsvillkor på landsbygden. Även inom dessa områden finns en rad exempel på lokala utvecklingsprojekt.

4.1 Stora Skedvi lockar med stora tomter

Stora Skedvi utgör den nordliga delen av Sätters kommun och gränser i väster till Falun och Borlänge kommuner och till Hedemora kommun i öster. I f.d. Stora Skedvi socken finns ett 10-tal byar med sammantaget ca 2 300 invånare.

Aktiva människor i bygden ville åstadkomma bättre underlag för lokal service i form av skola och affär och såg att man skulle kunna få pengar till en satsning för att få fler att bosätta sig i bygden. Det ledde till ett Leader + projekt under åren 2002–2005 till vilket man fick 600 000 kronor.

För att inte behöva bilda en speciell organisation för ändamålet gick Framtidsgruppen in under hembygdsföreningen. Ett bärande inslag i projektet har varit att få fram attraktiva tomter i bygden. Kommunen har visserligen tomter att erbjuda men de är för små för dem som vill bygga upp en gårdsmiljö med gårdshus, uthus, garage och kanske stall.

– Vi såg större tomter som ett icke tillgodosett behov och ville organisera upp utbudet, säger Bo Söderlund som deltagit i arbetet.

Efter kontakter med kommunen och andra markägare fick man i en första omgång fram 11 tomter på minst 3 000 kvadratmeter i vackra lägen som bjudits ut till försäljning varav 4 med strand mot Dalälven. Priset för strandtomterna har legat på strax under 300 000 kronor och inkluderar anslutning till el, vatten och avlopp. De tre tomter som hittills är bebyggda har alla egen strand. Därför jobbar man nu vidare och har 10 ytterligare tomter på gång i strandnära lägen varav hälften på kommunal mark.

Många har anmält intresse men problem med finansieringen förklarar att fler tomter ännu inte blivit bebyggda. Marknadsvärdet för nybyggda hus i området ligger på ungefär halva byggkostnaden. Då bottenlån bara ges till 70 procent av marknadsvärdet krävs stor kontantinsats och/eller stort topplån för den som ska bygga. Man arbetar med problemet men har ännu inte kommit på någon bra finansieringsidé.

Projektpengarna har i huvudsak använts till marknadsföring genom hemsida, broschyrer, utskick till personer med anknytning till orten, annonser i ortspressen, som vänt sig till stadsbor i Falun-Borlänge, och medverkan på mässor. Pengar har också använts till att under tre år avlöna sommarjobbade ungdomar för röjning, städning och gräsklippning på allmänna ytor i bygden som Sätters kommun inte ”orkar” med.

– Ska vi kunna locka folk till bygden får vi inte ge ett skräpigt intryck utan vara rent, snyggt och välskött, säger Bo Söderlund.

Projektet är nu avslutat men verksamheten fortsätter, dock i förändrad organisatorisk form. Hembygdsföreningens Framtidsgrupp har nu ombildats till Framtidsgruppen i Stora Skedvi, en ideell förening.

Resultaten är hittills inte så stora, mest beroende på de intresserades problem med finansieringen, men Bo Söderlund ser fram mot att det inom 5 år ska finnas 10 bebyggda tomter. Det skulle innebära ca 35 nya invånare, över en miljon i nya skatteintäkter för kommunen och bättre underlag för skola och affär i Stora Skedvi.

Kontakt

Bo Söderlund, tfn 070-587 81 07
E-post: wnbosol@vmdata.com
Hemsida: www.storaskedvi.nu

4.2 Generationsboende i Klöverträsk, Luleå kommun

Klöverträsk, med 380 invånare, ligger i Luleå kommun mitt i den s.k. Fyrkanten mellan städerna Luleå, Piteå, Boden och Älvsbyn.

Byautvecklingsföreningen hade i många år stött och blött frågan om hur man skulle kunna lösa boendet för de äldre. Ambitionerna hade två syften, dels att förbättra bondesituationen för de riktigt

gamla och dels frigöra hus som nya familjer kunde flytta i in inte minst för att kunna ha kvar byns skola.

Det ledde så småningom till en ansökan till Luleå kommun att bygga ett äldreboende men fick beskedet att man inte bygger i byarna. Däremot var kommunen positiv till ett bygge i någon annans regi. En diskussion med byns företagare och föreningar ledde så småningom till att pingstförsamlingen tog på sig ansvaret som byggherre. Församlingen, med nära kopplingar till byns byggfirma respektive träfirma, hade just genomfört ett bygge av en ny kyrka med gott resultat. Det visade sig också att det fanns ett stort antal frivilliga i olika åldrar som gärna ställde upp med arbetskraft. Parallellt med bygget bedrevs studiecirkelar i byggkunskap med folk från byggfirman som handledare.

Bygget, som var noggrant planerat, kostnadsberäknades till 4,8 miljoner och finansierades genom banklån på 2,4 miljoner, 300 000 i landsbygdsstöd från kommunen och 540 000 i investeringsbidrag från Länsstyrelsen och inte minst ideellt arbete och skänkt material värderat till hela 1,6 miljoner kronor.

– Utan det ideella arbetet hade bygget aldrig blivit av, menar byautvecklingsföreningens ordförande Rangvy Johansson.

Den nya anläggningen, Klöverträsk's generationsboende med sex lägenheter, 4 treor och två tvåor, invigdes 11 december 2005 och redan veckan efter började inflyttningen. De unga familjerna som köpt de ”frigjorda” husen hade då under en tid fått ha sina möbler i garaget i de köpta husen i väntan på inflyttning. Det var med andra ord ett mycket gott samarbete mellan säljare och köpare.

De nya lägenheterna var tänkta för både gammal och ung men trycket från de äldre är stort. Förfrågan och behov av fler lägenheter finns från hyresgäster som står i kö. För tillfället är dock inget ytterligare projekt planerat. Först ska detta utvärderas. De ansvariga för bygget har haft sitt ordinarie arbete att sköta under tiden så det var ju ganska tufft och stressigt. Projektet är planerat med miljöinriktning, som bergvärme m.m.

Genom projektet har en del av bygdens riktigt gamla möjlighet att leva kvar i sin hembygd samtidigt som man öppnat för inflyttning av barnfamiljer i de frigjorda husen och därmed säkra skolans framtid. Satsningen på generationsboende har bidragit till att Klöverträsk 2006 utsågs till årets by i Norrbottens län.

Kontakt

Rangvy Johansson, tfn 0920-850 97
E-post: rangvy.johansson@telia.com
Hemsida: www.byar.lulea.se

4.3 Eget fastighetsbolag byggde 16 hyreslägenheter på Ingmarsö

Ingmarsö i Österåkers kommun ligger mitt i Stockholms mellersta skärgård ca 2,5 timmes båtresa från Stockholm. På ön finns ca 140 bofasta och ca 1 000 fritidsboende.

Byborna har under lång tid arbetet med frågan om att få till stånd billiga bostäder för både ungdomar och äldre med det främsta syftet att klara underlaget för skolan. För en 12–15 år sedan fanns långt framskridna planer på byggande i kommunens regi på en jordbruksfastighet som ägs av Österåkers kommun. Med ritningar och färdiga lösningar för vatten och avlopp var det dags att sätta spaden i jorden då det hela tog ett tvärt slut. Projektet överklagades och i samma veva omvandlades den kommunala bostadsstiftelsen till bolag varmed deras intresse upphörde.

Efter ett seminarium i Stockholm anordnat av Länsstyrelsen kring boende i skärgården tände byborna om. Per-Oskar Eriksson som var drivande i frågan samlade alla föreningar till byn till ett möte och efter mycket diskuterande bestämde man sig för att skjuta till pengar och bilda ett fastighetsbolag, Ingmarsö Förvaltning AB. Ett 10-tal personer sköt till 10 000 kronor var för att få ihop aktiekapitalet som krävs.

I den vevan fick man nys om att 8 parhus med vardera två tvåor var till salu i Ockelbo. Man åkte dit och tittade och fann husen lämpliga och fick köpa dem för 69 000 per styck fritt båthamn för transport till Ingmarsö. För att klara projektet med husköp, mark, grundläggning, vatten och avlopp och renovering tog bolaget upp ett lån på 6 miljoner kronor. Husen innehöll en hel del dolda fel så man fick ta upp lån på ytterligare 1 miljon för att få allt i ordning.

I maj 2002 tog landshövdingen i Stockholms län det första spadtaget och våren 2003 stod de flesta lägenheterna inflyttningsklara. Mycket ideellt arbete har lagts ner i både uppförandet och renovering som till exempel målning och tapetsering. Tanken var att 10 lägenheter skulle hyras ut för permanentboende och 6 för fritidsboende.

Kön av intresserade var lång men när det kom till kritan fanns där många som inte hade råd eller av andra skäl inte var lämpliga som hyresgäster.

I dag är dock samtliga lägenheter uthyrda utom ett fåtal där renoveringsarbete pågår. De lägenheter som var tänkta för fritidsboende hyrs nu i huvudsak ut till elever som går i båtbyggarskolan 9 månader per år.

Bolagets ekonomi har varit kärv under de första åren men nu börjar det vända bl.a. genom att en privatperson som gått in med en stor slant. Bolaget har runt 100 aktieägare, varav en del större, vilket ger ett aktiekapital på sammantaget ca 1 miljon kronor.

– Vi var först i skärgården med att på detta sätt ta bostadsbygget i egna händer, säger Per-Oskar Eriksson, som fram till för något år sedan var ordförande i fastighetsbolaget.

Han menar dock att kommunen gjort allt för att försvåra bl.a. genom att inte släppa till mark. Den mark som husen nu står på arrenderades först av en privat markägare men har senare friköpts. Också elleverantören, dåvarande Graninge, numera E-on, ställde också krav på separata abonnemang för lägenheterna och de olika försörjningsanläggningarna vilket gav ökade kostnader.

Bolaget har för närvarande inga planer på ytterligare satsningar. Först ska det här projektet ros hem. Krogen på ön har däremot utökat med en personallägenhet och söker mark för att bygga fler personallägenheter. Per-Oskar tycker därför att det ser ljusare ut framöver. Ett par familjer med barn har flyttat in på ön.

Kontakt

Per-Oskar Eriksson, tfn 08-542 461 83

E-post: batservice@swipnet.se

Hemsida: www.ingmarso.se

4.4 Entreprenörsinvandring från Holland till Värmland

1998 sålde mäklaren Bengt Pettersson vid Mäklarhuset i Hagfors sitt första hus till en holländsk familj. Två år senare började han att aktivt marknadsföra värmländska fastigheter i Holland genom att ställa ut objekten på de större bomässorna, anställa en holländska

och öppna en hemsida i Holland www.zwedenvastgoed.nl. Verksamheten blev framgångsrik och fler mäklare har följt efter.

Holländaren Wessel Voorthuijzens kom till Sunne och gifte sig 2001. Hans företag Swedenhuset har gått ett steg längre genom att etablera ett samarbete med många lokala mäklare i Värmland med vilka han träffar avtal och översätter deras objekt till holländska och publicerar dem på hemsidan www.swedenhuset.com. Affärsidén går därutöver ut på att så handgripligt som möjligt hjälpa kunderna att köpa hus i Värmland. Mot en provision på 2,75 procent ordnar han med praktiska saker som översättningar, bankkontakter etc. vilket gör att processen går fort. En liknande affärsidé har familjen Hoekstra i Munkfors, www.zweden-huis.nl.

– Inflyttningen från Nederländerna till Värmland är nu närmast lavinartad, säger Gun-Marie Östedt-Axelsson som arbetar som projektledare för Investera i Värmland.

Till detta bidrar att företeelsen blivit mycket uppmärksam i holländska media. Holländarna har dessutom lätt att lära sig det svenska språket.

Över 400 fastigheter har hittills sålts till holländare vilket med ett genomsnittspris på 400 000 kronor innebär en investering på ca 160 miljoner kronor. Vad är det då som lockar?

– Människor som kommer från ett av Europas mest tätbefolkade länder ser Värmland som ett attraktivt boende där de kan få allt de önskar sig – nära till naturen och fritidsaktiviteter som kanoting, cykling, vandring, jakt, fiske, ridning, skid- och skridskoåkning och dessutom ett billigt och naturskönt boende med gott om utrymme, säger Gun-Marie Östedt-Axelsson.

Detta förklarar också att huvuddelen har köpt sina fastigheter i gleset befolkade kommuner som Hagfors, Munkfors, Sunne, Arvika, Årjäng och Forshaga som alla är i behov av fler invånare för att få bättre underlag för skola, lanthandel och annan service.

– De flesta tror inte sina öron när de hör att det finns tillgång till dagis och att skolmaten, skolskjutsen och böckerna inte kostar något, säger Gun-Marie.

Investera i Värmland, INVA, har sedan projektet startades 2003 arbetat aktivt mot de inflyttade holländarna och träffat ett stort antal entreprenörer som önskar etablera sig i länet. Projektet drivs i samverkan mellan Länsstyrelsen, Region Värmland och Handelskammaren med den sistnämnde som projektägare.

De flesta som kommer är företagare och entreprenörer som därmed skaffar sig en egen försörjning. INVA har en lista på inte

mindre än 77 företag som ägs och drivs av holländska entreprenörer. Många av dessa finns inom turist-, besöksnäring och handel men här finns allt från miljö- och IT-konsulter till redovisningsbyråer och frisörer. Många har också startat helt nya verksamheter som inte tidigare funnits i länet. De bidrar också till att öppna upp nya marknader för ex vis camping genom sina kontakter och marknadskanaler i sitt tidigare hemland.

– De inflyttade holländarna ser helt andra möjligheter än vad vi själva gör, säger Gun-Marie Östedt-Axelsson som också har en holländsk kollega på Handelskammaren, Sebastian van den Bergen.

– Att han talar språket underlättar kontakterna vilket upplevs mycket positivt.

Effekterna av inflyttningen är tydliga. Holländarna bidrar med nya företag och bosätter sig företrädesvis på platser med stort behov av ökat underlag för offentlig och kommersiell service.

– De flesta uppskattar det som sker. Skolor får nya elever och lanthandeln fler kunder. De inflyttade holländarna bidrar till tillväxt på landsbygden, säger Gun-Marie Östedt-Axelsson.

Kontakt

Gun-Marie Östedt-Axelsson, projektledare INVA, tfn 054-22 14 87, 070-662 23 69

E-post: axelsson@wermland.cci.se

Hemsida: www.inva.org

4.5 Samordnad service i Öje, Malungs kommun

Öje ligger vackert intill ett stort sjösystem mellan Malung och Mora efter E45:an 17 km öster om kommuncentrat Malung. Öje har i dag 278 invånare.

På 1980-talet var Öje en av fem orter som deltog i det s.k. SSG-projektet (Samordnad Service i Glesbygd) ihop med Konsumentverket och Byggforskningsrådet med Tomas Malmgren som projektledare. Projektet resulterade i Centrumhuset i Öje som kommunen byggde 1982, till 75 procent finansierat med statliga medel via Länsstyrelsen och 25 procent från Malungs kommun. Huset inrymmer ett antal servicefunktioner som servering, biblioteksfilial, lanthandel, skola, dagis, tvätt och gymnastikhall.

Av byns två affärer försvann den privata under tidigt 1970-tal medan Konsum blev kvar till 1993. Byn annonserade då efter en ny handlare men ingen visade intresse. Till sist tog en hemflyttare över men affären som kördes i botten och tvingades stänga i juni 2001.

– I det läget fick vi kontakt med Lasse Nygård vid Kooperativ Utveckling i Dalarna och drog med hans hjälp igång en diskussion om en medlemsägd butik, berättar Holger Andersson f.d. ordförande i Öje Byakooperativ, som tillsammans med Arne Lökken gjorde en förstudie.

På så sätt kunde man få fram 54 000 kronor från Länsstyrelsen för att göra en ordentlig undersökning om förutsättningarna. Den kom fram till att det bästa var att bilda ett brett kooperativ för drift av alla verksamheter i och runt centrumhuset så att de olika verksamheterna kunde stötta varandra ekonomiskt. I det skedet fanns också ett Turist AB för drift av serveringen. Vidare kontaktades socialchefen om samarbete kring hemtjänsten. Alla var positiva, både skolnämnd och kommunledning.

Den nya medlemsägda butiken, till vilken man fick drygt 100 000 i investeringsstöd från Länsstyrelsen, öppnade den 22 september 2003. I samband med detta bildades Öje Servicekooperativ Ekonomisk Förening. I december 2003 fanns alla bitarna på plats med hemtjänst samt arrendekontrakt med vandrarhem, bad, camping och servering.

I dag är 7–8 personer, motsvarande 6 heltider, anställda i föreningen som omsätter ca 6 miljoner kronor. Lönsamheten är god trots att butiken, som har både drivmedelsförsäljning och ombuds-funktioner, går med förlust. Vinsterna från servering, bad & camping, vandrarhem med 32 bäddar och en kostnadseffektiv hemtjänst används till att täcka butikens underskott.

– Samverkan och samordning har varit nyckelord under alla år men det är först sedan vi har samlat allt i den ekonomiska föreningen som samordningen fungerar perfekt, säger Holger Andersson. Både ekonomi och personalsamverkan fungerar bra.

Han är för sin del övertygad om att både affär och skola varit borta om inte byakooperativet kommit till stånd. Skolan har varit ständigt hotad. Men nu ser det ljusare ut. Malung har nyligen utsetts till årets landsbygds kommun och satsar nu på byarna. Ett konkret exempel på detta är att tre centrumnära skolor lagts ner till förmån skolor på landsbygden.

– Skolan är viktig för att folk som prioriterar en god livsmiljö ska vilja flytta hit, säger Holger Andersson som berättar att hus till salu

blir snabbt sålda. Det gör att antalet invånare i Öje är detsamma i dag som för 20 år sedan. Medelåldern är också mycket lägre än i många andra bygder.

Just nu står föreningen i startgroparna för en rejäl satsning på marknadsföring för att locka boende och besökare till Öje. En av föreningens anställda kommer att få avsätta någon timme per dag för att ägna sig åt detta.

Kontakt

Holger Andersson, tfn 0280-700 73

4.6 Äldreomsorg i Borgvattnet, Ragunda kommun

Borgvattnetbygdens sju byar med sammantaget 220 invånare ligger i Ragunda kommun i nordöstra delen av Jämtlands län med 10 mil från Östersund och 4 mil till närmaste tätort Hammerdal i grannkommunen.

Det äldreboende som nu finns i Borgvattnet föregicks av en långvarig diskussion med Ragunda kommun som till sist gick med på att borgen för ett lån om byborna kunde göra något i egen regi. 1995 bildades därför en ekonomisk förening med namnet Bygdekooperativet Borgen. Föreningen köpte den nya prästgården som en längre tid stått tom för 85 000 kronor och började prospektera en utbyggnad av densamma med två flyglar med 4 lägenheter i vardera flygeln samt ombyggnad av det befintliga huset för kök och matsal och två lägenheter på det övre planet.

Kalkylen för bygget landade på 6,1 miljoner kronor varav man tog upp ett lån på 5,3 miljoner kronor för vilket man fick kommunal borgen. Resten finansierades med ett statsbidrag på 800 000 kronor. Brist på jobb i byggsektorn gjorde att man kunde få ett förmånligt avtal med SIAB vilket gjorde att slutnotan landade på 6 miljoner.

I februari 1997 kunde de första hyresgästerna flytta in i den nya Borggården som förutom 10 lägenheterna innefattar kök och matsal samt en samlingsal som hyrs av kyrkan, där föreningen har arbetsterapi och som lånas ut till föreningsträffar, fester och födelsedagskalas.

Föreningen bedriver en mycket omfattande verksamhet med 11-12 anställda med Ragunda kommun som kund. Genom ett avtal med kommunen utför man hemtjänst och vårdinsatser på det egna boendet och för de äldre i församlingens 5 byar. Vidare lagar man mat till byns för- och grundskola samt sköter städningen i skolan.

Verksamheten, som omsätter ca 3,6 miljoner kronor per år, går bra, mycket beroende på att de anställda är något av mångsysslare som efter behov växlar mellan olika arbetsuppgifter. Till det goda ekonomiska resultatet bidrar också att föreningens 70 medlemmar bidrar med en hel del ideellt arbete. På detta sätt kapas och klyvs all ved till anläggningen som är vedeldad. Detsamma gäller skötsel av grönytor och rabatter. Många bidrar också med bär, frukt, fisk och kött som minskar kostnaderna för livsmedelsinköp. Ett kvitto på att verksamheten går bra är att lånet på 5,3 miljoner har amorterats ner till 2 miljoner kronor.

– Utan satsningen på Borggården har vi troligen varken haft affär eller skola kvar i byn, säger Kerstin Torgersson som är kassör och personalansvarig i föreningen. Att kooperativet övertagit matleveranser och städning från kommunen har också varit avgörande för skolans existens. De som jobbar här har barn som annars fått åka fem mil enkel väg till Stugun. Vi gör också alla inköp i byns lanthandel även om det blir något dyrare.

Några större hinder på vägen har man inte stött på men Kerstin Torgersson är bekymrad över förutfattade meningar bland tjänstemännen på kommunen och att det sprids rykten om höga matkostnader och annat som fullständigt saknar förankring i verkligheten. Hon tycker också att det är tråkigt att kommunen inte vid något tillfälle har haft samråd inför budgetarbetet utan verkar kalkylera med ungefär samma kostnad som föregående år.

Invånarantalet i byn går upp och ner. I fjol minskade befolkningen med 27 personer men hittills i år är det sju nya som flyttat in samtidigt som det är några som väntar barn.

Till Borggården finns i dag en jättelång kö. Föreningen har dock för närvarande inga planer på att utöka verksamheten.

Kontakt

Kerstin Torgersson, tfn 0695-500 13
E-post: kerstintorgersson@spray.se
Hemsida: www.borgvattnet.nu

4.7 Servicecentrum i Övre Bygden, Kalix kommun

Övre Bygden utgörs av ett 20-tal byar i den nordöstra delen av Kalix kommun och angränsande delar av Övertorneå och Överkalix kommuner med sammantaget endast 350 invånare.

Servicecentret föregicks att en intresseförening bildades i bygden ett antal år tidigare. Syftet var att skapa ett gemensamt forum utan religiösa eller politiska kopplingar för att få folk att umgås mellan byarna. Istället för några få själar vid varje ”majbrasa” tog man bl.a. initiativ till att valborgsmässofirande och andra aktiviteter alternerade mellan byarna.

Detta la grunden till de aktiviteter som tog vid när krisen blev konkret när den sista affären slog igen vintern 1995–1996. Intresseföreningen gick ut med ett upprop till alla invånare till ett möte. Till att fungera som moderator för mötet tillkallades en medarbetare vid dåvarande Koopsam, numera NKU, Norrbottens Kooperativa Utvecklingscentrum, vilket visade sig vara ett lyckokast. Mötet resulterade i ett antal arbetsgrupper för bl.a. skola, arbete, äldreomsorg och naturligtvis affär.

Mest kraft las inledningsvis ner på den sistnämnda frågan som var akut. Efter en massa turer kring finansiering utvecklades tanken på att göra en blivande affär till ett slags servicecenter till vilket man kunde koppla fler aktiviteter och därmed få bättre ekonomi. En bank i Kalix köpte konceptet och var villig att bistå med lån. För ändamålet bildades en ekonomisk förening hösten 1996 där de 100 andelsägarna också bidrog med lån på 110 000 kronor. Den nya affären öppnade vid advent 1996 i den tidigare butikslokalen. Lokalen hyrdes först men köptes sedan av kommunen.

I ett mindre rum i affärslokalen började man så i liten skala med det som utvecklats till ett servicecentrum. Till en början kunde man få en kopp kaffe, låna böcker från en bibliotekssnurra, köpa en pizza i butiken och värma i mikrovågsugn. Här fanns kopiator och fax, sammantaget inga dyra grejor men det utgjorde en början. Ombud för Systemet, Svenska Spel och Apoteket har tillkommit efterhand.

Sedan gav det ena det andra. Kommunen drev hemtjänst i området men föreningen fann att de gamla i området hade behov av hjälp med andra saker än i tätorten. Därmed startade man en hemservice som ett komplement. Detta i kombination med servicecentret minskade människors behov att i alla sammanhang åka in till Kalix. Hemservicen ledde fram till ett nytt projekt tillsammans

med Kalix kommun med namnet Integrerad hemtjänst som resulterade i att föreningen övertog kommunens personal och nu driver hemtjänsten i området på entreprenad. Man har också av och till sålt viss hemtjänst till Övertorneå kommunen och t.o.m. sålt en lärartjänst till skolan som fick brist på personal.

– Grunden i det vi gör handlar om gränsöverskridande inom och mellan både offentlig och privat sektor, säger den ekonomiska föreningens ordförande Erik Lindberg.

Ytterligare ett steg tog föreningen genom att köpa det gamla stationshuset med syfte att skaffa lokaler för att locka företag till bygden. Samtidigt blev dagislokalen i skolan för trång vilket lett till att skolslöjden flyttat till en tre gånger så stor lokal i det renoverade godsmagasinet som möjliggör parallella lektioner med textil- och träslöjd.

De egna byggnaderna, affären och stationshuset, liksom kommunens skola och dagis värmdes med allt dyrare el vilket fått föreningen att satsa på en fliseldad närvärmecentral som togs i bruk för 1 år sedan och som även värmer 8 privata hus i närheten. Erik Lindberg beskriver det hela som en mycket god affär för alla parter. Bränslet produceras lokalt och betalas med ca 18 öre/KWh fritt bränslefickan vilket är betydligt högre än dagens marknadspris.

Den ekonomiska föreningen har i dag 7–8 personer anställda med varierande tjänstgöringsgrad. En del av dessa har varit långtidsarbetslösa för vilka man har en del intäkter från AMS. Mycket av ekonomin bygger på att de anställda kan växla mellan olika arbetsuppgifter. Under resans gång har föreningen varit engagerad i flera EU-projekt men för närvarande står verksamheten på egna ben utan projektmedel. Omsättningen ligger på ca 5,5 miljoner kronor per år.

Några direkta hinder ser inte Erik Lindberg som säger att samarbetet med kommunen är bra. Däremot undrar han vad egentligen kommunen vill med de perifera områdena.

– Vi tvingas hela tiden jobba, slita och gno våra hjärnor för att ständigt ligga steget före så att bygden inte drabbas av nedläggningar och indragningar. Hellre förekomma än att förekommas.

Vad som hade hänt i bygden om inte servicecentret hade kommit till vågar Erik Lindberg inte ha någon absolut åsikt om man tror att risken varit stor att både affär och skola hade varit borta.

Det som står näst på tur är att få till stånd en samordnad distribution av post, tidningar och direktreklam som fungerade utmärkt när allt sköttes av lantbrevbärarna. Sedan det splittrades på tre olika

aktörer går alla med förlust vilket innebär att man inskränker servicen. Därför kommer föreningen med stöd av Konsumentverket i höst i egen regi att genomföra ett försök för att åstadkomma en samordnad post-, tidnings- reklam- och paketsdistribution.

Arbetet med att locka företag att etablera sig i bygden har ännu inte kommit särskilt långt. Man har dock vissa förhoppningar på att ett projekt med 4 kommuner inblandade kring samordnad service i östra Norrbotten ska ge några anställda för skötsel av ett larm/servicefunktion med placering i stationshuset.

Kontakt

Erik Lindberg, tfn 0923-66 444, 070-579 52 93
E-post: erik.lindberg@billerud.com
Hemsida: www.servicecentrumiovrebygden.se

4.8 Pajala först med fjärrundervisning

Pajala kommun i nordöstra delen av Norrbotten sträcker sig 18 mil från söder till norr och 10 mil från väster till öster. Befolkningen har minskat kraftigt från drygt 15 000 invånare 1950 till i dag drygt 6 700 invånare.

Den minskande befolkningen gör att elevunderlaget sviktar i ett flertal skolor runt om i kommunen. De stora avstånden gör att nedläggning inte är något alternativ. Elever skulle antingen tvingas bo i internat utanför hemorten, eller få mycket lång restid till skolan. Kostnaden för skolskjutsar skulle också bli orimligt stor. Det råder därför stor politisk enighet om att behålla nuvarande skolenheter i kommunen.

Med minskande elevantal följer problem med att upprätthålla kvaliteten i ämnen som få elever väljer vilket är tydligast när det gäller språk. Tjänsteunderlaget blir för litet för att få behöriga lärare till deltidstjänster på 20–30 procent.

Detta är bakgrunden till att Pajala blivit första kommun i landet att med hjälp av modern IT-teknik bedriva samordnad fjärrundervisning.

– Bakom detta ligger många lyckliga samverkande faktorer, berättar utvecklingssamordnaren Anders Aasa som varit med från begynnelsen.

Själv fanns han inne i skolorganisation med tidigare erfarenhet av både IT-projekt och pedagogiskt utvecklingsarbete. Det fanns skolledare med öppet sinne för ny teknik liksom politiker som ville undersöka nya möjligheter.

1996-1997 var Pajala försökskommun för fjärrundervisning inom ramen för projektet IT Norrbotten. Detta gav då inget resultat p.g.a. för dåliga datakommunikationer. När sedan Pajala genom den statliga bredbandsstrategin fick tillräcklig överföringskapacitet tog man tag i frågan igen. Dock inte genom ett nytt projekt utan inom ramen för den ordinarie verksamheten. I det sammanhanget försökte man hitta förebilder runt om i världen men hittade ingenting som var tillämpligt. Därför fick man lov att själv försöka utveckla undervisningsmetoder för fjärrundervisning.

Alla de fem skolenheter i kommunen som har årskurs 7-9 är nu med i Pajala Distans – Pajala, Korpilombolo, Tärendö, Junosuando och Muodoslompolo. I dessa skolor finns en videokonferensstudio där den undervisande läraren kan kommunicera med eleverna med ljud och bild, visa text skriven på svarta (vita) tavlan, använda dokumentkamera och visa PC-skärmbilder. Övningsblad, texter, inlämningsuppgifter och andra dokument kan överföras via fax eller e-post.

Hos eleverna finns en handledare med uppgift att se till att tekniken fungerar och för att på olika sätt ge eleverna det stöd som de behöver. Ansvaret för själva undervisningen ligger dock helt på fjärrläraren. För detta har skolenheterna fått samordna sin verksamhet på alla plan – undervisningsgrupper, schemaläggning, läromedel och skolledning etc. I ett första skede används fjärrundervisningen för språk i klasserna 6 till 9 och i ytterligare ett antal ämnen från 7:a till 9:an i Muodoslompolo.

Verksamheten med Pajala Distans startade 2003 och finansierades inom skolnämndens ordinarie budget. Redan första året sparade man på detta sätt 1,5 miljoner kronor på lärartjänster.

– Detta var inte det primära syftet men en välkommen bieffekt, säger Anders Aasa som menar att allt tyder på att det fungerar bra. Alla elever får minst godkänt i det ämnen som ingår.

Myndigheten för skolutveckling har nu av Umeå Universitet beställt en ordentlig utvärdering som ska bli klar inom någon månad. Själv är nu Anders Aasa engagerad av myndigheten att fungera som samordnare av ett nationellt nätverk för fjärrundervisning som han tror bl.a. kommer att innefatta ett antal skärgårdskommuner som har liknande problem som Pajala.

Om inte Pajala Distans kommit igång hade sannolikt ett antal elever tvingats gå i skola långt från hemmet och bo inackorderade eller på internat. Genom att Pajala är först ser Anders Aasa en möjlighet att detta kan generera jobb för lärare i Pajala som kan bedriva fjärrundervisning för elever i andra kommuner.

Kontakt

Anders Aasa, utvecklingssamordnare, tfn 070-248 44 55

E-post: anders.aasa@pajaladistans.se

Hemsida: www.pajaladistans.se

4.9 Signebyns friskola i Värmland

Signebyn ligger i Silleruds socken i Årjängs kommun i Västra Värmland ca 2 mil från kommuncentrat. I Sillerudsbygden finns ca 1 200 invånare.

Skolan i Signebyn har anor från 1869 och blev friskola 1993 och är därmed den äldsta friskolan i Värmland. Den drevs som kommunal skola fram till 1993 då den skulle läggas ned på grund av besparningar, något som av naturliga skäl inte gillades av byborna. Den ideella föräldraföreningen ansökte om att få starta friskola vilket också beviljades. För ändamålet bildades en ekonomisk förening med föräldrar som andelsägare.

Signebyns friskola omfattar förskola, förskoleklass, årskurserna 1–6 och fritids. I början var strategin att sticka ut så lite som möjligt och visa att man var precis som alla kommunala skolor. Minskat elevantal gjorde att man för fem år sedan bytte strategi. Föreningen började arbeta med marknadsföring och en ny rektor anställdes, May Britt Fjeld, som fick detta som en av sina viktiga arbetsuppgifter.

Ett samarbete inleddes med barn- och fritidsprogrammet, omvårdnadslinjen och medieprogrammet vid kommunens gymnasium vilket blev ett naturligt inslag i undervisningen. Genom detta utmejslades en inriktning mot tre områden – lek, rörelse, hälsa och idrott, naturkunskap och estetiska lärprocesser. Därmed startade en profilering av skolan för att locka ytterligare elever. Ett samarbete inleddes även med Kyrkeruds Folkhögskola, där de estetiska lärprocesserna växte fram. Räddningstjänsten blev också inkopplad.

Ett nära samarbete med Medieprogrammet resulterade i ett omfattande bildarkiv och film, och logotypen formades efter önskemål.

– Arbetet gick ut på nytänkande, annorlunda arbetsformer, integrering på ett annat sätt, se möjligheter, ta till vara goda kvalifikationer, vara lyhörda, tala positivt om skolan, få egna ansvarsråden utöver undervisningen, utöka kreativitet och praktiskt lärande i olika ämnen, säger May Britt Fjeld. Det var en tuff period för alla när det skall inhämtas tid, som tidigare inte har utnyttjas till utveckling och framförhållning för framtiden.

– Det räcker inte med att vi har vacker natur utan vi måste också visa att vi står för kvalitet, att vi har hög personaltäthet och att vi jobbar med utveckling, säger May Britt Fjeld som påpekar att profileringen görs inom ramen för gällande läroplan.

Profileringen som friluftsskola gör att man ofta har undervisningen ute i det "gröna" och ute i det "vita" oavsett väder. Eleverna jobbar i integrerade klasser 1–3 och 4–6.

Profileringen har gett resultat. Antalet elever har på några år ökat från 19 till 38 vilket ger en tryggare ekonomi. I den kommunala skolan i Svensbyn som är en större skola skiljer endast 5 km. Det innebär att föräldrarna i bygden har två alternativ för sina barns skolgång. Friskolan har upptagningsområde i hela kommunen, eleverna måste då finnas på upptagningsplatserna i Årjängs centrala. Många elever kommer från tätorten.

Samarbete med andra friskolerektorer och Myndigheten för skolutveckling har ägt rum i drygt två år. Numera är friskolerektorerna ett nätverk som kallar sig Frisco. Nyligen fick skolorna positivt beslut om Växtkraft Mål 3, kompetensutveckling.

Under en period på 1,5 år har nu Signebyen varit Pilotskola i Region Värmland tillsammans med fem andra skolor. Ett samarbete mellan Ung Kultur och Myndigheten för skolutveckling. Sista terminen pågår nu. Övriga skolor är kommunala.

Film i Värmland hade förra terminen ett projektarbete med Signebyen Tema över Unionen 1905-2005, där eleverna skrev manus, ansvarade för inspelning, var skådespelare, redigerade med stöd av filmpedagog. Visning i Karlstad då projektet var avslutat.

Skolan är avgiftsfri och öppen för alla och anslaget per elev är detsamma som i de kommunala skolorna. Skolan eldas med pellets och ved och föreningens medlemmar svarar på ideell väg för transport och upparbetning av ved som man ofta får till skänks. Städ-

ningen sker också ideellt. Skolmaten som man själva hämtar får man genom ett avtal med kommunen från skolan i Svensbyn.

Vid skolan finns 10 personer anställda varav flertalet på deltid, 8 är anställda av den ekonomiska föreningen och 2 av föräldraföreningen. Omsättningen uppgår till ca 2,8 miljoner kronor per år.

Några större hinder på vägen har man inte stött på. Skolverket har varit positiva och samverkan med kommunen är god. Ekonomin kan dock bli problem, om man inte har ett bra elevunderlag. Pengarna ska räcka till undervisning, skolmaterial, personal och delvis underhåll av byggnaderna.

När friskolan startade var attityden i bygden blandad. May Britt Fjeld tycker att detta har förändrats till det bättre, samtidigt som man fått en större självkänsla och trygghet i personalgruppen.

Kontakt

May Britt Fjeld, Rektor, tfn 0573- 419 90

E-post: signebyskolan@arjang.se

Hemsida: www.arjang.se

4.10 Fler turer och lägre kostnader med flextrafik i Bollnäs kommun

Rengsjö m.fl. byar i Bollnäs kommun försörjdes tidigare med bussar i linjetrafik. I slutet av 1990-talet började kostnaderna skena samtidigt som antalet trafikanter var få.

– Vi var helt enkelt tvungna att försöka hitta ett mer kostnads-effektivt sätt att upprätthålla en hygglig nivå på kollektivtrafiken även utanför kommuncentrat, berättar kommunens planerings-sekreterare Clas Olsson.

1997 började tankarna på att hitta alternativ till ordinarie linjetrafik. Ett projekt startade då i kommunen och en konsult engagerades, (Mats Börjesson Transportidé AB). Rengsjöområdet utsågs till försöksområde och försöksverksamhet startade där 1998. 2001 startade Bollnäs och Ovanåkers kommuner ett gemensamt EU-projekt för att samordna olika sorters samhälls betalda resor, i huvudsak skolskjutsar och kollektivtrafik, samt i viss mån även färdtjänst. Utgångspunkten var även då att försöka få ett kostnads-effektivare kollektivtrafikutbud. Detta var också en fortsättning

och vidareutveckling på den försöksverksamhet som inletts i Rengsjö 1998. Försöksverksamhet bedrevs i ungefär fem områden i Bollnäs kommun och tre områden i Ovanåkers kommun. Projektet avslutades 2005.

Flextrafiken innebär beställningstrafik utifrån en fastställd tidtabell där bussarna har ersatts med taxibilar och minibussar. Detta upplägg innebär att turerna bara trafikeras om det finns resenärer. Inga fordon går tomma vilket i sig innebär en betydande besparing.

Beställning eller ”anrop” sker från samma central som hanterar färdtjänst och sjukresor vilket gör att dessa resor ofta kan samordnas med den tidtabellbundna flextrafiken.

Flextrafiken körs i kombination med bussar i linjetrafik under högtrafiktid morgon och kväll för arbetspendlare och skolungdomar till och från Bollnäs. Under övrig tid gäller flextrafik.

– Genom flextrafiken kan vi erbjuda boende i byarna Rengsjö, Segersta, Bogården och Annefors betydligt tätare turer samtidigt som de bara trafikeras om det finns resenärer, säger Clas Olsson.

Det är i huvudsak ungdomar och äldre som nyttjar flextrafiken dvs. människor som inte har tillgång till bil. Det är dock inget stort antal resande. Antal beställningar ligger på 150–200 i månaden.

– Alternativet hade varit ingen trafik alls eller dyr linjetrafik med lägre turtäthet, säger Clas Olsson som menar att man på detta sätt kan tillhandahålla en hygglig kollektivtrafik på landsbygden till rimliga kostnader.

Kontakt

Clas Olsson, planeringssekreterare, Bollnäs kommun, tfn 0278-250 00
E-post: clas.olsson@bollnas.se
Hemsida: www.bollnas.se

4.11 Taveljö ByaNät – bygdens eget bredband, Umeå kommun

Taveljö by, 30 km nordväst Umeå, är centrum i Taveljöbygden som utgörs av ett stort antal småbyar. I Taveljö församling finns 2 400 invånare.

1998 togs kontakter med Telia om möjligheter att få bredband till Taveljö by. Trots 150 intresserade hushåll rann det hela ut i

sanden, Telias intresse var minst sagt ljummet. Diskussionen tog ny fart några år senare genom konsultföretaget Infraplans behov av ökad överföringskapacitet. Infraplan i byn Långviksvallen med 10-talet anställda, arbetar med större infrastrukturprojekt över hela landet och snabb och säker dataöverföring blev ett måste för att kunna vara kvar.

För att hantera frågan bildades i april 2002 Tavelstö ByaNät Ekonomisk Förening med syfte att lösa bredbandsfrågan. Genom en enkät fick man in intresseanmälan från 547 hushåll. Genom en upphandling fick man in 2 ADSL-alternativ och 3–4 fiberalternativ. En intensiv diskussion beslutade stämman om att gå vidare med en framtidsäker fiberlösning, då ADSL-spåret bedömdes varken kunna ge tillräcklig kapacitet eller bli heltäckande för bygden.

Tidigt i processen fastställdes genom stämmobeslut följande tre principer för projektets genomförande:

- Möjliggöra anslutning för samtliga fastigheter i hela bygden.
- Samma kostnad oavsett geografiskt läge.
- Samma kostnad för privata fastigheter, hyresfastigheter och näringsidkare.

Med denna ”en för alla, alla för en” filosofi markeras att Tavelstö ByaNät är ett bygdeutvecklings- och inte ett renodlat IT-projekt. Ju större anslutning ju större värde för bygden. Den egna hemsidan www.tavelstö.se är en viktig kanal för information och sammanhållning i bygden.

Ingen bank var beredd att låna ut pengar till projektet. Detta ledde fram till en medlemsinsats i föreningen på 28 500 kronor per fastighet samtidigt som föreningen fick kommunalt bidrag på 3 500 per anslutet hushåll. Den statliga skattereduktionen på 5 000 kronor ger en faktisk kostnad per fastighet på 23 500 kronor.

Med denna konstruktion är föreningens medlemmar ägare till nätet. Till dags dato uppgår investeringen till nära 15 miljoner kronor utan en enda krona i lån. 530 fastigheter är i dag anslutna vilket motsvarar ca 70 procent av hushållen. Under resans gång har nätet utvidgats till att gälla ett antal byar i de angränsande kommunerna Vindeln och Vännäs. Området som i dag täcks av Tavelstö ByaNät är fågelvägen 2,4 mil långt och 1,5 mil brett och omfattar inte mindre 60 namngivna byar och sammantaget 23 mil grävd kanalisation och mångdubbelt mer fiberkabel.

En av projektets effekter är att fastighetspriserna i området visar en klart stigande tendens.

Kontakt

Hans Weinehall, tfn 090-604 12, 070-586 02 02

E-post: hans.weinehall@tavelsjo.se

Hemsida: www.tavelsjo.se

4.12 Envis kamp gav vägsamverkan i Öxabäck

Öxabäck ligger 17 km från centralorten i Kinna i Marks kommun i Västra Götalands län. I församlingen finns 940 invånare varav 458 i Öxabäck.

Östra delen av Öxabäck har under lång tid haft bekymmer med den 10,5 km mycket dåliga vägen 1548 mellan Haratången och Strömman. 1994 samlade Birte Bengtsson ihop en väggrupp bestående av entreprenörer, lantbrukare, skogsägare taxiförare etc. Efter tre års arbete var man nära att få en upprustning till stånd inom ramen för Projekt Landsbygdsväg. Precis i det skedet bildades region Västra Götaland. Vägverket tappade intresset och det hela gick i stå.

Dåvarande väggrupp tappade gnistan och istället började hennes man Bengt Bengtsson att driva frågan igen med benäget bistånd från ”delar” av den gamla väggruppen. Han skrev ett 60-tal brev till politiker och myndigheter, inklusive statsministern, satte upp skyltar och försökte på olika sätt få frågan uppmärksam. Kontakter med länsbygderådet i Sjuhärad, Marks kommun och ordföranden i Västra Götalandsregionen Kent Johansson gjorde att det till sist lossnade. Vägverket kallade till möte och efter ett 30-tal (!) möten mellan Vägverket, regionen, kommunen och lokala företrädare kom man fram till en lösning.

En viktig pusselbit utgjordes av en pott som region Västra Götaland hade avsatt för vägar på landsbygden, en pott som Vägverket inte kunde styra om till andra vägbyggen. Kostnaden för upprustning och beläggning av väg 1548 beräknades till 3,5 miljoner kronor varav 35 procent kunde tas från denna pott. Vägverket åtog sig att tillskjuta lika mycket mot att kommunen skulle bidra

med 10 procent och bybor och markägare stå för resterande 20 procent.

Vägprojektet indelades i en söderdel om 2,8 km som byggdes färdigt ifjol och i nordel på 750 m där arbetet pågår för fullt just nu. Bybornas och markägarnas bidrag på 20 procent har hittills kunnat ske utan några större kontanta utlägg. Bengt Bengtsson har för Vägverkets räkning hanterat avtalen med samtliga 27 berörda markägare som släppt till mark utan kostnad. Nödvändig avverkning av skog har skötts av en skogsgrupp. Likaså har nedtagning av stängsel och annat som behövde röjas undan för dikning skötts på ideell väg. Nya gårdsgårdar sattes i våras upp av ett arbetslag på 10–12 personer.

Som en bieffekt har Vägverket denna sommar fortsatt med underhåll och upprustning av mellandelen. Den totala kostnaden för projekt landsbygdsväg kommer dock att överstiga ursprungliga 3,5 miljoner bl.a. på grund av omfattande mossutgrävningar och positivt nytänkande genom att vägen byggs på lecakulor. Vägprojektet gav också en annan viktig bieffekt.

– I samband med mossutgrävningen på den södra delen av vägprojektet såg vi att det skulle bli betydande grusmassor över på 1548:an. Därför drog vi snabbt igång ett samverkansprojekt med kommun, vägverk, byalag, markägare och andra ideella krafter, berättar Bengt Bengtsson.

De överblivna grusmassorna flyttades till Öxabäck by och man fick på detta sätt en gång- och cykelväg på 150 välbehövliga meter som blev belagd med asfalt.

– Hade vi inte tagit den chans som då dök upp hade vi inte fått denna gång- och cykelväg på åtskilliga år.

Väg 1548 utgör något av en livsnerv för denna del av Öxabäck med omnejd. Enligt Bengt Bengtsson är ett 70-tal hushåll helt beroende av vägen samtidigt som den är avgörande för skogsbruket på ca 3 000 ha. Han noterar att hus som blir till salu i området säljs direkt. Inga nybyggen är ännu på gång men en del yngre familjer flyttar nu till området. En grävmaskinsfirma med ett 25-tal anställda som funderade på att flytta ser nu ut att bli kvar. Företagen utmed vägen har fått ny framtidstro.

Bengt Bengtsson tycker att samverkansprojekt kring väg 1548 har bidragit till en annan attityd hos Vägverket.

– Jag vet att dom tycker att det här var lite kul, säger han och noterar att en del andra vägar i området nu också har blivit förstärkta och asfalterade, bland annat som en följd av dialogen som vi fortfarande för med Vägverket.

– Det har också jättestor betydelse att folk ser att det går att påverka, det här är en modell som jag tycker att man ska fortsätta med i hela regionen.

Innan projektet kunde ros i land krävdes dock åtskillig korrespondens. Dokumentationen uppgick redan för några år sedan till 18 kg.

Kontakt

Bengt Bengtsson, tfn 0320-560 34

4.13 Cykelväg i Långserud

Långserud är en bygd med ungefär 700 invånare ca 35 km nordväst om Säffle med affär, förskola, skola, inomhushall, tennis- och fotbollsplaner m.m. I Långserud finns kyrka med egen församling.

I Långserud finns sedan 3 år tillbaka en hela 7 km lång gång- och cykelväg som tillkom på ett för Vägverket extremt billigt sätt. Det startade med att Långseruds utvecklingsgrupp bjöd in Inge Nilsson-Phiel från Vägverket Region Karlstad och kommunalrådet Halvar Pettersson i Säffle till ett möte där man presenterade en idé om hur vägen skulle dras samtidigt som man sa sig vara beredda att ideellt ställa upp med mark, maskiner och ”gubbar” för att bygga densamma.

Detta erbjudande ledde efter något ytterligare möte till en muntlig överenskommelse som innebar att Vägverket Region Karlstad i ett första skede erbjöd ett bidrag på 30 000 kronor till grus samt att ordna med skyddsanordningar på ett avsnitt där cykelvägen går väldigt nära allmän väg.

– Genom att byborna genom utvecklingsgruppen tog på sig ansvaret för snöröjning och annat underhåll, stod för arbete och mark med hjälp av kommunen så fanns inget behov av ritningar, formella planer eller annan skriftlig dokumentation, berättar Inge Nilsson-Phiel.

Huvuddelen av vägen byggdes genom att knyta ihop befintliga byvägar med ett antal länkar över bl.a. några gårdar. Den delen av vägbygget, som i huvudsak handlade om upprustning av gamla byvägar, utfördes som praktikjobb för elever vid teknikutbildningen vid en gymnasieskola.

Den sista kilometern krävde betydligt större insatser med intrång på villatomter etc. I det fallet tecknade utvecklingsgruppen skriftliga avtal med markägarna. Till denna senare del fick utvecklingsgruppen ett bidrag på 200 000 kronor från Vägverket.

– Bl.a. behövde vi flytta en hållplats vid E 18 vilket kostade mycket pengar, berättar utvecklingsgruppens ordförande Leif Pettersson i Haga.

För att förverkliga projektet flyttade man med sina traktorer nära 2 000 kbm fyllnadsmassor. Därutöver krävdes ett stort antal ideella arbetstimmar, hur många har Leif Pettersson inga siffror på.

Den nya cykelvägen knyter bl.a. ihop skolan och lanthandeln och barnen har fått en säker skolväg separerad från biltrafik. Den täta och tunga trafiken på E 18 gjorde att föräldrarna tidigare fick skjutsa sina barn till skolan och andra aktiviteter. Nu kan barnen säkert ta sig fram på egen hand.

När cykelvägen var färdig ordnades invigningsfest dit Vägverk, landshövding och kommunalråd bjöds in.

Inge Nilsson-Piehl berättar att man för liknande diskussioner på andra ställen kring byggande av cykelvägar och vägstuppar, även om det inte rör sig om lika omfattande projekt som i Långserud.

– Det är mycket enklare för oss att möta upp när man är aktiv ute i bygderna och har en tydlig och aktiv lokal organisation som vi kan prata med. Det skulle man önska mer av, säger han.

Leif Pettersson å sin sida lovordar det samarbetet som man haft med Vägverket för att ro projektet i hamn.

Kontakt

Inge Nilsson-Piehl, Vägverket Region Karlstad, tfn 0771-119 119,
070-375 60 15

E-post: inge.nilsson-piehl@vv.se

Leif Pettersson, ordf. Långseruds utvecklingsgrupp, tfn 0533-501 56,
070-585 01 56

E-post: pihaga@gmail.com

4.14 Skaftö kommer loss med ”nya” Folketshusföreningen som nav

På Skaftö i Lysekils kommun finns 1 540 fastboende och ca 5 000 fritidsboende (deltidsboende). Ön besöks årligen av ca 50 000 turister. Genom en broförbindelse har öborna sedan 30 år tillbaka närmare till Uddevalla än till det egna kommuncentrat.

Folkets Hus föreningen på ön har genom åren haft två föreningsmedlemmar, (s)-föreningen och fiskareföreningen som båda har tynat bort samt ett femtiotal privatpersoner som medlemmar. För några år sedan vände sig Folkets Hus föreningen till alla föreningar på ön och sedan dess har den bytt skepnad. I dag är 21 föreningar medlemmar i Folkets Hus föreningen som blivit ett nav kring vilket det mesta som rör öns utveckling kretsar.

– Medlemsföreningarna har sammantaget 2 500 medlemmar vilket i praktiken innebär att mer än 100 procent av öborna är med, säger Peter Jonsvik som är föreståndare för Skaftö Folkets Hus som ligger i öns största ort Grundsund.

Behovet av en samlande kraft för ön är nu stort. Att behålla hamnen i öborna kontroll är bara en av många saker som måste till om inte antalet fastboende ska fortsätta att sjunka. Hamnen behöver rustas upp, bostäder för vanligt folk byggas, parkeringar ordnas och satsningar göras på turistnäringen.

– Vi vill vara en drivande kraft i demokratifrågorna och alla ser nu Folkets Hus som en naturlig samarbetspartner, säger Peter Jonsvik.

Ett möte på temat Skaftös Framtid har lett fram till ett projekt med samma namn. I projektet jobbar nu ett flertal grupper med olika frågor som rör öns utveckling från cykelvägar och hamn till bostäder och turistsatsning.

Mycket av detta är redan på gång. Turistbyrån som slog igen för några veckor sedan är nu igång igen med hjälp av ett informellt nätverk. Man jobbar med att ordna kartor, skyltar och marknadsföring. Inte minst försöker man dra nytta av TV-serien Saltön som bl.a. spelades in i Grundsund. En ny serie avsnitt kommer att visas i vinter. Dessutom har ett tyskt TV-team med 50 personer varit på ön i 4 veckor för att spela in en TV-serie med arbetsnamnet ”Truckdriver” som ska sändas i Tysklands största TV-kanal och i SVT. De har hyrt alla rum och lokaler som ön kunde uppbringa, t.o.m. Peter Jonsviks eget arbetsrum så att han under tiden fått jobba från bostaden.

En gång- och cykelväg på 22 km ska byggas runt ön där den första av 4 etapper redan är klar (Fiskebäckskil–Stockevik–Grund-sund). Utredning pågår för hur öborna ska kunna köpa ut och upprusta hamnen samt bygga en ny kanal på insidan Islandsberg. Man har också lyckats intressera kommunen att planera fyra nya områden för villor och lägenheter. Det första området blir klart för inflyttning 2007.

Trycket från sommarboende trissar upp markpriserna. Därför försöker man också intressera kommunen att bygga kooperativa hyresrätter. På så vis kan man i stadgarna kräva åretruntboende så att ungdomar ges ekonomiska möjligheter att bo på ön. En grupp jobbar med trafik och parkering. Ett antal nya parkeringsplatser finns redan på plats och vissa vägar är redan åtgärdade.

– Med Folkets Hus föreningen som samlade kraft kommer vi nu med genomarbetade förslag som ”erbjudanden” till kommunen som gör det mycket lättare att få gehör, säger Peter Jonsvik.

Folkets Hus har genom det nya upplägget utvecklats till ett levande kulturhus för föreningarnas aktiviteter. Här finns kök och en stor sal som kan avdelas för att passa allt från möten, studiecirkel och replokaler till stora fester, konserter, teater och biograf. I lokalerna finns också fritidsgård, Internetcafé, kiosk, disco och en när-radiostation.

Förra året fick man efter idogt arbete bredband till ön. Genom satellit teknik har man redan tidigare varit ett av ett 50-tal ”digitala hus” i landet vilket bl.a. gör det möjligt att visa nya filmer redan på premiärdagen. Dessvärre har flera av de svenska distributörerna inte gjort digitala kopior och samtidigt som filmer från de amerikanska distributörerna kräver dyrbarare utrustning.

– Vi hoppas att det nya avtalet som SFI har presenterat gör att vi på glesbygden får nytta av att vi har satsat på den digitala tekniken! I sommar har utrustning använts flitigt till gemensamt TV-tittande i biografen. Under fotbolls VM hade man hela 635 besökare. Sändningarna kom från det Belgiska HDTV företaget Euro1080.

Folkets Hus föreningen omsätter f.n. ca 1,2 miljoner kronor vilket är en ökning med 50 procent på två år. Samtidigt har det kommunala bidraget minskat. För 3 år sedan stod det kommunala bidraget för 75 procent av intäkterna, i år blir det 40 procent. Peter Jonsvik räknar med att omsättningen även nästa år ökar med 50 procent varmed den kommunala andelen minskar ytterligare. Genom serveringstillstånd kommer man att kunna ge konferensgäster fullständig service med mat och dryck och därmed få ökade intäkter.

Peter Jonsvik är den ende anställda i föreningen förutom några personer som är under rehabilitering och några som är timanställda på fritidsgården och städning. Uthyrning sker utan vaktmästare. Alla föreningar har egen nyckel (digital magnetnyckel där alla som går in registreras i PC:n) och ansvarar för att låsa upp och stänga. Vid glassboxen står en glasburk där folk själva betalar för glassen de köpt! Allt bygger på förtroende och ömsesidigt ansvar.

Peter Jonsvik ser tydliga effekter av det som hittills åstadkomits. Butikslokaler som stått tomma i centrum fylls nu åter med affärer. Självförtroendet ökar.

– Helt fantastiskt säger alla, berättar Peter Jonsvik.

Kontakt

Peter Jonsvik, tfn 0523-219 95, 070-532 19 95

E-post: peter@skaftofolketshus.se

Hemsida: www.skaftofolketshus.se

4.15 Ledstjärnans Aktivitetshus i Lynäs väcker respekt

Lynäs är en av byarna runt tätorten Bergvik mellan Söderhamn och Bollnäs. Från Lynäs är det 22 km till kommuncentrat Söderhamn och 35 km till Bollnäs. I Bergvik och byarna runt om finns ca 3 000 invånare.

IOGT/NTO-föreningen Ledstjärnan har funnits ända sedan 1889 och för det mesta varit mycket aktiv. Den egna föreningslokalen som bestod av ett gammalt kök och en stor sal började på 1970-talet kännas dåligt anpassad till omfattande ungdomsverksamhet som bedrevs. Dessutom låg den inklämd med för lite parkeringsplatser. Intill fanns en gammal skola på väg att förfalla. Skolan köptes av kommunen för en krona och rustades med hjälp av föreningens medlemmar med en stor sal i bottenvåningen och två hyreslägenheter på övre plan.

På 1990-talet blev en gammal slöjdsal invid ledig som föreningen tog hand om och med ideella krafter byggde om till bowlinghall med två moderna banor. 1993 lades ICA-affären i Vallsäter ner vilket blev startpunkten till det som i dag är Aktivitetshuset. Affären som var byggd i sektioner flyttades till Lynäs och dockades ihop med

bowlinghallen . Med detta förfogar nu föreningen sedan 1996/1997 över en anläggning på över 1 000 kvadratmeter.

Anläggningen innehåller ny fräscha samlingslokaler för små och stora sammankomster, café och en stor verkstad med snickerimaskiner och keramikugn. Här finns också en lokal för innebandy som även fungerar som teatersalong. Det senaste tillskottet är en bagarstuga som ligger alldeles intill.

För flytten och iordningsställande av den gamla affären har föreningen fått låna pengar av IOGT/NTO varav det mesta redan är återbetalt. Föreningen som har 150 medlemmar omsätter i dag ca 1 miljon kronor genom hyresintäkter för lägenheter och lokaler, intäkter från caféet och bowlingen samt verksamhetsbidrag från kommunen. De senare har nu krympt till endast 30 000 per år.

Föreningen har en person anställd på lönebidrag samt tar emot folk från AMS som är i arbetsmarknadsåtgärder framför allt för att sköta caféet och bowlinghallen som har öppet 4 dagar i veckan. När detta inte räcker till rycker föreningens medlemmar in och hjälper till. Omsättningen både i caféet och för uthyrningen varierar mycket beroende på vem som sköter caféet.

Ledstjärnan bedriver många återkommande aktiviteter som Skogens Dag och tävlingar i kaninhoppning och yxkastning men försöker också förnya sig. Ett sådant exempel är ”Tomten i skogen” som genomförs dagarna före jul med stora eldar och marschaller och många utklädda till tomtar.

– Efter den aktiviteten med en lugn och trivsamt stämning tror även vi vuxna på tomten, säger föreningens ordförande Britt-Marie Johansson.

Ledstjärnan har också ordnat med flera kolmilor de senaste åren och en ny är på gång i höst. Den ger eget kol till den nya utegrill som byggdes i våras liksom kol till försäljning.

Britt-Marie Johansson menar att det är svårt att ange vad Ledstjärnan och Aktivitetshuset betyder för bygden men hon konstaterar att i stort sett alla ungdomar i Bergvik med omnejd ”passerar” föreningens verksamhet under kortare eller längre tid. Man känner också uppskattning från kommunledning och blir bemötta med respekt.

– Däremot är omständligt och långdraget att få besked från Arbetsförmedlingen när det gäller personal i caféet, säger Britt-Marie som till vardags driver blomsteraffär.

Kontakt

Britt-Marie Johansson, ordförande, tfn 0270-42 41 15, 070-647 02 01
E-post: blomvarianten@soderhamn.com

4.16 Otterbäckens Bandyklubb lyser upp vinterhalvåret

Otterbäcken med ca 1 200 invånare ligger i Gullspångs kommun i Västergötland. I kommunen finns 6 000 invånare. Hela 800 personer är medlemmar i Otterbäckens BK vars betydelse sträcker långt utöver bandyn som är kärnverksamhet.

Ove Lindh som varit föreningens ordförande ända sedan 1970/1971 har gedigen insikt om hur föreningen utvecklats och är säkerligen en del av förklaringen till det som utvecklats under de senaste 25 åren.

– När jag blev ordförande var klubben på väg att lägga ner A-laget men vi lyckades vända det hela och har sedan många år spelat på elitnivå, säger Ove Lindh som berättar att utvecklingen tog rejäl fart när man 1989 byggde konstfrusen bana.

Banan som ägs av OBK byggdes i samverkan och gott samarbete med kommunen. I och med bygget tog ungdomsverksamheten rejäl fart. Alla ville spela bandy. I dag har den hamnat på en rimlig nivå men innebär ändå att hela 200 ungdomar, pojkar och flickor, deltar i träning och tävling. När inte banan används för träning är den öppen för allmänhetens åkning.

Att driva en så omfattande verksamhet kostar pengar, långt utöver de 400 000 kronor som man får i anslag från kommunen. Klubben tog därför för 15 år sedan över campingen, som man i huvudsak driver med ideella krafter, vilket ger en hel del intäkter till klubben.

1997 får ses som något av en höjdpunkt i klubbens historia, då spelades inte mindre 4 VM-matcher på klubbens arena Österstrand. I VM-finalen mellan Sverige och Finlands slogs publikrekord med 3 000 besökare. Inför VM tog klubben över en kiosk som man byggde om till gatukök och som man drev till ifjol och då såldes. Pengarna från försäljningen används nu för andra investeringar.

En annan viktig inkomstkälla är bilbingo ihop med Gullspångs IF som genomförs 8 gånger sommartid och ofta drar runt 400 bilar eller 1 000 personer till bandybanan, en aktivitet som omsätter ca 1 miljon per år. Varje år genomförs också ett billotteri. Billotterna

kostar 200 kronor och dragning sker vid en stor familjefest med kända artister. Senast var Linda Bengtzing dragplåster. Också detta ger bra intäkter.

Allt handlar dock inte om pengar. För 10-tal år sedan meddelade kommunen att man inte längre hade råd att driva simskola. Då rykte OBK in och driver sedan dess simskola med över 100 barn per säsong, en verksamhet som dock inte ger något överskott och i år bjöd klubben ortsborna på gratis Cirkus som lockade 1 100 personer.

Trots konstfrusen bana har klubben dåliga omklädningsrum. För att kunna finansiera en sådan satsning funderar man på ett bygge som skulle kunna bli något av ett aktivitetscentrum för friskvård, hälsovård och rehabilitering.

– Efter några tuffa år är nu klubbens ekonomi i balans men det är lång väg att gå innan vi har ett sådant projekt i hamn, säger Ove Lindh.

OBK omsätter mellan 2 och 3 miljoner kronor per år varav man får 400 000 i bidrag från kommun. En tung och växande kostnads-post är elen till arenans kylaggregat och belysning.

– För pengarna från kommunen vill vi ge något tillbaka, säger Ove Lindh som förklaring till att man inte bara bedriver en omfattande ungdomsverksamhet utan också engagerar sig i andra aktiviteter i bygden.

Något som uppenbarligen har stor betydelse. Bandyarenan som ligger mitt i Otterbäcken är bildligt talat ett ljus i vintermörkret. Alla blir glada när ljuset tänds på kvällarna. Arenan utgör en naturlig samlingsplats som ger ungdomar meningsfull fritid och där man kan samlas för att heja på sitt div. 1 lag i bandy.

– Utan OBK tror jag att Otterbäcken skulle vara ett en enda stort sommarställe men dött på vintern, säger Ove Lindh

Kontakt

Ove Lindh, ordförande, tfn 0551-224 40, 070-827 44 65

E-post: ove@obk.nu

Hemsida: www.obk.nu

4.17 Mo Bygdegårdsförening

Fem byar som en gång utgjorde Mo socken – Mo, Mohed, Mokorset, Mobodarna och Kyrkbyn – utgör i dag Mobygden med drygt 1 600 invånare runt Florsjön i Hälsingland. Till kommuncentrat Söderhamn är det ca 2 mil.

Hösten 2004 fick Bygdegårdsföreningen erbjudande att delta i ett projekt initierat av Studieförbundet Vuxenskolan i samarbete med Bygdegårdarnas Riksförbund och LRF. Projektet förkortades IRMA som står för Inspiration, Resurser, Mobilisering och Aktivering. Det hela skulle inledas med att elever från Kalix Folkhögskola skulle göra en filmsnutt om Mo-bornas syn på bygden i dag och i framtiden.

– Jag nappade direkt då jag såg det som en chans att marknadsföra vår bygd, säger Bygdegårdsföreningens ordförande Sven A Olsson.

När filmen var klar bjöds till visning i bygdegården där det också bjöds på lokala produkter. Det blev knöckfull. 150 personer kom, tre gånger så många som förväntat varav många nya ansikten. Filmvisningen födde en hel del tankar och flera grupper bildades som började jobba med olika saker. Ett utkikstorn och nya rastplatser efter vägar i området är några konkreta resultat.

Ett samarbete startade också med skolan, som har klasserna 1–5, kring något som kallas Idéverkstan som syftar till att göra den till något av en entreprenörsskola. Resultatet från den första hösten idéverkstäder presenterades på ett Framtidscafé i Bygdegården. Den verksamheten fortsätter i höst. Musikkvällar med spontana musiker kom också igång som lockar 50–70 personer varannan vecka. En bygdeteater är också på gång. En kvinna som flyttade in för några år sedan jobbar för närvarande med manus och många möten har redan hållits.

Sedan 3–4 år tillbaka ordnar man i samarbete med Hembygdsföreningen sommarcafé i Bygdegården. Caféet har öppet alla dagar från juni till början av augusti från 12.00–21.00 som genom mycket ideellt arbete ger en del intäkter. Genom att bygdegården ligger vid väg 50 mellan Söderhamn och Bollnäs är det många turister som stannar till men folk kommer också från bygden runt omkring.

Förutom de aktiviteter som fötts av projektet bedriver föreningen ett antal traditionella aktiviteter under året – vårdkase med kålsoppa vid valborg, invigning av våren med kyrkokören, julmarknad och lite varierande höstaktiviteter.

Mo Bygdegårdsförening har 250 medlemmar och omsätter ca 250 000 kronor per år varav man får 12 000 i bidrag från kommunen. I sommar har bygdegården målats om och försetts med altan på 5 x 10 meter som varit till stor nytta för sommarcaféet. Byggnaden är i gott skick men skulle behöva ett nytt och större kök. Uthyrningsverksamheten underlättas genom att en av föreningens medlemmar driver cateringfirma.

Sven A Olsson menar att Bygdegården har en stor roll att fylla som samlingspunkt i bygden runt Florsjön.

Kontakt

Sven A Olsson, tfn 0270-42 70 90, 070-344 36 17

E-post: sven.olsson@x.lrf.se

Hemsida: www.mohed.se

5 Kompetens, lärande och forskning

Kunskap är en avgörande viktig utvecklingsfaktor. Ny kunskap tillförs landsbygden dels genom landsbygdsbornas egen kompetensutveckling och dels genom människor som flyttar in till landsbygden med andra erfarenheter med sig i bagaget.

5.1 Entreprenörsskolan i Leksand satsar på människorna

Entreprenörsskolan i Leksand drivs av Stiftelsen Hantverk & Utbildning. Stiftelsen har sitt ursprung i FR, Företagarnas Riksorganisation. I slutet av 1990-talet började stiftelsen arbeta med eftergymnasial utbildning ihop med Högskolan Dalarna. I samband med detta drog sig FR ur. År 2000 fick stiftelsen i uppdrag av Svensk Handel att utveckla en eftergymnasial utbildning för detaljhandel, den första i sitt slag i landet.

Året efter var LRFs dåvarande VD Leif Zetterberg och nuvarande VD Karl-Gunnar Burman på besök i Leksand. Båda uttalade att landsbygden behöver en anpassad eftergymnasial utbildning vilket blev inledning till en samverkan med LRF. Då myntades begreppet entreprenörsskola utifrån tanken att det är människor/entreprenörer som är den viktigaste faktorn för landsbygdens utveckling.

Den första utbildningen startade omgående med en 10-poängs distanskurs med namnet Affärsutveckling på landsbygden som lockade 25 deltagare från hela landet. En del av dessa var redan igång som egna företagare och andra var på väg att starta, varav många ungdomar.

Nästa steg blev en 2-årig KY-utbildning för upplevelseentreprenörer som alltjämt pågår. I programmet ingår vidare en 3-årig högskoleutbildning för landsbygdsföretagare som är unik i sitt slag då den bygger på "platsbundet entreprenörskap". Utbildningen utgår från de förutsättningar som finns på de platser där deltagarna vill

utveckla sitt företagande. Utbildningen som har 20 deltagare håller nu på att utvecklas vidare för att kunna genomföras på distans. Entreprenörskolan erbjuder också tillsammans med Högskolan Dalarna ett 3-årigt generellt entreprenörsprogram.

2005 övertog stiftelsen Företagarnas Folkhögskola i Leksand vilket innebär att man nu kan erbjuda ett komplett program med KY-utbildningar, Högskoleutbildningar och Folkhögskolekurser. Man har också i samverkan med Länsstyrelsen Dalarna startat en seminarierie på temat entreprenörskap på landsbygden. Man kommer också att utveckla 10-poängskursen i Affärsutveckling på landsbygden som inte ställer krav på att deltagarna ska vara akademiker.

– Landsbygdens företagare behöver kunskaper mer än akademiska poäng, säger stiftelsens VD Alf Vigren.

En annan mycket spännande entreprenörsutbildning som man bedriver är KY-utbildningen ”Alternativa driftsformer inom vård och omsorg”. Här är målgruppen de som arbetar inom just vård och omsorg och som vill utveckla sin arbetsplats med kompetenser inom i första hand entreprenörskap som kan leda till eget företagande, kooperativ verksamhet eller kanske intraprenadverksamhet inom denna sektor. Just nu pågår en utbildning med 20 deltagare, de flesta kvinnor med lång arbetslivserfarenhet från området.

Entreprenörskolan säljer också uppdragsutbildningar där Alf Vigren ser alternativa driftsformer inom vård och omsorg som ett dramatiskt växande område.

För närvarande finns totalt 450 studerande inom Stiftelsens verksamhet i Leksand vilket är mycket för en så liten ort. 230 av dessa finns inom högskolan och resten inom KY och folkhögskola. Både kommunen och stiftelsen har studentboenden.

Verksamheten omsätter i dag ca 30 miljoner kronor och har drygt 40 anställda. All ekonomi hanteras inom ramen för utbildningsväsendets ordinarie finansieringssystem. Inga projektpengar är inblandade i utbildningsverksamheten.

Satsningen framöver handlar om fortsatt utveckling av entreprenörsutbildningar utifrån skolans fem grundläggande byggstenar – entreprenörskap, affärsmannaskap, ledarskap, social kompetens och omvärldsanalys.

De elever som hittills har ”passerat” entreprenörskolan har alla hittat en plats, antingen som egna företagare, som chefer inom handeln eller som anställda.

Några oöverstigliga hinder har Alf Vigren inte stött på annat än att en del utbildningar har varit svåra att få godkända. Man får helt

enkelt inte vara för kreativ. Folkhögskolan erbjuder dock sådana möjligheter. Där startade den 18 september en kurs i Kreativt Entreprenörskap med 18 elever.

– Entreprenörskap passar helt enkelt inte in i det fyrkantiga svenska utbildningssystemet, säger Alf Vigren som menar att en förändring är nödvändig.

Han ser en av folkbildningens stora framtida roller inom just utvecklingen av kreativt tänkande och entreprenörskap.

Kontakt

Alf Vigren, VD Entreprenörsskolan, tfn 0247-648 01, 070-223 51 03

E-post: alf.vigren@entreprenorsskolan.com

Hemsida: www.entreprenorsskolan.se

5.2 Forskarstation Östra Norrbotten

1998 beslutade kommunerna Haparanda, Kalix, Överkalix och Övertorneå att gå samman i ett kommunalförbund för att samordna den eftergymnasiala utbildningen. Syftet var att få ett större elevunderlag och därmed kunna erbjuda ett bredare utbud av utbildningar. Förutom utbildningar diskuterades då även behovet av forskning utifrån erfarenheten att det i regionen inte fanns några mottagare för den forskning som bedrivs vid de etablerade högskolorna. Man ville helt enkelt vända på kuttingen och få tillstånd forskning utifrån regionens eget behov.

Margareta Strömbäck, som från starten fungerat som chef för kommunalförbundet och projektledare i Forskarstation Östra Norrbotten, fick i uppdrag att komma med förslag på ett sådant koncept. Som ett led i detta åkte hon och kommunalförbundets direktion ner till Forskarstation Bergslagen för att ta reda på hur de hade gjort. I samband med detta bestämde man att bilda Östra Norrbottens Forskarstation.

– Vi kunde dock inte kopiera deras upplägg rakt av utan fick anpassa vårt koncept till våra speciella förutsättningar, säger Margareta Strömbäck.

Därefter tog man kontakt med rektor Ingegerd Palmér vid Luleå Tekniska Universitet som nappade och tillsatte en arbetsgrupp som jobbade vidare med frågan tillsammans med de fyra kommunerna.

Det handlade framför allt om att inventera forskningsbehov där man snart fann att de mest påtagliga behoven fanns inom turism, IT, trä och livsmedel.

Turistföretagen var i stort behov av att förbättra kvaliteten på sina produkter och av nätverk för samverkan. Träföretagen behövde förbättra sin lönsamhet genom design och inom livsmedel fanns intresse av att utveckla odling av blåbär liksom odling av abborre i slutna system året runt.

Utifrån dessa behov har man hittills lyckats engagera 6 doktorander. Fyra av dessa har varit knutna till Luleå Tekniska Högskola och två till Sveriges Lantbruksuniversitet i Umeå. Vid de tillfällen dessa har vistats inom regionen har man kunnat nyttja lokaler och utrustning vid de lärcentra som finns i de fyra kommunerna.

Av tradition är en doktorandtjänst uppdelad på 80 procent forskning och 20 procent undervisning. Dessa 20 procent har inom Forskarstation Östra Norrbotten istället kunnat läggas ut inom regionen och nyttjas av företag och offentliga institutioner för föreläsningar, seminarier, mindre utredningar etc.

Forskarstation Östra Norrbotten har sedan starten 2002 drivits som ett Mål 1-projekt med huvudsaklig finansiering med EU-medel och med medfinansiering från Länsstyrelsen, Universiteten i fråga, Sparbanksstiftelsen Norrbotten, Landstinget, Längmanska företagarfonden, Sveaskog och från de fyra kommunerna. Den totala kostnaden för perioden 2002–2007 uppgår till drygt 23 miljoner kronor och rör i huvudsak kostnaden för doktoranderna på ca 1 miljon kronor per doktorand och år.

Den långsiktiga målsättningen är att Forskarstation Östra Norrbotten ska bli självbärande men under ett antal år framöver är man i behov av projektpengar. Just nu pågår förberedelser för att söka projektmedel från mål 2 eller mål 3 för kommande projektperiod.

Redan nu kan man se positiva effekter inom turismen där företagen börjat ta tag i kvalitetsfrågorna liksom gått samman i nätverket The Heart of Lapland för att bli starkare på marknaden. Genom forskningen i trädesign har ett koncept för att förbättra lönsamheten skapats.

– Inte minst viktigt är att vi börjat få förebilder i regionen och att företagen börjar se nyttan av kontakter med forskningen, säger Margareta Strömbäck som nu hoppas att doktoranderna efter hand hittar jobb inom regionen.

Kontakt

Margareta Strömbäck, projektledare, tfn 0922-120 14, 070-587 09 26
E-post: margareta.stromback@haparanda.se
Hemsida: www.hfon.org

5.3 Naturbruksgymnasiet Dingle, nav för samordning och utveckling

Dingle Naturbruksgymnasium ligger i utkanten av Dingle med ca 800 invånare ca 1 mil norr om kommuncentrat Munkedal i Bohuslän. Dingle är ett av ett 50-tal naturbruksgymnasier som finns runt om i landet. Västra Götalandsregionen är huvudman för 7 naturbruksgymnasier i länet.

Gymnasieutbildningen med 300 elever är basen för verksamheten och utgörs av treårigt naturbruksprogram med inriktningarna Djurvård, Hästhållning, Jordbruk och Trädgård med möjlighet att kombinera med naturvetenskaplig kompetens. I programmet ingår 15 veckors arbetsplatsförlagd utbildning, APU.

Skolan bedriver också vuxenutbildning i form av 20 veckors kurs i Jordbruk på halvfart och distans liksom 20 veckors traineeutbildning i Trädgård på halvfart, distans och lärande på arbetsplats. 40 veckors Hästkurs genomförs på helfart och distans. I programmet ingår även två KY-utbildningar – Förvaltning och nyanläggning av utemiljö, 60 poäng och Golfbaneskötsel, 50 poäng.

Till detta kommer kortkurser, 1–7 dagar/kvällar och uppdragsutbildningar för företag, kommuner, elföreningar, kyrkogårdsförvaltningar, bostadsföretag, räddningstjänster m.fl. Uppdragsutbildningarna omfattade 2005 ca 350 deltagarveckor och ca 200 personer.

Utmärkande för Dingle är att skolan i mycket hög grad samverkar med en lång rad parter utanför skolan. I nätverket ingår bl.a. ca 200 lantbruksföretag för elevernas arbetsplatsförlagda utbildning, APU.

När Göran Holmberg blev rektor för drygt 10 år sedan började skolan intressera sig för projektverksamhet. Det första var Naturbruksexpo, ett mål 2 projekt, som syftade till att göra skolan till en lantbruksutställning liksom starta ett Vandrarhem. Nästa projekt handlade om att göra något konkret av intresset för småskalig livsmedelsförädling vilket blev startpunkten för ett antal företag i bygden som nu fungerar bra bl.a. Bärby Lantbruk som tillverkar och säljer

rapsbaserade produkter. Skolan utvecklade också i projektform två utbildningar – Ekoguide och Utmarkstekniker – som fungerade några år men sedan dog. Liknande utbildningar har nu dykt upp på andra håll.

– Vi var helt enkelt för tidigt ute, menar Göran Holmberg.

Det största projektet Samkraft startade för 4–5 år i samverkan med LRF, Hushållningssällskapet, Kooperativ Utveckling, Företagarna, kommunerna i norra Bohuslän, länsbygderådet, som innefattade ett antal förstudier på allt från museer till fotbollsplaner och konferensnätverk. De sistnämnda utgörs av Konferensringen och Granitleden.

Skolan har också engagerat sig i projektet ”Landsbygdsturism – från kust till fjäll” som syftar till utveckling av upplevelseturism på Kynnefjäll vilket bl.a. resulterat i ett nätverk för gemensam marknadsföring. Det senaste delprojektet handlar om fiskodlingsverksamhet baserad på naturlig öring som efter uppförökning utplanteras för att stärka fisketurismen, där man jobbar mycket mot Holland och Tyskland. Ett av de deltagande företagen var Kynnefjälls natur som nu också håller på att utveckla rehabiliteringsverksamhet i företaget utifrån konceptet Grön Kraft.

På önskemål från lantbrukare och andra har skolan i många fall tagit på sig rollen som projektägare för att hantera administration och likvida medel i projekt där flera företag samverkar. Inte mindre än 9 olika LBU-projekt har slutförts detta år.

Skolan har i uppdrag av Västra Götalandsregionen att arbeta med landsbygdsprojekt i norra Bohuslän. Bl.a. så fungerar Dingle som sammankallande i en projektverkstad där representanter för organisationer och myndigheter träffas var 6:e vecka för att klara ut samordning och rollfördelning. Just nu handlar mycket om arbetet med en Leaderansökan och nya projektansökningar inför projektperioden 2007–2013.

Förutom samverkan med andra parter inom Västra Götalandsregionen bedriver skolan även samverkan med Kalnes Videregående Skole i Norge. I det samarbetet ingår gemensamma distanskurser för lantbrukare, landsbygdsföretagare och skolornas elever med en kombination av lärande via Internet och fysiska träffar.

Verksamheten i Dingle sysselsätter i dag 93 personer, varav 45 utgörs av undervisande personal och skolledning. Av den totala omsättningen på 60 miljoner kronor svarar gymnasieskolan för 44 miljoner och övrig verksamhet för 16 miljoner.

Kontakt

Göran Holmberg, rektor, tfn 0524-282 22, 070-981 29 38
E-post: goran.holmberg@vgregion.se
Hemsida: www.vgregion.se

5.4 Närlärcentra i Vingåker och Katrineholm

Lärcentra finns i de flesta kommuner i landet. Begreppet är inte entydigt men kan sägas stå för en lokal där vuxna kan bedriva studier genom KomVux, Högskola eller andra utbildningsanordnare.

Katrineholms och Vingåkers kommuner har sedan ett antal år tillbaka en gemensam nämnd och en gemensam förvaltning för all vuxenutbildning kallad Viadidakt. I respektive kommuns centralort finns ett lärcentra. I Viadidakts uppdrag ingår också att bidra till utveckling av landsbygden genom att göra vuxenutbildning tillgänglig i kommunernas ytterområden.

Viadidakt bedriver därför projektet LäraNära som syftar till att bygga upp minilärcentra eller närlärcentra runt om i de båda kommunerna med syfte att vara mäklare och motor mellan behov, efterfrågan och utbud när det gäller utbildning på landsbygden. I projektbeskrivningen sägs bl.a. att de ska växa fram i samverkan mellan bygdernas befintliga nätverk och verksamheter, kommunernas vuxenutbildning, folkbildning och föreningar.

Sådan verksamhet finns nu etablerad på sex orter – Floda, Österåker, Julitta, Sködinge, Björkvik och Lerbo. I bygderna runt dessa orter bor uppskattningsvis 4 000 invånare. Vid fyra av dessa finns närlärcentrat inrymt i ortens filialbibliotek där respektive bibliotekarie medverkar i arbetet. På fem platser ges kontinuerlig studievägledning en gång per månad.

Till varje närlärcentrum finns ett antal ideella kontaktpersoner knutna med uppgift att känna av vilka utbildningsbehov som finns och marknadsföra de utbildningar som erbjuds från Komvux, Högskola, studieförbund eller andra utbildningsanordnare.

Projektet Lära Nära har finansierats med 960 000 kronor från CFL, Centrum för Flexibelt Lärande, och lika mycket från de samverkande kommunerna. Pengarna har bl.a. använts för anställning av projektledare, inköp av en mobil datastudio, till studieresor, till utbildning av och ersättning till de ideella kontaktpersonerna och för

marknadsföring. Fortsättningsvis kommer finansiering att ske inom ramen för Viadidakts ordinarie verksamhet.

Verksamheten kommer att utvärderas under hösten 2006 men Kristina Ljung som fungerar som utvecklingsledare kan redan nu se positiva effekter.

– Våra närlärcentra har fått igång en hel del människor på landsbygden och vuxenutbildningen har blivit mera känd och fått en annan förankring.

– En viktig erfarenhet är att det gäller att samverka med de verksamheter och nätverk som redan finns, det gör allting mycket enklare, säger Kristina Ljung.

Kontakt

Kristina Ljung, utvecklingsledare, tfn 070-200 85 66

E-post: kristina.ljung@viadidakt.se

Hemsida: www.viadidakt.se

5.5 Minilärcentra i Vilhelmina kommuns fjällbygd

Ett lärcentrum har funnits i Vilhelmina tätort sedan år 2000. Kommunen som till ytan är större än landskapet Västmanland har endast 7 442 invånare varav 3 700 bor i tätorten. Befolkningsstätheten är endast 0,85 invånare per kvadratkilometer. Med detta som bakgrund startade kommunen 2003 ett projekt för att öka tillgängligheten till studier för boende i fjälldalarna.

Med ekonomiskt stöd från CFL, Centrum för Flexibelt Lärande, byggdes minilärcentra upp i fjällbyarna Saxnäs och Dikanäs, tio mil från centralorten. Genom ett väl utbyggt bredbandsnät och en befintlig videokonferensutrustning i Vilhelmina kunde verksamheten komma igång omgående. Varje minilärcentrum utrustades med datorer med webbkamera och mjukvara för videokonferens.

Respektive minilärcentra har nyttjats för deltagande både i gymnasiekurser och i högskoleprogram. Gymnasiekurserna har getts inom kärnämnen och allmänna ämnen i ett mellankommunalt samarbete under namnet Lapplandsvux. Studerande i Saxnäs och Dikanäs har via videokonferens mött lärare från Vilhelmina, Storuman eller Lycksele beroende på kursval. Dessutom har en påbyggnadsutbildning för bussförare förlagts till Saxnäs med 10 deltagare per halvår.

Minilärcentrat har också fungerat för elever som gått Svenska som andraspråk och som följt Internet-kurser i egen takt inom ämnet och med lärarstöd i Vilhelmina. Kuriosa i sammanhanget är att minilärcentrat i Dikanäs startade i den gamla arresten men har nu flyttats till skolan. Från minilärcentrat i Saxnäs har man en bedårande utsikt över Marsfjällsmassivet och dess fjälltoppar 1589 m.ö.h.

Projektet som finansierades med 480 000 kronor från CFL och lika mycket från kommunen avslutades i december 2005 och verksamheten drivs nu vidare inom ramen för Vilhelmina Lärcentrums befintliga organisation.

Någon större anstormning av studerande kan det aldrig bli tal om då det endast finns ca 800 invånare inom respektive upptagningsområde i fjälldalarna. Vilhelmina Lärcentrums rektor Lars Gavelin är ändå nöjd, som tänker sig en utveckling med mer mobila lärcentra beroende på utbud och efterfrågan.

– Det känns angeläget att kunna erbjuda vuxenutbildning i hela kommunen, säger han och konstaterar att bredbandet är en avgörande förutsättning för att det hela ska fungera.

I en utvärdering av minilärcentra i fjällkommun, som gjorts av AnnJessica Ericsson vid Södra Lapplands Forskningsenhet, konstateras att avstånd till utbildning och svårigheterna att upprätthålla ett normalt familjeliv utgör de största hindren för att delta i högre utbildning. Med minilärcentra har en del av dessa hinder undanröjts i stor del av Vilhelmina kommun.

Kontakt

Lars Gavelin, rektor vid Lärcentra, tfn 0940-142 57

E-post: lars.gavelin@vilhelmina.se

Hemsida: www.vilhelmina.se/larcentrum

6 Finland – först med uttalat landsbygdsprogram

Författare Ronny Svensson

I Finland finns i skilda former något vi kan kalla ett samlat landsbygdsprogram sedan många år tillbaka (1991). Så sent som under hösten 2004 gav man ut det fjärde samlade programmet där en tvärssektoriell arbetsgrupp på hög nivå i regeringskansliet står som ansvarig utgivare. Regeringen har dessutom fattat beslut om de grova riktlinjerna i det framtida arbetet. Innan landsbygdsprogrammet formulerades och fick sin slutliga utformning hade programtankarna diskuterats och analyserats i många steg där även de lokala och regionala nivåerna varit flitigt inblandade.

Den finländska processen för att ta fram och genomföra ett helhetsorienterat landsbygdsprogram är ett tecken på att programmets status är stor och man kan förmodligen utan att överdriva säga att Finland ligger i täten, åtminstone i Norden, när det gäller att skapa men också genomföra ett handlingsprogram styrt av ett helhetsperspektiv på landsbygden möjligheter. Norges koppling mellan regional tillväxtpolitik och landsbygdsutveckling verkar också vara en kraftfull strategi för att hävda landsbygdens intressen. Utom allt tvivel kan sägas att två av våra grannländer bör kunna inspirera Landsbygdskommittén och Sverige till ett rejält kliv mot en helhetspolitik för landsbygdens framtid.

Till det riktigt intressanta i den finländska landsbygdspolitiken hör också att landskapsförbunden själva efter beslut i den finländska Riksdagen om dels en Regionutvecklingslag (från 2002) och dels en Markanvändnings- och bygglag (beslutad 1999) numera upprättar en översiktlig landskapsöversikt med målet att ange landsbygdens alla möjligheter till utveckling.

Österbottens landskapsförbund har kanske gjort det mest intressanta förslaget framtaget våren 2005. I det programmet, som även diskuterats engagerat av både kommuner och lokala intresseföreningar, sägs målet vara att inte bara skapa en översiktlig markanvändningsplan (som är en del av landskapsplanen) utan framför-

allt lägga grunden till ett brett projektprogram för utveckling av landsbygdens många möjligheter. Man säger även att EU:s nya program för landsbygdens utveckling ger stöd åt den process som Finlands regering och inte minst landskapsförbunden satt igång. EU:s program betonar ju för perioden 2007–2013 bl.a. att jordbruket inte ensamt kan bära landsbygdens behov av utvecklingsresurser och att andra näringar måste växa för att garantera en tillräcklig intäktsnivå och en bra levnadsstandard (se axel 3).

I regeringens samlade landsbygdsprogram finns ett antal mål som skall präglade den framtida landsbygden. Till dessa hör att en livskraftig landsbygd:

- är mångsidig till sin befolknings-, närings- och yrkesstruktur
- har viljestarka och ansvarsfulla invånare
- är ett område där det finns konkurrenskraftig expertis och teknologi
- är en lockande livsmiljö som gynnar företagandet
- slår vakt om kulturmiljön
- bygger nätverk och står i växelverkan med städerna
- består av flera olika typer av områdesmiljöer
- har starka lokalsamhällen
- producerar flera olika förnödenheter: mat, trävaror och industriprodukter
- har framkomliga vägar och konkurrenskraftiga teleförbindelser
- har fungerande välfärdstjänster
- erbjuder alla medborgare naturkontakt, upplevelsetjänster och lugn

Dessa mål har många beröringspunkter med Landsbygdskommitténs strategiformuleringar vilket säkert både är ett tecken på att landsbygden omfattar en stor del av varje land med en relativt stor samlad befolkning och dels är ett uttryck för att de nordiska välfärdsstaterna har flera gemensamma grundvärderingar och utvecklingsbehov.

I det nya landsbygdsprogrammet, som har titeln En livskraftig landsbygd – vårt gemensamma ansvar, har författarna även en kortare analys av de tidigare programmets genomförande. Allt har inte genomförts av det som sagts i tre tidigare program men vissa omständigheter påpekas särskilt:

- a. antalet organisationer som lokalt och regionalt arbetar intensivt med landsbygdsfrågorna har ökat

- b. forskningen kring landsbygden har kommit igång bra och gett nya fakta
- c. landsbygdsutvecklare finns i kommuner och i andra organ och de utbildas i dag på många olika utbildningsplatser i Finland
- d. instrumenten för landsbygdsutveckling har blivit fler, inte minst genom EU-resurserna
- e. trots mer EU-resurser har landsbygden fått mindre resurser till att genomföra tidigare programpunkter
- f. jordbruks- och regionalpolitiken beaktar inte tillräckligt mycket landsbygdens utvecklingsbehov och utvecklingspotential.

Det som möjligtvis betonas mer i Finland än i Sverige är att städer och landsbygd måste samverka och att ansvariga organ inte bör utforma den övergripande landsbygdspolitiken utifrån ett konkurrensperspektiv. Interaktionspolitik skall förena de två landskapselementen istället för en ständig kamp om gemensamma och knappa resurser. Detta illustreras väl av landskapsförbundet i Österbotten där den dominerande tätorten och staden Vasa har en mycket gott samarbete med landskapets många befolkningsmässigt mindre kommuner.

I Finland talar man om fyra skilda typer av områden inklusive städerna (dit man räknar större och medelstora regionala centra som Vasa, Uleåborg och Åbo, sammanlagt 44 stycken) när man beskriver hela landet jämfört med vår uppdelning i stadsbygd och landbygd. Man talar om landsbygden nära städerna, där en stor del av befolkningen har sina jobb och använder befintlig service. Detta är landsbygdsområden som i många delar av Finland växer och där kommunerna har en relativt god ekonomi och goda tillväxtbetingelser för näringsliv och bostadsbebyggelse.

Den andra gruppen landsbygd kallar man kärnlandsbygd som utgörs av de landsbygdsområden som har en förhållandevis stark centralort, en bred näringsstruktur och livskraftiga byar. Denna typ av landsbygd finns mest i södra och västra Finland. Den sista gruppen landsbygd kallar man glesbygd, som dominerar i östra och norra Finland. Denna typ av bygd präglas av befolkningsminskning, servicenedläggning, krympande arbetsmarknad och en allt skevare befolkningsstruktur.

7 Norges landsbygdspolitik Mest en bred och ambitiös distriktspolitik

Författare Ronny Svensson

Jordbrukspolitik – detsamma som landsbygdspolitik?

I samtliga nordiska länder men även i en del EU-länder i övrigt finns många som sätter likhetstecken mellan jordbrukspolitik och landsbygdspolitik. Eftersom jord- och skogsbruk varit huvudnäringar på landsbygden under historiskt långa perioder är det kanske inte så konstigt att dessa primärnärings fått prägla bilden av landsbygden, dess möjligheter och problem. På 1950- och 1960-talen sker dock en påtaglig förändring i de norska, svenska och finländska regeringarnas och parlamentens perspektiv på landsbygden. Olika skäl till detta är bl.a. att:

- Jordbruksnäringarna rationaliseras hårt och frigör arbetskraft för andra växande näringar
- Utflyttningarna från landsbygdsdistrikten tilltar i styrka samtidigt som länderna via arbetsmarknadspolitik försöker tillgodose de ökade behoven av arbetskraft i städernas växande industribranscher. I Finland löser man en stor del av arbetslösheten på landsbygden med flyttning till Sverige och den expansiva industrin
- Skogsnäringen utvecklas i första hand inom större privata men också statliga bolag och blir mindre av en komplementnäring till jordbruket
- Bilismen gör sitt breda intåg vilket bl.a. ökar pendlingen till större arbetsmarknader samtidigt som man bor kvar på landsbygden
- Servicen för hushållen försämras i många regioner vilket tillsammans med en sviktande arbetsmarknad ställer krav på regeringar och parlament att påverka landsbygdens utveckling mer kraftfullt genom investeringar i nya företag och serviceverksamheter
- Detta leder till att regionalpolitiken får en allt större betydelse för att minska de regionala obalanserna, vilket man inte tilltror jordbruket att klara av. Att via förädling av jord- och skogs-

brukets produkter och i Norge även fisket ersätta de förlorade jobben på landsbygden med nya jobb är under 1950- och 1960-talen inte en prioriterad strategi vare sig hos lantbrukarna, industrin eller regeringarna.

Av bl.a. dessa skäl får jordbrukspolitiken en något mindre roll i den nationella politiken utöver att förse befolkningen med bra livsmedel. Det behövs successivt ökade insatser inom andra sektorsområden för att klara en om möjligt (i Sverige var det endast en minoritet som kämpade för detta) positiv utveckling på landsbygden. Det blir arbetsmarknads-, kommunikations- och regionalpolitiken som i praktiken blir stommen i den konkret fungerande nationella politiken och planeringen för landsbygdens många men olika distrikt.

I detta sammanhang får vi inte heller glömma kommunernas roll i samtliga nordiska länder med tonvikt på Norge, Finland och Sverige. Kommunerna på landsbygden var under 1950- och 1960-talen de aktörer som kanske arbetade hårdast av alla för att utveckla boende, service och arbetsplatser på hemmafronten samtidigt som de registrerade minskad befolkning och på flera områden försämrade service. Genom kommunala ansträngningar lyckades man på många håll att bevara och återskapa en väl fungerande samhällsorganisation och särskilt kommuner kring stora bruksföretag och på pendlingsavstånd till större arbetsmarknader gjorde kanske den största insatsen jämfört med statliga organ för att skapa en fungerande strategi för landsbygdens framtid.

Detta kan vara bra att hålla i minnet när vi diskuterar den faktiska landsbygdspolitik. Kommunerna och i vissa stycken även landstingen samt dess motsvarigheter i Norge och Finland har under tiden fram till i dag blivit allt viktigare aktörer för att garantera både infrastruktur och nya initiativ till boende och arbete på landsbygden. Kommunerna har också varit tungan på vågen när det gäller att få statsmakterna att vässa och utveckla den regionala planeringen i samtliga länder. Utan exempelvis kommunala påtryckningar skulle IT-nätet i Sverige aldrig ha fått sådan omfattning som nu de facto gäller. Kraven på teleoperatörerna att täcka över 99 procent av hushållen utanför de större tätorterna med nya IT-anslutningar som bredband och 3G hade aldrig uppstått utan kommunernas och deras medborgares enhälliga krav.

Den statliga politiken för landsbygdens framtida utveckling skall inte som en slutsats av ovanstående undervärderas. I samtliga här

aktuella större nordiska länder spelar den samlade statliga budgeten en avgörande roll för investeringarna i bl.a. sjukvård, omsorger och utbildning i landsbygden kommuner. Utan de resursöverföringar som sker från staten till kommunerna skulle standardskillnaderna på dessa sektorer vara mycket stora i samtliga länder i Sverige och dess nordiska grannar.

Även om många på landsbygden anser att de statliga beslutsorganen och myndigheterna har minskat sitt intresse för regional utveckling på landsbygden, kanske främst i Sverige, Danmark och Finland, är den statligt finansierade tunga infrastrukturen en nödvändig grund för att landsbygden skall fungera i flertalet regioner. Via satsningar på järnvägar och bilvägar men på senare år också IT-strukturen kan många företag på landsbygden utveckla sin produktion och vässa sina konkurrensmöjligheter. För hushållen betyder samma investeringar ökade möjligheter att bo kvar och få bra möjligheter till utbildning, arbete och service.

Sammantaget måste man nu slå fast att det är statens infrastrukturpolitik, dit inte minst högskole- och universitetsutbildningen i Norden hör, samt kommunernas samverkan och allt aktivare satsning på lokal närings- och serviceutveckling som utgör den viktigaste delen i en icke helt samordnad och entydig landsbygdspolitik i samtliga nordiska länder. Man behöver dock erinra om att utan ett väl skött och öppet landskap med förmåga att producera högkvalitativa livsmedel skulle landsbygden kvaliteter och framtidsutsikter ändå inte varit så löftesrika som vi i dag kan konstatera.

Den största utmaningen för både landsbygden befolkning och företag samt nationerna i sin helhet är utan tvivel att föra samman jord- och skogsbrukspolitiken med kommunernas framtidsplanering och statens sektoriella politik till en helhetsorienterad policy för att främja landsbygden alla befintliga och kommande utvecklingsmöjligheter. För att i sin tur klara av ett sådant uppdrag, som säkert har en stor majoritet av befolkningen bakom sig och samtidigt är en förutsättning för en uthållig samhällsutveckling, behövs sannolikt en integrerad organisation där alla aktörer kan samverka kring gemensamma mål och strategier. Landsbygdskommitténs förslag kan ses i ljuset av ett sådant framtidsperspektiv.

Några basfakta

I Norge finns det sedan lång tid tillbaka en relativt stor enighet bland Stortingets partier om att landsbygdsområdena har en stor betydelse i norsk ekonomisk politik men också när det gäller att skapa ett välutvecklat nordiskt välfärdssamhälle. Redan när Nord-Norgeplanen lades fram 1952, som var grunden till Norges distriktspolitik (vår regionalpolitik), fanns det en betydande enighet om att landsbygdens huvudnäringar och bosättningsmönster skulle stödjas i hela landet. Denna enighet har i stort sett varit lika stark under större delen av tiden därefter.

I Norge bor en betydligt större andel av befolkningen på landsbygden och dess mindre tätorter än vad som gäller i Sverige. Här i landet räknar vi med att landsbygdsbefolkningen motsvarar ungefär 30 procent av totalbefolkningen på drygt 9 miljoner. Om vi exkluderar alla tätorter, även de minsta, bor ca 16 procent eller 1,4 miljoner på landsbygden. I Norge är motsvarande siffra drygt 22 procent av Norges totalbefolkning på knappt 5 miljoner. Om vi räknar in tätorter på högst 10 000 invånare i landsbygdsbefolkningen bor över 55 procent av Norges befolkning på landsbygden. Någon exakt gräns mellan större städer och landsbygden går inte att få fram men talen här intill visar ändå på grova skillnader mellan i det här fallet Sverige och Norge.

Fisket var och är, trots oljans alltmer dominerande ekonomiska roll, en betydande näring efter hela kusten och har under lång tid spelat en stor roll för Norges ekonomiska tillväxt samt export till andra länder. Exportvärdet av det norska fisket är dock bara ca 5–6 procent beroende på i första hand den stora oljeexporten under den senaste tioårsperioden. Fiskodlingen ökar starkt efter norska kusten vilket stärker det traditionella havsfisket och fiskets roll i landsbygdsområdena. Om vi ser till det samlade antalet sysselsatta inom jordbruk, skogsbruk och fiske utgör de 84 000 år 2003 i Norge mot 102 000 samma år i Sverige.

Fisket har också stor betydelse för att kunna upprätthålla ett permanent bosättningsmönster i den norska motsvarigheten till våra fiskelägen med omgivande närdistrikt. En stor del av befolkningens servicebehov tillgodoses i dessa orter efter den långa kusten. Transporterna av livsmedel och andra varor har i huvudsak skett med fartyg eftersom landets topografi och mindre utbyggda vägsystem gjort sjövägen till logistikens centrum. Av dessa anledningar finns det en lång rad viktiga serviceorter från sörlandet upp till Hammerfest

och Kirkenes nära den ryska gränsen. Fiskets betydelse för landets utveckling kan också förstås av att fisket har ett särskilt departement i regeringen – Fiskeri- och kystdepartementet. Jordbruket har sitt eget departement – Landbruks- och matdepartementet.

Jordbruket har inte som i vårt land stora slätter som Skåne- och västgötaslätterna för sin produktion utan får utnyttja varje odlingsbar yta i hela landet för att klara målet med en självförsörjning av jordbrukets basprodukter. Därför är jordbruket också geografiskt spritt från fjällen till kusterna och från Nordnorge till sörlandet. Det jämfört med Sverige ekonomiskt och handelsmässigt relativt väl skyddade jordbruket i Norge har medfört en relativt hög prisnivå till vilket även höga produktionskostnader bidragit. De norska jordbruken är relativt små i snitt och har jämförelsevis höga subventioner. De höga matpriserna är ju en av orsakerna till ”matrallyt” till svenska gränsorter.

Regional- eller distriktspolitiken i centrum

I huvudsak är det den statliga regionalpolitiken eller distriktspolitiken som lagt grunderna för både landsbygds- och jordbrukspolitiken under nästan ett halvt sekel. Norges distriktspolitik har ju i många stycken varit mycket framgångsrik även om oljeutvinningen skapat en del strukturella svårigheter inom andra näringar och gjort Vestlandet till den starka tillväxtregionen tillsammans med Oslo- och Trondheimsregionerna. De stora statliga investeringarna i medelstora städer som Bodö och Tromsø men också Hamar har dock blivit viktiga ”motvikter” till storstadsutvecklingen de senaste 25 åren.

Även om landsbygdsbefolkningen är procentuellt större i Norge än i Sverige minskar den även i Norge. Minskningen på landsbygden alla små och medelstora tätorter oräknade är enligt NOS (motvarigheten till svenska SCB) ca 15 procent sedan 1970. Denna utveckling är en av de stora utmaningarna för den aktuella norska regionala utvecklingspolitiken. Vi skall dock notera att Norge är det OECD-land som har de minsta regionala skillnaderna av samtliga länder ifråga om inkomstutveckling och allmän materiell välfärd.

I en färsk proposition från den norska regeringen i juni 2006 (Stortingsmelding nr 21, 2005/2006) säger ansvarigt statsråd att regeringen vill ge medborgarna en reell möjlighet att bo där de önskar och säger vidare att man önskar skapa en plattform ...”for å ta heile landet og dei ulike naturressursane i bruk”. Man säger vi-

dare att ...”regjeringa har eit sterkt ønske om at alle menneske i heile landet skal kunne utvikle evne sine og leve gode og meningsfulle liv. Ein kan oppnå det gode livet på mange måtar, både i by og bygd”. Detta sägs i den aktuella skriften med det tydliga budskapet i rubriken – ”Hjarte for heile landet”.

Det intressanta med huvudperspektivet i regeringsförslaget, som grundas på den s.k. Soria Moria-erklaringen från hösten 2005 (som är en mycket fyllig skriftlig plattform på 75 sidor för de tre aktuella partiernas regeringsamverkan), är att det i den nya Stoltenbergregeringen finns en stark överensstämmelse med politiken och innehållet i föregående regerings stortingsmelding (nr 25, 2004/2005), då Magne Bondevik var statsminister. Detta visar om något den stora enigheten om huvuddragen i den norska landsbygds- och regionala utvecklingspolitiken.

I den ovan nämnda Soria Moria-erklaringen var man eniga om tre huvudstrategier i det kommande arbetet med bäring på landsbygdsutveckling och regional framtidsplanering. Dessa var:

- a. Förbättra förutsättningarna för kompetensförstärkning i de enskilda regionerna, satsa på nyetablering och allmän näringsutveckling, reducera avståndshinder av olika slag, utveckla livskraftiga lokalsamhällen och främja ett uthålligt bruk av naturresurserna. Regional- och distriktspolitiska aspekter och perspektiv skall tillmätas större vikt på samtliga politiska verksamhetsfält och beslutsområden
- b. Man skall vidare satsa på att utveckla de näringar som i varje region har avgjorda fördelar. Statens politik skall anpassas till detta
- c. Man skall göra särskilda satsningar därutöver i områden som är mest utsatta för negativa faktorer som befolkningsutflyttning, ensidigt näringsliv etc. Där skall de regionalpolitiska styrinstrumenten stärkas ytterligare.

För att utifrån dessa strategier nå viktiga mål för regional- och landsbygdspolitikerna räknar man upp några centrala utmaningar som måste antas och hanteras på ett skickligt sätt. Man säger för det första att det gäller att ta fram de mervärden som finns i alla delar av landet som stora potentialer för en ökad turism, förädling av vissa råvaror etc. men främst använda sig av medborgarnas stora kunskaper och färdigheter. För att i sin tur klara detta säger reger-

ingen att det är viktigt att ha en livskraftig bosättning i alla delar av landet.

Den andra utmaningen är att se till att det finns tillräckligt med arbetsplatser och utbud av välfärdsservice där människorna har sin bostad. Detta betyder att man inte i första hand skall satsa på att flytta medborgarna till marknadens växande områden utan göra tvärtom – utgå från invånarnas krav på en bra välfärd och ett bra liv där de själva önskar bo och verka. Det gäller inte vilka arbetsplatser som helst utan målet är att skapa attraktiva arbeten i framgångsrika företag, vilket är en förutsättning för att välutbildade personer, unga och äldre, inte skall överge i första hand små arbetsmarknader med traditionell produktion av varor och tjänster. Tillgången till bra och bred offentlig service ses i sin tur som en förutsättning för att uppnå detta grundläggande mål.

St.m 21 säger också att allt man beslutar sig för att förverkliga måste medverka till att människor i hela landet stimulerar befolkningens optimism och framtidstro, både bland hushåll och företagare. För att undvika utflyttning från mindre tätorter och stimulera en inflyttning krävs en sådan sammansättning av bostäder, service och företag/jobb att inte minst unga människor och särskilt kvinnor känner sig attraherade av landsbygdens tätbebyggda centra. Kultur och fritid måste i det läget också ha en hög kvalitet. Man betonar också att små och mellanstora tätorter är viktiga som högkvalitativa tjänste- och serviceorter och man vill försöka uppnå sådana kvaliteter att de i realiteten kan konkurrera med storstädernas alla lockelser. Frågan är nu på vilket sätt alla dessa strategier, utmaningar och mål skall omsättas i konkreta handlingar?

Konkreta mål och handlingslinjer

I stortingsmelding nr 21 (St.m 21) från i år säger statsrådet att distrikts- eller regionalpolitiken, som i grunden är en relativt helgjuten landsbygdspolitik men också en utvecklingsplan för hela Norge, skall präglas av följande mer konkreta principer:

- Huvuddragen i bosättningsmönstret skall bevaras
- Det skall vara en balanserad utveckling mellan stad och land
- Man måste ha ett geografiskt perspektiv på allt man beslutar i bl.a. Stortinget
- Regeringen måste garantera tjänster och resurser i områden med svag tillväxt

- Regeringen vill stärka regionala och lokala initiativ till utveckling och tillväxt
- Man vill säkra att ungdomar blir engagerade i utvecklingen av det lokala samhället
- Jämställdheten skall spela en stor roll i den regionala utvecklingspolitiken
- Ökad mängd riskkapital skall ställas till landsbygdens förfogande
- Forskning och kommuner skall få ökade resurser för att utveckla hela landet
- Havsbaserade näringarna i norr skall ges ökat stöd
- Besöksnäringarna skall ingå i en ny nationell reselivsstrategi
- Den lokala demokratin skall stärkas och
- Folkvalda regionala ”parlament” skall få ökad betydelse.

Dessa konkreta insatser skall möta de utmaningar som gäller för den lokala och regionala utvecklingen i Norge på senare år. Man säger bl.a. mycket tydligt i St.m 21 att staten självt tagit alltför stora intryck av de privata företagens styrmodeller när den statliga servicen centraliserats av effektivitetsskäl med följden att landsbygden urholkats på service. Man har vid dessa förändringar inte sett de negativa följderna för befolkningen i sina kalkyler.

Regeringen säger också att det gäller att extra mycket apostrofera befolkningsutvecklingen som även vid stagnerade befolkningstal leder till att stora städer växer medan landsbygden krymper p.g.a. låga födelsetal, skev åldersfördelning och att ungdomar flyttar för att utbilda sig efter gymnasiet. I propositionen nämnder man att stora städers snabba tillväxt medför sociala och miljömässiga kostnader som ofta utelämnas i den nationella diskussionen om skilda regioners framtid. Medvetenheten om landsbygdens möjligheter och förutsättningar att utvecklas men också storstädernas minuskvaliteter verkar vara extra hög i vårt västra grannland.

Den norska regeringen ser kommunernas roll som avgörande om man skall lyckas med att vända utvecklingen i många utsatta landsdelar och i områden där jord- och skogsbruk samt fiske dominerar. Därför får kommunerna ökat statligt stöd i flera etapper under den nuvarande mandatperioden att döma av den aktuella regeringspropositionen. Regeringen säger samtidigt att man måste ha en lokalt och regionalt anpassad politik så att staten ger rätt mix av stöd och hjälp till självhjälp i varje enskild region och i många fall även på lokal nivå. Man säger uttryckligen i samma dokument att kommunerna och motsvarigheten till våra landsting (Fylkeskommuner)

skall ha en tydlig roll som "samhällsutvecklare". Detta senare betyder i stort att exempelvis kommunerna skall:

- Utveckla det lokala näringslivet mer kraftfullt än tidigare
- Främja strategiska insatser i samband med näringslivets omvandling och utveckling
- Öka varje kommuns attraktivitet via t.ex. högre kvalitet på samhällsservicen
- Skapa mer attraktiva och innehållsrika små tätorter – inte minst estetiskt och kulturellt
- Uppmuntra till ökad aktivitet i den ideella sektorn
- Stärka barnens uppväxtvillkor och
- Stärka den kommunala/lokala identiteten.

Försäljning av lantbruksegendomar

Inspirerade av bl.a. Emmaboda kommun i Sverige har även kommuner i Norge börjat kartlägga lantbruks- och skogsbruksegendomar i syfte att se om några av dem kan säljas eller arrenderas ut på den öppna marknaden. Man önskar på detta sätt underlätta för inte minst barnfamiljer att flytta ut på landet. I exempelvis Vest-Telemark har man genomfört ett projekt med denna innebörd. Resultatet blev att 120 fastigheter av 700 icke permanent utnyttjade lantbruksegendomar kom ut på marknaden. 75 familjer utifrån flyttade in i området tack vare denna satsning.

Man tog också reda på att 92 procent av de tidigare ägarna bodde i andra kommuner än platsen för de aktuella egendomarna, som mest användes som fritidshus. 70 procent av de utombys ägarna ville inte sälja eller hyra ut. 75 nya familjer var dock ett bra resultat för de aktuella småkommunerna med stark jordbruks- och bruksortsprägel. Den norska regeringen vill stödja liknande projekt i hela landet och har räknat ut att av totalt 180 000 jordbruksegendomar saknar 125 000 aktiv drift men som samtidigt har en relativt god byggnadsstandard. 46 000 av dessa senare hade ej permanent boende personer på gårdarna. Man återger en statistisk undersökning som säger att ca 200 000 norska medborgare skulle bosätta sig på något lantbruk (gård/småbruk) om de fick ett erbjudande.

I Norge kan kommunerna införa en lokal boplikt för både lantbruksegendomar men också en del andra mindre fastigheter. I början av 2006 hade 78 kommuner beslutat att denna regel skall gälla. Regeringen vill stimulera denna utveckling genom att stödja

lokala kommunala projekt och satsa forskningsmedel på att få fram fler idéer som kan medverka till att bruka lantbruksegendomarna mer aktivt.

Ett annat medel för att främja inflyttning och byggande av bostadshus på landsbygden är att ge den norska Husbanken, som är statens centrala organ för att förverkliga viktiga delar av den statliga bostadspolitiken med kontor i hela landet, möjlighet att lämna krediter i områden där kommersiella eller andra banker tvekar att ge lån p.g.a. låga pant- eller fastighetsvärden. På denna punkt finns paralleller till Sverige där Bostadskreditnämnden vill ge kreditgarantier för banklån på landsbygden upp till 1,5 miljoner kronor. I Finland finns Finnvera med samma syfte. Där har bankerna med Andelsbanken en omfattande utlåning till byggande av bostadshus långt utanför tätorterna. I Norge är man enligt St.m 21 också beredd att pröva andra medel för att åstadkomma för att öka bostadsbyggandet i utsatta områden.

Kommunikationer – livsviktigt för landsbygden

Norge har som inledningsvis kommenterats en något svår kommunikationssituation genom ett starkt kuperat och bergigt landskap mellan djupa fjordar. Regeringen vill därför satsa kraftfullt på nödvändiga transportlösningar via vägar – till lands och sjöss – och järnvägar, bredband och fullständig mobiltelefon täckning. I annat fall menar man att den fria bosättningen landet över aldrig kan bli annat än en önskedröm. Regeringen säger också att boende i glesa miljöer inte skall behöva betala mer för bättre kommunikationer än boende i storstäderna. Regionförstoring är ett begrepp även i den norska politiken syftande till att underlätta arbets- och studiependling över längre sträckor än för närvarande.

Man betonar att bra flygförbindelser och sjötransporter är högt prioriterade i Norge som komplement till övriga satsningar. Om två år skall man ha en fullständig transportplan för perioden 2010–2019 där man klarlägger mer i detalj vad som skall åtgärdas i samtliga regioner. Till skillnad från Sverige har Stortinget beslutat att postutdelning sex dagar i veckan skall fortsätta i hela landet samtidigt som staten behåller kontrollen över postverksamheten. De är därför mycket kritiska till ett EU-direktiv som önskar liberalisera postverksamheten i EU:s 25 länder. Kanske har de sitt grannland i öster som ett mindre bra exempel?

Utbyggnaden av de regionala högskolorna har skett ungefär parallellt med utbyggnaden i Sverige. De skall enligt regeringsförslaget ges en betydligt viktigare roll i utvecklingen av landsbygden jämfört med i dag. De skall bli mer knutna till både utbildnings- och utvecklingsbehoven i de regioner där de finns med särskilt ansvar för behoven på landsbygden. Utlokaliserad utbildning skall främjas i skilda former i syfte att nå fler människor för nya yrkes- och kunskapsbehov. Samarbete mellan kommuner, småföretag och högskolor/universitet ses som extra önskvärt. Projekt med denna inriktning i främst Möre och Romsdals fylken framhävs som efterföljansvärda exempel.

Planeringsväsendet rustas upp

Planeringsväsendet är enligt regeringen en annan viktig del av samhällsbyggandet som syftar till att stärka utvecklingen på landsbygden. Man vill stärka planläggning som viktigt politiskt styrmedel. Man vill med detta instrument bl.a. främja samarbete mellan flera kommuner men även mellan staten och kommunerna, öka förmågan att nå eniga lösningar på skilda planeringsproblem och säkra vissa viktiga statliga mål med landets utveckling.

Via en ökad planeringsaktivitet önskar man främja den demokratiska debatten och det folkliga deltagandet och få en högre kvalitet och förankring av viktiga utvecklingsåtgärder i hela landet. I detta avsnitt säger man också att man vill liberalisera användningen av strandskyddet i områden med litet bebyggelsestryck och stärka det kring och i storstäderna.

I övrigt betonar regeringen att man vill arbeta för att få en differentierad arbetsgivaravgift där områden med mindre än 8 personer per kvadratkilometer får det högsta stödet. Små arbetsmarknader skall få ett tillskott av utvecklingsresurser om man bygger upp ett lokalt samarbete mellan skilda företag där kunskapsintensiv verksamhet är i fokus. Nya näringar skall in i samma program som kallas för "näringshageprogrammet". Entreprenörskap i skolan skall främjas och dessutom bland grupper av medborgare som har en låg entreprenörsgång som ungdomar och invandrade personer.

Särskilda satsningar i utsatta områden

Bland de mest intressanta delarna i regeringsförslaget är det s.k. MERKUR-programmet vars syfte är att öka lanthandelns överlevnad och lanthandlarnas kompetens. Programmet startade 1995 på initiativ av Närings- och Handelsdepartementet. I dag drivs det av Kommunal- och regionaldepartementet. Man kan säga att de lanthandlare som gör stora egna utvecklingsinsatser belönas särskilt. Programmet har blivit en succé i stora delar av Norge och omfattar över 700 butiker och lanthandlare. Kriterierna för att bli med i programmet är främst:

1. Butikerna skall ha en närmarknad på under 200 hushåll
2. Butiker, som är lokaliserade till platser utan fast vägförbindelse eller har långt avstånd, normalt 10 km, till närmaste alternativa inköpsställe. Dessutom sådana butiker som i överensstämmelse med sin kommuns önskemål upprätthåller och/eller tillförsäkrar en framtida god tillgång på dagligvaror och andra service-tjänster.
3. Butiker, som är valda efter speciella värderingar och som är godkända av programstyrelsen.

MERKUR-butikerna har utvecklats väl med genomsnittliga omsättningsökningar på drygt 4 procent, vilket ligger nära hela livsmedelsbranschens snitt. För de småbutiker som inte klarar att kvala in i Merkur-programmet ges ett särskilt ekonomiskt stöd av främst uppehållande karaktär på 50 000 kronor per år. Varje år betalar Kommunal- och regionaldepartementet via MERKUR ut ca 5 Mnkr till denna grupp av för närvarande 94 norska s.k. utkantsbutiker (2004).

MERKUR är ett program som är helt fristående från dagligvarubranschen. I programrådet finns dock dagligvarukedjorna representerade. Därutöver finns en bred representation från det offentliga samhället såsom stortingsledamöter, departementets ansvariga tjänsteman på den Regionalpolitiska avdelningen, primärkommuner, fylkeskommuner och det norska Konsumentverket.

Ett nytt initiativ lanseras som går ut på att bygga upp ett kompetenscentrum där man skall samla kunskaper och erfarenheter av utvecklingsprojekt som i första hand kan stimulera framtidssatsningar i de mest utsatta distrikten. Man vill ha en systematisk kartläggning av alla lokala projekt startade av kommuner eller ideella föreningar där man ser hur man kan lyckas genom lokala initiativ

byggda på lokala resurser med tillskott av privata och statliga resurser.

Satsningarna på små tätorter ingår i detta delprogram där man främst vill stärka pilotprojekt för att få fram bra exempel på hur man kan få små orter att bli attraktiva platser för både permanentboende, turister och potentiella inflyttare.

Särskilda medel kommer att gå till kultur- och fritidssatsningar för ungdomar men regeringen önskar även stärka ungdomarnas inflytande över den totala samhällsutvecklingen via ungdomsråd, Porsgrunn-modellen (där ungdomar i skolorna får vara med och hantera en riktig budget och avgöra hur pengarna skall satsas i en kommun) eller annan modell.

Vad händer med jordbruket i landsbygdspolitiken?

I den här citerade propositionen för landets och landsbygdens utveckling intar jordbruket en viktig roll, vilket framgått av tidigare avsnitt. I Norge sysselsätter jordbruket över 100 000 personer om man räknar in hela livsmedelsförädlingskedjan. Livsmedelsindustrin är landets näst största industrigren med omkring 50 000 anställda. Som jämförelse sysselsätter skogsindustrin ca 30 000 personer. Sysselsättningen i jordbruket spelar stor roll i det som Norge kallar "utkantsområden". Jordbrukspolitiken utformas i stor utsträckning efter målen för distrikts- och regionalpolitiken. 55 procent av olika avtal för stöd till jordbruket har en regional differentiering. Detta gäller även det s.k. strukturstödet där 70 procent anpassats till de regionala/lokala förhållandena.

Merparten av de politiska partierna i Stortinget vill inte släppa jordbrukssektorn fri för internationell konkurrens. Då tror man att hela landsbygden dör och växer igen. Man vill ha ett omfattande jordbruk för att kunna uppfylla målet om en levande landsbygd och önskar att lantbrukarna skall kunna erhålla en levnadsstandard som ligger i linje med övriga grupper på arbetsmarknaden. Samtidigt säger man att lantbruket måste öka kvalitetsansträngningarna och vidareförädla produktionen på gårdarna. För en långsiktig överlevnad vill regeringen också utveckla jordbruket mot andra näringar så att brukarna får en mer stabil utkomst över tiden.

Några slutsatser

När man jämför Stortingsmelding nr 21 under Stoltenbergs ledning har den mycket gemensamt med föregående regering vars St.m nr 25 2004/2005 innehåller många liknande krav och mål inför framtiden. Detta visar den stora enigheten om regional- och landsbygdspolitiken i Norge. Regeringen Magneviks förslag hade dock en fördel och det gäller de faktauppgifter som presenterades i både kartor och tabeller, vilket förstärkte texten. Detta är dock en marginell randanmärkning.

Om man slutligen jämför den norska med den svenska faktiska landsbygdspolitiken kan man utan tvivel säga att den norska politiken har ett brett och samlat dokument bakom sig, vilket inte återfinns i den svenska propositionsfloran. Här finns inte heller den stora politiska samstämmighet som präglar den norska politiken. En annan skillnad är att norska regeringar fokuserar mycket tydligt mot de områden på landsbygden som har de svåraste och tuffaste utmaningarna att kämpa mot som en viktig del av den mer helhetsorienterade landsbygdspolitiken i övrigt.

När svenska myndigheter som senast NUTEK formulerade i en skrift i början av sommaren i år tillmäter man storstäderna en extra viktig roll i tillväxt- och framtidspolitiken medan motsvarigheten i Norge har hela landets produktionskapacitet mer i förgrunden. Dessa och ovan relaterade omständigheter gör det norska exemplet mycket intressant för den svenska diskussionen om en framtida helhetsinriktad landsbygdspolitik.

8 Danmark – landsbygden alltid i fokus

Författare Ronny Svensson

Danmark har Nordens största jordbruksproduktion samt export av jordbruksvaror till andra länder i världen. Sammanlagt drygt 13 procent av exporten kommer från lantbruket och livsmedelsindustrin. Danska livsmedelsföretag växer starkt och får successivt ett ökat inflytande över de andra nordiska ländernas jordbrukspolitik men indirekt också landsbygdsolitik. Med stöd av bl.a. EU:s nya politik för jordbruksnäringen stödjer Danmarks regering och Folketing mer och mer en helhetsinriktad landsbygdsolitik, där stödet till jordbrukets produktion blir allt mindre relativt sett.

Trots en ökad rationalisering, ny teknologi, ökad specialisering etc. finns det fortfarande ca 50 000 lantbruksföretag där andelen i den största storleksgruppen växer allra kraftigast eller med ungefär 100 procent under de senaste tio åren. Av de 50 000 lantbruken var 2002 ca 22 000 s.k. heltidsjordbruk. Ett ökat antal lantbruksegen- domar köps nu av holländska familjer samt större privatföretag som startar storskalig primärproduktion och ökad vidareförädling.

Den övergripande utvecklingen har stora paralleller till i första hand det svenska jordbruket medan man i Norge och Finland har en högre andel aktiva småjordbruk. Tendensen i Danmark är att de stora lantbruken står för en allt större andel av all råvaruproduktion i landet. På de mindre lantbruken finns ett ökat antal ägarfamiljer som kombinerar jordbruksskötsel med hantverk, turism i olika former inkl boende, uthyrning av lokaler till ridskolor etc.

Danmark har jämfört med alla andra nordiska länder goda ramvillkor för jordbruket över hela landet. Infrastrukturen är väl utbyggd och de regionala skillnaderna i produktionsstrukturen inte särskilt stora. I Danmark har vi till skillnad från övriga nordiska länder en ökad konkurrens om landsbygdens markarealer. Konflikterna gäller de starkt ökade markpriserna, ökade behov för att utöka bostadsbyggandet och stadsbebyggelsens allmänna infra-

struktur, krav på större skogsområden, alltfler nyinrättade naturreservat osv.

Det finns även en tendens till ökade konflikter mellan dem som enbart bor på landsbygden samt lantbrukets olika produktions- och förädlingsenheter. Buller och andra miljöproblem skapar problem för alla involverade parter där kommunerna med sitt planeringsansvar ständigt löper risk att kritiseras för att bostadsbebyggelsen utsätts för lantbrukets negativa miljöeffekter.

Lantbruket äger över 50 procent av Danmarks totala areal och skogen bara ca 11 procent. Däremot ökar tätbebyggelsen starkt över nästan hela landet och svarar nu för ca 25 procent inkl vägar och annan arealkrävande infrastruktur.

I samtliga nordiska länder finns det en omflyttning av invånare från land till stad. Det gäller även i Danmark om än i mindre utsträckning än i övriga nordiska länder. Eftersom pendlingsavstånden är relativt små i Danmark bor en stor andel av den tidigare befolkningen kvar på landsbygden trots att arbetsplatserna i gemen koncentreras till större tätorter. Det finns dock en ökad boendegleshet i delar av Jylland och på öarna i söder. Landsbygden allmänna service har som här en tendens att förflyttas till stora och medelstora tätorter.

Den danska regeringen tog år 2002 ett viktigt beslut kring lantbrukets och landsbygden framtid. Med utgångspunkt från FN:s Riodeklaration antog regeringen en åttapunktsstrategi som främst skall säkra den biologiska mångfalden, främja ett uthålligt jordbruk och ett bättre allmänt resursutnyttjande samt se till att miljöhänsynen får insteg i och betydelse för alla sektorer i samhället. Lantbruket skall inte bara producera bättre livsmedel utan också bidra till en levande landsbygd. Utan stränga miljökrav kan det senare målet inte tillgodoses. Om man skall ta de åtta punkterna på allvar betyder detta enligt bl.a. danska forskare att:

- En större nedgång i den samlade lantbruksarealen
- En väsentlig nedgång av arealerna för grovfoder
- En nedgång i mjölkproduktionen
- En nedgång i slaktproduktionen
- En dämpad ökning av svinproduktionen.

Denna politik kan naturligtvis påverkas av världsmarknadens utveckling, EU:s kommande regelsystem, människors konsumtionsmönster samt andra faktorer som ännu strängare miljökrav som en del av den

gemensamma klimatpolitiken. Oavsett detta betyder programmet att lantbruket måste samarbeta mer med andra intressenter där syftet bl.a. är att skapa en större balans mellan stad och land.

2003 lade regeringen i Danmark fram en regionapolitisk proposition där man med ledning av erfarenheter från LEADER-programmet och landsbygdsprogrammet 2000–2006 föreslog ett fortsatt arbete på att utveckla landsbygden. Man förordar i likhet med övriga nordiska länder numera gör ett tvärsektoriellt utvecklingsprogram där man inom ramen för en mer uthållig framtidsstrategi i Rio-anda förordar en politik för diversifiering av näringslivet på landsbygden, nya inkomstkällor, satsningar på ett utökat entreprenörskap i befolkningen samt ett starkare miljöskydd. Även en ökad satsning på ekologiskt inriktat jordbruk i likhet med satsning på ökad tillväxt men under strikt miljöhänsyn.

I bl.a. ”Den regionalpolitiske redegørelse 2003” samt i dokumentet ”Den regionale vækststrategi” från samma år finns ett program för bl.a. de områden på landsbygden som har den svagaste ekonomiska utvecklingen samt en viss befolkningsminskning. I sanna LEADER-anda förordas lokala utvecklingsprojekt med innehåll enligt stycket ovan samt visst stöd till förnyad infrastruktur.

Till skillnad från övriga nordiska länder är de regionalpolitiskt betingade framtidssatsningarna i Danmark inte särskilt påtagliga vare sig vid denna tidpunkt, tidigare perioder eller i dagsläget. En orsak kan möjligen vara de relativt korta avstånden mellan olika landsdelar som möjliggör en omfattande pendling till arbete och studier oavsett var man bor i landet. Man skulle också kunna vända på resonemanget och säga att tack vare de korta avstånden borde större regionala satsningar på landsbygden ge ovanligt stora positiva effekter jämfört med övriga nordiska länder och deras mer glesa befolkning på större geografiska ytor.